

Хорсун буойнц,
хомохой хонооньут

ХОРСУН БУЙУН, ХОМОБОЙ ХОНГООННЬУТ

(АХТЫНЫЛАР)

Дыскуужай • 2000

УДК 355.292.3
ББК 63.3(2)622.78
Х 68

Бу кынғыз тақсарығар көмөлеспүт Таатів улуттун дыялаптатығар (Г.Д. Никонов, М.А. Протодьяконов), Аңа дөрдү байыннан историятын уағыз ветераннерін дыялаптын Саха республикатындағы тәрийер комитеттері (А.К. Ашимов, С.С. Аджаков), Айар союздар республикатаңы фондшаларындар (Н.Н. Назаров) истин мақталбын билгіләрбен.

Х 68 ХОРСУН БУСИИН, ХОМОДОЙ ЖАНООННЫУТ. Акынчылық. Хомуурин санды С.Н. Фидосов. – Дыжусай. Бастын үшінде орто аңап үерекшілікке дәлдіктіміндең жағын. – 2000. – 132 с.

Бу хомууринның жағын буюйун, хомодой жаңоонныут, тұлғайналағы журналы НОТ. Аңа дөрдү Улуттук сағымттың әдебиевінде, жағындағы ордендер шағалеруда, Саяя Рысшубалының күпілтурасын үтүнделік үлгішке, Танкай үтүлтүн болыптың ғарияттарынан Именжентій Испарикович Эрликов, үлгінде үсінде оловуң түбірін народнай құрдабаттындар, биліктер учениктер, журналистар, обилялбетта дыннардан достындар да кириллор.

Хомууринның Улуттук Кытайы 55 ыншада туолгуулугар анындар.

*Мин бу ишишэбин күн си-
риттэн барбыт күндүтүп
санылыр төрөлгүүттөрүм, ай-
мактарым, ылтынтыныр суру-
шынчылтарым сырдыт көрүс-
төрийнэр аныльбын.*

Саха досслубижатын күльтүралын уттуулээх үзбүтээ, Түүгүү
улуулун Бачуоттах сраженини Ипполитий Иппаринович
Эрдюков Гаджета урах урбүзэр, айылаа анын-минсон айбыт күрдүк,
туумул гарын тымшардаах, үргүүлэх уттуумэн ходуналдах "Араман
бийшкэттэгэ" бизн ыстык баласынча 1916 сагчахка салмын
ийгаа төрөвүүтээ. Төрөлгүүттээр ээлтээ Ипполитий Константинович, ийзээ – Акутина Егоровна Эрдюковында, дьон-
саарэ албах сырдээр – Чөрнөххе дьавам сүүрдэ бизн амьтдан
кабылтартындар ыбын эрэ аялтын олону юнна бизн саасдаах мин-
шабин, Алиса Иппариновна, аялтын бүрэг төрөвүүт
балынчар галттара халыктарбылтица. Иштээж ийзээр – Геласия
Константиновна, аялтара – Григорий Алексеевич Ишшээвэр
Олан бийшкэттэгүүттээр соосож кынчахтагыра. Олон ижил лыс,
бийр уол сөгөнчүүттээр. Ишшээж аялтара, бийхиси энэгүйт ишбүлт-
барбэнт, сыйлык-холтуу лишинэн аялтанара. Сүнүүлэх, эзтэх
стүн санын ылалын кылсынтира. Уол сээ ууржитээ, лыс одо байз-
үүт, сүнүүтээгээр сыйчахтваах бизн энэ, мин ишбүн
ууржиттарбэнтээ.

Сайынчимээр ыстыжторыттган ээ баяржаталзах Кельмийдо
дин энэ бортолох айлапталаах, урбук хандывильтээх чонцруйбут
тамил-түнүүрүк аялжээ. Тута аялте энри-лөлөө маистардаах, халым
чарыннаах. Онон дээдээн, мөчиньодон, отон дэлгэчи үүнээдээ. Түүгүү
буруугын, ынчах мэсъэрэйнч, одус аялтазынч төрбөс мангардаа
сыйлык иштихээ нырбын то бэлэгэл тывчилдах гойноо музикантээ.

Кеши баялтсан изынчилгэн начадлынай осиуулттын бүтээрэн
баран балтарал хастаах Чөркөхөн дэризбинийнээр б-б-7
иылдастрады ууржин бүтээрдээ. Оло язынэрээ хобоон сурууларга
холонор.

Ипполитий Иппаринович Учуутал иштихүүтүн бүтээрэн
баран. Того обийонувар учууталыны спорон, 1942 сагчахка
Аде бийбу Улуу сарилызэр барбытла. Онон дьонун-сарээллийн
төрөлгүүттээний көрсүбэжээ, сарилыз аялчалынч. Саршиттан 1945
сагчахка зорилтот, төрөвүүт бийхильеэр-уоттувар халбута. Кичи
коринээ сүлдээн сарилысчилгин юнна сарын ханжилтэн улзгин-
ханжинийн түбүүнэн дооготторо, бийрээ үзүүлэбүт дьоннор
хамсээбүүттэрийн бу никлээжтэн аялжжээнтэй.

1947-жылдахка от мынгар көркөненең бийдүүгөр, таралтуултараңыр, эдьнайдэрийн көндүмдө. Ишкөнчилүү Ишкөнчилүү 1947-жылдахкан 1990-жылда дүйнүү төмөнкүү көркөн Мария Никиторовнаның ССРД Өмүзүүстүк түүрүүт Бишкек шаарындаас анын алданын ылтын түйрүүтүү. И.И.Эрхүүсүн тарбиятчысы.

И.И.Эртюков төрөлбүтээ 80 салын түүшүүгүйг түбийннэрэн дэхдүүцээр төрөлбүтээ нийтийн эзэр "Эртюковын захьчилгээ" төрөлжнээс чадахан түүхийн мондогчидтаа Владимира Иннокентьевич Эртюкова, хөгжлийн цэрэгийн музей дархтанч, Эртюкова Надежда Семёновна, түүхийн судзуучын Иван Егорович Федосеевын ургамалын нийндрэн сэргээгүйн мэдээллийн төслийн ишнийн, сэргээгүйн түүхийн төслийн эзлэхийн эзэр улаханынх мэхтнэлбүйн. Тээврийн зама, дэлхийн түүхэд буюлбут А.Е.Кулаковский, А.И.Софронов, Н.Д.Насутров, Г.А.Очуунуский, онгон Элдэй, Суурин Омогтооин, Аяма Ачынчийн курдук ултуу дьон саха патроратуручын энхийтэй. Ихээ ултуу дьондоо сүүрүүдээг түүрэн, төрөлбүтээ патроратуручын энхийтэй болгар сүолу-шины хаялтарбыт. Тээврийтэн тихсыбыт билгүүлэх сурубаачычылар – Бэс Дъараанын, Махар Жара, Наннолоймон Түлээвният, Сэмэн Түлэвният, Рөвс Кулаковский курдук. Иннокентий Эртюков ялангу биирээ ажлында сэргээгүйн дээд, хойдлази да буулгар, бэйм көгүүээзиниминэн, төрөлбүтээ тайым Иннокентий Илиарионович Эртюков түүхэнд бу ажлын кингээдийн комудан онордум. Күн-дээгүйн замаар, Иннокентий Илиарионовичын билээр дьон уламжлалтадаан сүүх буулзи шигэээр. Ол Айылга камчдан да ынгэлтэд, тыйыс-хытсандаа сакуона Мингарбаевүүбин ынсанын манна суруйбуулар килин бишр идээзэхтээр – суруйшаччылгар, бэчээт үзэхитээр, чуусаас дооготуоро, замахтара уонна бишр дообулахтара. Күннээрээ барьсларын энхийн мэхтнэлбүйн тизэрдээн.

Диржүүчүлүк мактабалынын күтүүсү Степаныч Федоров

ПОЭТ ТҮҮННАН АХТЫ

"Эртюков түлүннен ахтында сүрүй, эн вактын хайдан да наадалаа", – дин буопла. Сөлкөл эттөмөр. Ол гынан бааран, миахээмшиг чагчындоо суюх ыгыктыныр, талттыр дыонум, доботторум, аймахтарым, төнө да тупа иербутум иниш, суюх буолан ишлээрэ, мийгийн байжин дэбэнэ уйардажан баарах курдук... Ону, хата, ханан да хөрбөгөх дыонум, ханна эмо көрсө түнэн бааран: "Минийрэй Күннэнэбис, ялгаат, үчүнгэйдик сырт, сүүсүүн туул!" – дин албан бааран, ишлээрэй бизэрэглээр олус сийобулгаах – төнхийн ийнхөгөөнөөн өрөө нөхөнчөн, индийн дюжи хамгынтынан барабын.

Чө, байи, ити юлдоон тохтоон эддии...

Инночентий Илларионович Эртюков, син сааныра баарбытын да ханна, бишиги кинини судургу Кеше дин латтыр этибит. Кини, оре хантайян ханан да улаатымсыйбат, ялангзэбээт, киобирбат, шараабат-чэпчээбээт, хата, куруутун олус энэхэс, кинини мичаэрдээбитетинэн көрсөр, үчүнгэй сөв курдук үүрүннээн, истин хини этэ. Ол ишин бишиги кинини Кеше дин эро заттырыбыйт.

Мин Кешеттан уон сильванын аялбын: Билизэх, Сивцев аймахха, кини ийтийн уруубут буолар. Ол гынан бааран, бишиги дыоммут бийнээрэйтэн тэймчилж атын-атын нэхийлийктэргэ олонхийн буоланнаар сыйдынслат звитгээр. Ол ишин мин кини овоо эрдэбинээбитетин билбээж хвалбигын. Кини мийгийн билжар эбит. Ол буолан, 1942 сыйлаадуха Токо оскуолатыгар учууталыны опорон, сэрийн буолбутугар, тыгланан ярмийн баары, изордоминга самолету катанан опорор эбит. Дээ, оруобуна ол изордоминга, бишиги көрсө түстүбүт. Кешам туран: "Армиян бааран ийзбийн да хөвчным суюх буолан мөнүсгүүрүүнүүбүн быннылавх, кемелэс, харчылааххын дуо?" – дишэ Мин, ярмийн бааран ийн кийлизэх, буолзары буолан аймахпар комавчилж буолтуум дуо – төнө эро харчыны биэрдим. Кеше баархсан үүрдээ бытнылавх, сэгээ гына түстээ уонна илимитин туттараат, самолет дижи суурь турда.

Ол кэнниттэн, биас-сыл буолан бааран, кини ярмийттэн эргилгэн колбийтэн ханна, көрсүнэр буолбуултуут да, уруурдажан хайдан, андан-минзэн дынэбитетигээр уоллутугар сыйгынслат этибит.

Мин бастакы суруйуум ("Өлүөнэ өрүс") 1926 сыйлаахва, сүурбо саастаажлар тахсыбыта. Кини бастакы даймыннында 1937 сыйлаахва, сүурбо бишир саастаажуда бичжүүтэймитэ. Мин уонна сильванын урутаан исцэлигин. Ол гынан бааран, революция кэнниттэн Саха сирийн суруйвачынларын дылжлалтара "орук мас сүбүтүн" курдук, ириниэх, зоридзэх-бууридаах буолбута. Оччотооу. 1937, 1944, 1952 сыйлаадыбы саха суруйвачынларын союзчлавыны мин ырыта барабатын, олус ынарахан сүтүктээбийн ханна содуллаазын эро бапистийбин. Онтон ижтэмэйдээбээжээ Кеше Эртюков я литератураа

жылбенде 1936 сыйлашык бутун поэмада баштаттымында. Кини
олтуңайында урнашып, оттоңында, рафмәнди, ағылшындың
үлгүүнүнбөгө жоюон саналыны форматын көрдүүдү, күннегатын булан
мелбүт төмөнкүрүнүн, образтарынан сурыйа сөзлөвдөт бейзин
указубин хотку ойыншыттын уонна төмөнкүн коркотун төлкөнин
быра саналытынан, мүүсүрарынан иштептөн улахан тааси буоларе
баплибита. Онтон Абз дойдуну комиокхур Улуу уоттах сарин
турбузутар Коңа Эртюков жекелүү оттукан тылжын армияда барбыга
бу улахан эр санза, кытсанах түрүнүү балытга эта. Ол буолан
туртсын устата армияда сыйылан, алта дойдуну босконопон
бөрзин, жонтузия ылан, дойдупутар 1946 сыйлашык зорилын көлбигэ.
Сарин уоттуу да сырттар поззиитын быракшатак, жана дүйнөр
жөктөн. Угус сурек хаяннын бурулупут хөжүннөрдөрдөр эта. Катшат
издательство да, жөнүлдүрүштөрдөр, онтон тапталып, Суруманчылар
жонторылар секретариинан узгөсөвигэ. Жайв да күннеке, жонтузия
үзгөлий-үзгөлий, айар улутын ганно ныткара уустук. Ону ал динбези
Эртюков поэт байзат отварине, – бастын добарун, төгтөглийн эрзин
сурни көртүтүштөөр, дайса күнгүрлүү. Бейзин дыныштадын оловун
сурни көртүтүштөөр, онтон тааруул салыята горут буолбат эта
Кини, киңи байынтынан, байзат уйын изийилдөх, сырдын ыралы
саналылах, айырынан да сурохтаса уонна огулу, түнниндах
буолууну ураты күүстөйтк таптывыре барт буолан, онтузатын
байзин поззииялар сәймийдик ал гына! барын олус исгиннин,
дириннин көрдөрбүтэ.

Кини бейзин айымнынтынан – поэт, поэзия трансцендентный
специалистинин чистоюн уонна сүрттата улуханын көрдөрбүтэ. Кини
бейзин айымнынтынан уонна армияда конкуп еттүнен барын,
кименеңи салыстап хөлбөрүнен сарим ветораннада Алан дойду
ирдүнен эрзлаах олох көлзек иннисар, түштөрүн да көрдөрбүтэ
буолуурбай санадлаохтарын көрдөрбүтэ. Кимнеке барытагар, бир
“алданынан” муннурдаммишка, бутун даң дойду бары коркоттарыгар
түшшайылаах патримониеский, интернациональный, гуманистичекий
жыллын бар буоларыгар поэт ынтирибыга.

Поэт Иннокентий Илларионович Эртюков зачыт айар уота
сайдарыгар кириутуу ис-ийнин кылганан камелекке, ону аван
миско эмиж лаймажспуто – “Хотидор хоту көтөллөр” дин овера
либреттогүн төхөн сурыйа биарбигэ. Хомойулах ийин, Комраков
композитор ошола онарбике, балет онарорго күнжын, башыт
корылунан төттөрү түрбүтэ. Опера либреттогүн бирынтынан башкын
таксара буолычар, поэт үзүүт толору көстүүх этидээ бишилибэт.

Бу ахтынын мии поэты жылда угус коркоттубун гумуктазын
суройдум. Уонна байзат түмүктээн оңгорбут ахтынан сочно
сүйтгөнчөн аялбайтагын бирынтынан, поэт бейзин айымнындары

кин олорун мөккүүрүн, кимин-жиннүүгүн, ыразс, үрдүк ыратын эзүк чөбүлхөйдүк көрдөрүү дизи, ахтынын жинниэр кини уйзин иштээв суроюлттан чеккөйттүүт хас да хөнөөнүн жолбүү иппердим. Пост зыймнүүстүн холобурун көрдөрбекке ахтын горорум миегин төрүт востиннарбат обит, ал обиг бүшүүнүүнкүнин хөнөөнүн оро күн пырыпахтара, сүрөттүүлүктөр, дууна топонююр иштэр

Д.К.Синчиев-Суорун Омолдоон,
Учту Героид, Саха народной суроудаачынын

Иннокентий ЭРТЮКОВ

ТИНГ ДЫЙЭТЭ

Хойнуу побаалдах, хаэр сарбынныахшак
Хэлти энгүйтүүм биний бөмбөгтөр
Тәнни сурохтээх, нуюх сабынныахшак
Тинг хонор түмненең үеңүүтор.

Үрдүк мутуука уйатын туттар
Түүрүүлпэр, тайбеттүн кистинир.
Лашан-жуурутгунан салттынэр,
Тинг очижук утуйсан қыстырыр.

Утуктаат, ытышынан сиджин
Сотунар, сууммута буолар;
Сынгүннүүр дын, эмися юрхин,
Эрикапаах сирээ бадар.

Эрикхана бүүлгүүнүнээр
Тинг миш тогор, дыноллонор,
Үлээлэн интийнэр үрдүк, кара
Анчынин кини талкород.

СУУРЫН СЫРТА

Сурак ортолуулан суурин кинирасын,
Үчүтгейин санга ят сыйта,
Бу кагыда дин ыршак смыцкан сурдажын
Астыбыт, дойдым сыйты сыйта.

Аатырбыг иншат-мүненет династиянын,
Тамалъяннанж Тынтаа уразым,
Сыныраадыны сойны, аныс таттарын,
Эңисини жоктүр сурабим.

Саха тайттан ылдыныр салынан шайына,
Дыоруо ата, үүттээн ынаңда
Барыта багынна, иштэ жылунан
Санга күнж оту сылтандыкка.

Сүрах ортолунан суурэн кийрдабын
Сүүтгүлүүр солмо отум сыйта,
Дейдүнү гаптыныр күүстөжин, сүмбазин
Сурохтар билишэр обуста.

КҮНҮН КЭЛДЭР

Сынчархай саралданнанах юңгыттар —
Хөхйөхтөр итак сыгыннанах,
Аннайты сафатынан сүүрбүттэр.
Тында күнүн көтөрө манинык.

Тийттар осов дижүнни күп-куохтар,
Киниттар хайылы, ордобыт.
Туттуяар эр дыоннор курдуктар
Топуултар, тыңыстар дәјданы.

Саянылых ылдыныр чыннахтар
Им-ніим барбыттара ыраалып,
Арай хаптаканна кый ыраахтан
Кынчалык сандытын истебит

Ону ырняк сүктэр шийинити
Аттарар ырызда холбоотум,
Саянын жытталыктар ити
Атаяраптарын себүләзити

КҮНҮНКҮ СУЛУСТАР

Сулустары кирен суруубун
Суруулла илкин хөнөөннөрбүн,
Санаабекр — ынапары туоруубун,
Карсаубун билбэтэж дыоннорбүн.

Иннибэр күүтөри барытын
Эрзинчэс эрэ Буолуг динбийн.
Үйнни, ыңгыж да кыратын,
Үрдүктүк тутан көркөмбүн.

Өрүүтүн оннук олорбүк
Үйрүүнү дөвөр онгоцоммун
Онноюбор кырдьамынчин олжарбүн
ОНЧУ дадааны умчынын...

Сами: зөйлөр, ойрын эмчи бүлэг
Ончадо күнүүнгү сүлүстэр
Мин зруу кирдүүр, яруу күнтэр
Хөхариннорум буолан кастагилор.

САНА ХЛАР

Хөмр түнэн сир сүрдэвэлтэд
Хатыннэр, мөнгөр
Миңчин солжын быгдааны
Бирн бааммыттар.

Оннроюбор кыра шарын
Ниймын лайнато.
Үргүг көмүс ыгарбүн
Кырсынш жетто.

Сүүнүүпэр сийтуланнэр
Хөтөн тайынгар
Хяра сирди суухийннэр
Мэдүйрэштэллэр.

Куудажтэр ынгилерүүгээр
Суурбуг сүүллиде
Ампакр таңын хварытэр
Субу түрлэлтэр.
Түзи сүрдүк магт-мабан
Камустуу нулэр,
Ынчыраас туналбади
Сана хаар түйэр.

ҮЙДАНА

Борытс үрүн комустэн
Кутупгүбүр «урнүн».
Күгүмүздүү, күнэ түстэ
Хеплан, тъя, сир үрдэ

Хатыннар сүбү затеекү
Далгантыйр кубалны
Сыгаан дайбалишт ороози,
Либашапаро хэмжэй.

Күөлтэр мянган тээс бичүүнэ
Каризтэ тургайтан,
Сыгаллар да, сирдик түтэн
Нүүч, «үлүүм-сийн».

Саггыумынт ыраас да юриас,
Саруун сүүгий курдук.
Тигүүрүүн – чухас, ыраах
Ійнэ «эрөн түрдэй».

Мянник ырийски, сирдүүкнэ
Баар чохны, бийншынта,
Өнгөстөөж санын урдууд
Өрүү талынтын.

Эзлини ыл-ыравс, яраа.
Бынкынадас, кичбенниас,
Оо, гүүн бары мянник эрэ
Арай буюутун бадас.

Очною дуо, хайдах, хайдах
Буюгтуу этай? Этий.
Харанга ханнибя хайдан.
Түүн сүтээ дээд этим.

ОУОЛОРБОР

Оуолорбор саха чөрөнүүр
Кынныс күтә-кугабын
“Чил Сургандынт поргу толоснуур
Ешных үнээрүн!” – дийбиз.

Аллас жыныса бурлан уүнүкстүн
Айн ишенип алтына.
Ол жэлтэг курдук ууну турохтун
Энэ сиен ууна, сыйни
Шун сирдигээ эрхиччи күнделэрдээ
Күлүгү сух дүнгөнчилэв.
Жаныстын-иңтүүр, алдын чакар
Аяа, мий дын дотүн.

ДО҃ОРУМ СЫРДЫК КЭРИЭНГЭР

Саха киэзгийн бийлигит талгарнных поэта Иннокентий Илгизаровыч Эрдюков 1916-ын сатиннитигээ төрөөбүтээ.

Кини уонтсан тахса аравас үтүү хөбөснөөрдөхөн кинигалори суурин-жилгээбүтэн саха наруута биңирээн заңтар. Тыннных олоньнүүн бутүннүүтэн литератураяа уонна ынмат ханыннаторын үзүүтгээр андан огторбут юлын эзэл. Мин кинини кытта "Болзум буол" (зынты "Кээвил") ханынат редакцияныгээр отучча сүлт үстүүтэй бинирээн үзүүтгэбүтим. Тус бригадит олохтуултар бары үсүүчүүтэн-хомогийн бүтүнчлэгтүүн бинирээн үзүүтнүүбүт чутас доҗордуу дын эгебүт. Иннокентий Илгизаровыч минийгэн уон сильянан бягыс буолсан, мөлдөй: "Убаяй", – диний эхийнээстик ынчын буолара. Оттон мин кинини Кенчигтэн альчын эзтээбат энэхүү кини аччынайын сышлаабыгын нэрэргэннүүк ынчынан, мин сурхин үмнүүлгүбат диринт хомогийн онон хэрэгжин, биһити кийкабийттан турдаабыта.

Ча, эзбис, тыннайын сиңчыбыт киймтэн копсиаха. Иннокентий Эрдюков 1950-ын түүхэн Советтой Саяс Сууринччылырын союзуны чиглинэн эзэл. Айн дондук Улуу сарынтийн сүүлчлэгчар хорсун сарынгын буалан, Кыныл Сулус орденынан, утус медалларынан наажарладаламынта. Союмын Конниттан дойддугуттар эзнигээн копсан, советтойн бачаанын, ынмат ханыннатор ("Эзэр коммунист" уонна "Болзум буол") үтүү үзүүтэн ишин "Бонул Зынга" орденынан наажарладаа эзмийт.

Мин утую дөжорум Кеша Эрдюков үзүүтгээр, санындалангар, иускан-кубакка саалынчынтар башынтыгдо кэрэ, эзбээс майгыннайх киён эзэл. Дынэтийгээ гииидээхээ чуудуунин көрсөр, көргөнгүйрүү үтүү дөжор, өвөлпорутар ынчамнындах астых 868.

1986 с. юни 56 саадын туулбууга. Ол ижилэн 25 сүлт аваспытын ижил, очнотобуу "Болзум буол" И.Эрдюковын ижилейгээр зинийн таңаарбыйт нувцэрийн байсан архивыннан булен ылан захтам эзээт. Оноо кинини 56 саадыннан эзэрдэлзэн, "Оюу аймактан Эйзик – пионерской яблолай" диний багана бериглигит эзтээ. Оноо эзгүүтгэйт. "Болзум буол" ханынат редакциятаа эзчазын ынчын чадаа явааччылырын

ааттарыттын ою талталлаах сурулганытын И.И.Эркокон 50 саянын гүолуктуунан ишитик жардымын усина кине, кини дайындааттарыз эрүүгө доруобуйын, дыолу, кини айар ултигээ саны көз сийтийндору баатарер... дээмшигэйт. Ишнийнээсүр эвсе оддуу чаруунан долгутар дынокутской 20 №-даж огуулалтын уранзоччилгорин аччыттан Таня Макарова (5 кылгас), Гоша Васильев (6 кылгас), Витя Абросимов (7 кылгас) ижилийнин сурултуут эзэрэхорго бичигчилгэйт. "Инноваций Илларионович! Эн биниги талталлаах хэлэвгэлтийн - "Багын буюу", олус да жардымзийлээж тэнаа онорогодул! Эн зиймийн гарын оддуу бинихаа, охижорго азаабыт хонсоннорхуун олус вэльна азаабыт. Эн төрөлбүү Сахабыт дынин айылбатын, кини яго настуутын олус да мухалых-уранныйн холтуулбайын..."

25 салғазында итіннің суруйбұт үончалық обуспор билгіні барлық үлкен дың бұзлахтаоз дім Хайдах дың буюштуғут, алоқшуттар туту міндеттегіт дың мин ықытыңқыны бағарабын, риңдердөн Таня, Гена, Витя обуспор упаяштың төрттән.

"Балом буол" ити нүүмэрийн бүтээгдэх сүүбийг Эрдэжээв оюулсогоо агууллаа утүүкэн хөхөннөро бичвэлтээмшигээр. Манна тахынбыт хас да хээртыскагарга И.И.Эзлэхов 1945 г. Венгрияда бойзбуй добжилторун чытта түрээ, сэхэх сууринчныгээр Николай Якутский, Николай Меддинов, Владимир Новиков-Куннук Уурастыныгай ортолоругтар РСФСР сууринчныгээр И.Сынгизар оюулслоро үүнээ кэргэний Мария Назифбековынзы, Кынчын Машаны чытта тусгуттараа баатлаяа.

Дынинээх сүрүйвачы буолар ойзостон көтүбөт илистишээх иди. Ол азари айылчурттан талланнаак күни айымның да албот-еселт үнгизэх буолар. Мин Кешши – Иннокентий Иппарисович Эртиков – байэт албутук ханы кини көннүүр жаалтуярыт үтүүх ханооннорса тареебүт норуутун магчын юрдю, үрлээд дъолтуу, таркундура сыйлыгылар эбээт:

Н.Е.Мордикова-Амма Аччысбайа,
саға народчай сурүйантчыто

УРУГ КӨМҮСТЭН КҮТҮЛЛҮБҮТ ХОНДОНДР

Сөз бишиләзж, чалваниндах поэта И.И.Эртюков 60 саянын түолгә. Поэт суруйбут хөбөннөрүүл, поэмаларынгар опобу даляянынважтык, дирингүй, утус-врүттэхтик көрөөрөрүүк юни хабар алгатын кизиг, сыршатар темавтээ албос. Ону уопсайынан ышлан бишр тыпсыран эттөөхөд холтугү дойдуга коммунизмы туваад жоодурт хөбүүн дыон гүйллөөх опокторун, күүрээндээх үлаптарин ядерерүү, норулттар тулхадыйбат дээрээдүүлүларын сио үрдүүрээ эмэ врагийдээлүүнүн

жолтууну-түйүү буюнтар. Иппоконтий Эрлуков "Сүолгө" дизайн хөбөөнөөрүнгө мал-найын хамтуурчынчыга 1949 с. бийзэттөмийнгээ. Итингэн ында уттуу сүбүү "Ыраас-күннэр", "Дөвөрдүүн көрсүнүү", "Сайсары итэхэр", "Манна күн диннэхэр", "Сарсыарда аңуоре" о.д.з. барытса уонгтаны тахса күннэхийн таңдалтасын.

Кини, Саха АССР народной суурыйваниыга Д.К.Сиацая-Суорун Окмоллоевиин холбеной "Хотойдор хоту көтөнгөр", "Топон Нукуус" дээр ихэвчлэлийн оперы либреттонын суурядцаа. Иннокентий Эрдюков "Тайца Сомзинин сэнсэн", "Саня дынээр", "Тын кынчлара" дээр шүүгчлэгээгүйн эмчилж бартаахай хийнчилэгээрээ. Сэргэй учнугээ, унриуулээж Иннокентий Илларионович суурыйв дээдүүраа, энэ талавын хийнчилгээнд ихэвчлэлийн сандан, күүтүүдэн, хөхүүр-огтуу хийнхэгийн, куолтын дээрээсээ дууралжинсанан, этэр тыгыз энхишийн ибор И.Эрдюков бийчийн яй-патриотической темада саркин, энэ тутуунан шигээ-минийн турган үүстүүк суурыйв, дыланыардахтык, тэжчинчлэхтык үзүүлнэр үзүүнэ сино зөвхөйн оитгосгүй, сөгөрбүт поэт. Кини бийээ: Волга обо хотун кытылыгынтан — Сталинградтан саудалсан, фашистской вестерну уттуруулжсан, чурсан, Австралии сирхээр тиймийбит, Ага дойду Уллуу соринтийн уотун ортолтуунан яасын, яарсун салшгаат, советский гвардейский офицер.

"Саппрайв донъорбод" дижн хөгжлийн төслийн түүхийн эх

Мын саяз, энэ тоо сирын иний
Хийгээр хувны ярусбутуяа.
Столпчилцүүдээ баримж болсан,
Өстөнчлийн улсыг бүрдүүм.

Битиги хадн уруу партиябыг, советтожай киши, советской норуот бүгүннүү ертгийдоох, дэлгэрээс олох сэргийнны нэрээ хөснэгив, сэргээж ыфатын таат энгэлжархайдаах санга гарч ирсэн сүйнүүр күттэлэнд суюх шигшүүнүү, шир чадугүр зөвхи түрүгүрдүүнүү юнэтэ ынсан сиймийнир, сийрээстийн.

— Климатикам даңыз жардымлашып жетиши.
Криммилтән Кызыл Комитет үйердә.
Иннэдә оны боростуей жыны:
Изине, ирээн — бутун сир урда.
Ханы жиынтыр сария күттәлән
Ханым ехизен, тәннибәт сөнгөх
Ыңырымы тылымын суржесе жатын,
“Ээл” — дингүләк бир сир дыннарас.

Кырдаңас салғаат, коммунист, патрист поэт Ленин нағылдырып, союзской жиһизде истинә аргын: этар избийтілдәк тұншарға итенніктар. Ийт дәйдүгә ғаптал үздүк патриотической избийкта байқарынебүт-кескәзбіт жаңағылтыттан, зиянлұжылтыттан саудаланар дылан яднене сөзілер. Эртікөө поззијатын биір сағамай күустәзек арта – биңнің тараабут-кескәзбіт Қырғызбайт – Сахабыз сирин айылдастын жарын

арыйны, сүрткүн күткөн, сүрэгтэн бишткөн дөгүүни. уштукан түрән
үккөстан-ураннынан тайуулғанын буолир.

Саха залыгтын «уаж отугор ким, кайы овоо күнбозиниз
өзиннөөбөтөй?» Көлгүнчтөн ууттар иле сөгүттөбөттөй?
Чынчайдаан ырынта, мүтүжатын дыркыла ким сурдин чекрүбөттөй,
сүрэгтэн көтөхлөттөй? Саха сира барахсан салсын, сийяннын,
кулунну юстуктара биниако, саха дынугар хамзак курдук кэрэптий,
чугастарын? Тымнын, тыйыс эзэри бибыти огус чагын-чайбий.
Дынкти уччүгэй юйнмыйт төмөндох күнчүлүй? Поэт Эртюков
хөнөөнөноругар иле барыта кареҳа ишэ көлтөн турса кырдын
ырыстычны, чаньылчын сийулганын

Барыта үрүн комустэн
Күнчүлүпүл курдук
Күлүмүсдүк, күпэ чиста
Хөлшадан, тия, сир чада.
Салынмыйт ирадас дя ирадас.
Сөрдүн сүзгүй курдук
Төгүрүн-му чубас, ыраах
Ырын ырын түрдэ
Эргичи ызырник, каро
Рынжанын, салбанинас
Чайданий

Нанас уччүгэй түнплаах-өстөөх образтардах строкалар бу.
Кырдын да барыта үрүн комустэн күнчүлүбүт курдук, тый-
пышканын!

Күннүн Ухрачтышыран,
саха народной поэзии

“САХАЛЫНЫ ХОНООН КУТААТА... УМАЙАН ТИГИНИЭХТИН!..”

Бырыл бас нийин сандыгыр биңиги саха иоруутун бино
таптасшынх поэтин. Аяа дойдуну комусхуу Улуу сарын активней
кыттыштыяаын, ССРС Сурйагатыны парын союзун чилинчин. Саха
АССР культуратын үтүгээзх үзэхчилийн, коммунист Иннокентий
Иппаринович Эртюковы тиёж суюлугар шаарлыбыт...

Иннокентий Эртюков биңиги дойдубуттар Светской бытажо
олохтонорун иерсе тареебут, сарын иннишээй активней аюх
суюлугар үтсөммит кагуулна бино салмай чуттуу. Биир салмай
чөйнүүхай бардатбимтээ эхэ.

Тороттууларим – яйдам, Эртюков Иппарин Константиношич, ийэм,
Эртюкова Анутия Егоровна – яйдам суюлугээ дядданы дын энгийр
дадан лоттан сурчубутн поэт көнин. – Мин таруём биир сүлт иннишээ

жылдар Чарвоож дарынбашылар да зам сүүрдө (Баяндаа ал суюк булакшылар да) көбөн көлбенттар. Ол аныктаруна 1916-жылда жаңынан зияткыч чин тарафынан утту.

1942 салтадаң сайын Исаакионий Ильинсониниң түштөннөн, соңында барбыны. Покровской обугулмасы бүтәрән, магадшай команчыр Эрлихий ишик, убус, таңдус Украинский Собурууптуу-Аръяраны, Воронежский уюна Карельский фронандың кыргыспыты, Румынияны, Болгарияны, Венгрияны, Австрияның фенинест балыгъылтазыннан босхолоспуда. Фашист социалисттеги төнөсүстүн төтүптур Сталин-Годзлевскиң кыргызьлыгы М.И.Эрлихий коммунистикескин партия комитеттеги кийибиз. Кини кыргызның жекеүүтүгөр жөсүн быттынан узун жеромжын ишнүү “Кындып сүттүс”, “Ава дойдрунун чөйсүсүүр садым” лөсөс стапка-чык орден-карынан, “Бойобузай утуултэрмүн ишнүү” медальынан ишкеңдердепталамынта. Ити шар көм түүнчөк киң түткөн турал сүрүбүүлөө.

Тынчтын жөнүлдүүн даңталыптар
Тынчтынча сыйлар блібеттәрдә
“Тигри” жөнөэр буюзтымдар
Буюзтуубуг Эштөн көннөндер
Тиңчилир эттөн ыңғылчардаң
Төкин гендердөрти талпактанды.
Таңжасын Балбат, жиңбакчаның
Тимир Стадиондада сөрмөнтөбөт.

"Саппайт" дын яйдабул Инновентим. Этиловая спирь дыгергөзөр. Кини дылгачакы: китүй сәмәк цивилизацыйы» фашистской хара дылбак быңғышбы: Қызыл Армия «Чынанын арттар» науқасыры билбет хорсун салепалта эт. Кини жыдымык дымр сүолуттаки киратык ди халбанинашбет. Нырсыны тусудуру этар, жырдык иштин түрүүлоңан

окшуптар коммунистическай партия тиңбэр гана борчимилазаң
зәрлөзлөк салпаятта буолада. Кини эдер эңдөйнөң окуук эта. Олодун
тиңаң күнисизкәр да иннүк хаалбыгы.

Сармиттэн теннен көйтөт. Иннокентий Илларионович тараабут
норуотун күптүрүлгүн. литературагын сайыннарар туңугар
үтүсжөнөлөк үзүүлүгөр түсүтү. Кини ярасы коми-эз Сака сирин-аюн
киниң издательствонын редакторынан, "Эңдөр коммунист" хайынат
редакторын солбайынчынан, Суройланмыштар оюндарын бырабы-
лыннанынан секретарынан, "Балам бул" хайынат редакциянын
запасчилир секретарынан үлээлтээлэбита. Улалээбит сирги-эр
барытыгар Иннокентий Илларионович он үзүн түпсарар туңугар
үтүс күүбүн-сыратын бирербите, бар-дьон музуз сүсөх мактаплын
ылбытад. Эйзесөх киниң күүрэзжөнөх үрэтин ишин иши "Бочуут
багытад" сөрдөннөн нааңсаадаламынта.

Он эрээри олоудын бүтүннүүлүп үстэтийн тухары кини сурун үгэдэг.
Кини юылдаабын-ай үзээгээ поззия эта.

"Төрөлтүгүлтөрим – азым дарзаны, ийм дарзаны – эңбээс-сайлаас
дьон збиттар, – дин тахтан суруйбууда поэт – Олонхойт хон-нер
эрэлтээхэлүүра, ырынайт ылпымыра. Ону татынан кынышлы
тангааларын битим дырбүткүрч чутас зорин эдер дьон мустан
ооннын тармисситар, ырын ылпымыштара, остиоруяяланаглары,
чөбүргөх этгээ-курохтаяллары. Адъас чутас ынгыйт Доддоон Симено
дин авырбыт остиоруяанын обусынайор баар. Кини биймээс соторуу-
сотору калан хоноро, сыйдьшор, кыңындын узун түрнээ бүлүлт
эгигин-ағасга остиоруяжалары калпанир. Улахан эднинийм Анысия
Григорьевна Попова эмэл бартажаи остиоруяаныт. Быттары
сананнари, номадтору энбэби билээр эта. Кыңындын киату хотинно
ынах ын, олборон, остиоруяяланырын, көкимрин мин тыйтык түтү
турган ийнлигим.

Олонхойлор, остиоруяналар, салжин-жээжиниз күнини долгутар
төлдөр күүстээрэ мизжэ оччоо кыра суюу ца, тикиз быйынлавын.
Олонхону, остиоруяаны, сананнэри бука барыларын сүбэн да
ылбатарбыйн, наиза кэрэхсон, санзорон ишилчилийн сорсөдөр байсан
олонхойлобуута, остиоруяяланыбыта буолан зорилларим.

Бу строакалар борт дынкетик этгилэр Иннокентий Эртюков
зарчынында диринг төрүтээзүн түтүннан – кини поэмийн тараабут
норуота хад эмэ тыныштын сүп үстэтийгар айбыз-чончуйбуг уус-
урган фольклоруттан силис тардан үүнен тажсыбытын түтүннан. Итени
тэнэ бу строакалер биш барээ билүүр эрээни төгрөгээдээ тараабут
сүлгүү барилгыбат бинир чакчытын бигаргаталлар: уус-урган
литература үзүнчтэй булларга бая-дүүлүүр, үөрэх-бисим бааря осое
дүбүк, тусх ханнык иннинэ ол литература айыллар тыныш, ол тыл
бары дэгэтийн, киогзин, ябын-хомуунук. И Эртюков «урдух»,
быйынчадан обо зорхутэн, этгээд дыхын, ийс эннэйн үүтүн-жетта

бийрэгээ хөснэгнэ инээдэй эрэгчилгээр. Иннокентий Иппаронович нисийн тааттуултуулж норогт сурэндэр тийбэлт, норогт ярун-санасын умсугултуулт бийр бирчиминээтийн итгээжээ.

Уйз амарыттан ордук комиож айр үзэгшиж комижад И.Эрдюмаа сүүрбэгтэн тахса хөнөөн, поэзия кинигэлэрийн сехжлыны, шууччалыны тайлбарынан бичигтэй. Ол инигээр "Суолга", "Ыраас кинэр", "Довжидуун жаруунтүү", "Сайсары аттыгар", "Говорит якут", "Куерэгэйдэр ынтынгэлгар", "Сарсыарда очуоре", "Костры на снегу", "Улахан омурын" дэвн саха зөвччныгэргээр эрэ буолбажаа, бутун союз шүүчинчныгэргээр бийржинийт кинигэлгэрийн.

И.Эрдюков поэзийнтаа, олох курдук, угус өрүүлэх, эзлэх кыраскалаа. Ол гынши барвн, юни тухай да түүнчлийн суруйбутун ишин - юмын, ыраас, чин-чан тыгдах-естеэх, чынчирдэс ритмийнх хөнөөннорутар уүннэ поэмаларыгээр явслыт озоригаа өвлүүнүү өтору көржин орлогийн бүтэц советской сагчийт хөнүүн сурээдээ тийнгээчийн тоборы ишилдэл турдуугаа спир строхаларыгтган буорах хабархай дынгаа аныгынгэргэ дынгыгаа... Ити аймийншар бийнээс национальнийн литературабыт кемүс юнгаатыгээр бигэтийк юирдилэр. Оттон ити аймийншар зийбыт аялалдаа - Иннокентий Эрдюков төреебүт норогтун истин талтвийн ылтынгүйн ылбыгтаа, юни саха бастын поэттарын эзжэлэлгэгээр автандын автаммынтаа.

Иннокентий Иппаронович бийр кинийн союз суруйбут хөнөөнүүдээр түгжснийбет эрэлэхээтийн элчинэ:

Сахальцы хондоон кутнайта
Сандадрыйн иймээхтэн,
Хумулнуунаха, улаата.
Умзайзэн тигинийхэн!

Бийнги бигэтийк орлонбийт-изтэйбийт саха норогтун, саха тылнын иннокентийн албат-сүүлэлтэй эзжигүүрэгээр. Төреебүт норогтут ийн тылнын хэсээс суус тэгэвэртэй ынч, харчигаа мүнчнүүрэнээж сэлгээрээ тусралтан, хэлбэйн харчын яризэ харьстасан, бүтгүүнгүү күннээ тэгэвэртэй ынч. Ол тэгэвэртэй бары норогттар баръараа сайдынхваахаа дээр юммыгээр, шээр-сүтэр ялангланын хийдээг да сатаммат.

Бийнги бигэтийк орлонбийт-изтэйбийт: сахалын тэгэвэртэй эзжиллэл саха литературатын кутаатыа умуултуухаахаа, умнүүшүүхээхээ, сэлтэн сэлт, үйзгээн үйз тухары ассе улаатан, ассе «куүтүрэн умайсан тигинийзэр. Төреебүт норогтун сурээр сэлгэвэйнэн сэлгэлэйгар, саналтыгээр санса салжын, күүтүгээр күүс эбэр, наад үтүүбаа, ярьз, сэргээхээ ынчирэл ол уллуу кутаацаа Иннокентий Эрдюков поэзийнтаа бийр салмай чөвьгэхий талын буолан өрүүлэх сэлгэлэйгар!

Софрон Даилова,
 саха народний сурудлаачынтаа

"ТООЙУОМ" ДИЭН ТЫЛ СЫЛААНЫГАР УГУТТАТАН...

— Тооюуи, Саебаа, бабалло көрдүм.. Айеро чүлтүй кинэ збит! Оюулорбүн сизинэрбен хамуулын олорон көрдүм. Эн Чынавжын, Фриден билкин бөбө буюлтуяа... дэн Муус устар тиёхүү бүнкориттэн бийрдэстэрийн Мария Никифоровна телефонине. (Ити иннина, муул устар 28 күнүүр мянгийн 65 саасын түшлүпүнан сибзистсон, Дэлгүүсэлдэвээ тусламжийн төлөстүүдийн Е.С.Миронова "Ыыра сыйчай, ысын ылланан бутаро" диж видеоклиникин көрсөрбүүтэй)

Кынын натынга түүрөвбүтүн, саяс баттазан, этога дэлти юнна учсан, инно кынгасын азарык түүнен альбах мүлүктэй ийнэр баттаран, кинни син эгбэүү нассаат. Мин маҳтанным, балыбыалдаатам. Кинийээ мин сыйнаным, атын дэвнээдээсээр, уреты дэл санынбии. Төв дээшээхээ, мин мэйнэх-аубын билээр, ваттарынан аялтазан захтавсаны сыйлзыгчны багийн бу сир үрдүүгээр биээ тарбажаа баттанаар юйн баазра дуу, субаа дуу... Баяр буюллахтарына, споргон бийрдэстэра кини, Мария Никифоровна.

Аյнад дойшду Уллуу сарнитин эре иннина, бука, 1938-39 ос. буялую, рабблагы бүтэргийн эдээрээн кынс Гарнейга. Солобон нэгнүүнээгээр, Орг сэтгээ хылвастиах оскуултагчар угуулалнаа быт. Учуутаглар бары зарчтаа аравс пройсннаасан тярутгаха уолттар, кыргыттар, збиттар. Кини бишир учуутал хыстынн дүүшахтажан тусла алборут.

Абдем Иван Яковлевич Тарасов, оюухоюктор эзитын гарыннан Кыргызстан Баскабыны, нахиийн Советын председателтэй збит. Кин сыйрьзлах атынан онтон мянган тайланын икон, тэгээхэ нончуттасан хайван да халымыттыр утуу.

— Хама-а, учуутал кыргыттар, маслахтыхт дуо.. Мууставхын дуо?

Билимж син ханышты аялубын, радионы истэбчин да, оюухоюк саланазачнылар учуутагларға, энэ Улзаниттарынгар итийник хыншашаптарын түүнэн, 1950 эрээ ахлагчлын, истибалийн. Ихээ атын збито цуу.. Итм «Хонжон» эсмийн 60-ча салт ааста, он тухары Мария Никифоровна ырваж Солобон сирин кырдынъясас очиннөөрүн кун бэзэнзини журдук өйдүү сышындар. Мин онтан уврэбин бастакында, уерээз сүх сахы үзүүлэж оччалорго оскуулса диж түүн үнчтэйдэй билээр бушлан, дэснэрүүтви-саргасырттэн, дынапротиттэн-үттэрэгтэн, баар, гян бастсан эрхэмбыт баара-суюнда 16-17 саас таахаа учуутал оюулорто хыналласынтан, ийндоо, сүх буюлбуттара үе-өнгөрын юринэ бүсбүт дээдүү "Өгөөсөө, Уйбзи дин үйлбастык эдтэмыр күнү бу кун сисин үрдүүгээр энэхүү дээри баарыттай.. "Үтүүнэ огорбут — үйлчилгээний умч-үүглүүбүт" диж ижин ээснээрээ..

Мария Никифоровна — иннаа бэсүрлэг. Тынчтэн ээж хөдлүүлж, Арун Жанагас Намууттуппин төрчтээж ишти — сахы биллийнээг шатаа

И.И.Эртюков оғдообото, педагогической үзәк жетерена. Онон мин, олорбучы олорон, иттіңен сиңгаттарын, кини көрәнин Илларионович Эртюков тұтунан дастан аңарарға сәнанным.

Чөрочку үлаатан, оны-маны син еңдүүр буолан ишеммин, урут болмо ушаканыга уурбетах радио диндиң үләм-үләм болғомтобун жаңындыры тартварар буолпум. Улакан хара "Тәризек", билден истәххә, күннен тәрдәре син албас буолпар збит. Холобуда, маныдақа дәнди мин анардас ырышын тойтуғу обеттар ордук саас республика бағынның куректәнитин, яғ сүүздүүтүн тұтунан көлемир репортажтары жириятан истәр буопрахлына, "Кыңыл даталар" дин биликиң сәнбилиләсстик ахтылар, очто соңта упақан быраяныныктар - Т-й Мадай, Кынайны хүнз, Актаев революцията, Кыңыл Адамия күнз бары түс-түтүнан сүрэлдөх чистазах, булпаз көтөсөннөх сәннөх буолаптарын "арыидым". Ити быраяныныктар үләр сарындер-даларыңар әнаплаах литературанай үүс-урал мәнталтар бориллаптар. Санга билю-жөр саяныр, күлгөзә-харәбә дың аңыллан зэрәр жиһиз айтус үчүгай биарнилар. Тылтара осталар чочуллабут, киһиз тишиимтиз, яре күүрүүләз, жетүүлүлүпзәк буолаптар. Аны туран, ол литературанай бириллэр авторларя "поэт Иннокентий Эртюков" дин буолан ишәр. Онон азын бастын кини миңхә, тың аботугар, ити бирилларын тиийбит буолуоттах. Арый жайыт "Альпа хайтапарыныңынан жасылтын" тұтунан дахтаудын буолбут. Осою, оны заңан. Ленин болупосатыттан республика бағыннүүтүр тұта тарбандың быраяныныктасы бирилларға баланча кыттыбыттын Онон миңкүм радио редактордары Н.А.Конданов, В.Тобоков, И.Н.Лопатин тәрдібыннан. Бириллар Н.Никоплов (Бучуман), А.Готовцев, Г.Колесов, Е.Местников, А.Иванова, Т.Миреева уада, жыланттара. Иттениң бирилларға Иннокентий Илларионовичтың кытта жаста да алтыншылдан виспүттүм.

Чугастык Биисибидим, бодорустутум дин этор кылах сүсүх. Бука, биир идалаох дың быңызытынан жонкору субу-субу көрсүләрбиги збитә буолпуд. Ол пынан баран, бүгүн күнни збыннабынан ахтар азыятах тұғанин калса да син.

БО-с сыплар сәбапланыныңар... Нәнигизстиң тула мұнаныллабут бек-сыныс ырағырын, сөргөхсізмін буолан зэрәр көміз. Былыха саба баттатан турбут жаллаан әмиска ырағырын, саас күн чәмәлийбидигер дылды буолла. Бака литературастың сайдар сарығын сапаллан зэрәр күрдүк. Ол көміз поэт И.Эртюков хөнөөсө тауыста...

Истәбис ыраак сүзлөр
Хаталық хабыргылар,

Эн ини юлдар чинаар

Гасылтара макт майтындар

Или "Ов-туу" экин ылан биреяхтакка, эбатар берг жыратык
жылажинийдым түстөхккя, бергизэхэй строокагар. Хонсон бутунчулукун
тынын философиине, түөрүйэлээчине олус сийинчүнчүүлөр,
тинимитиогор. Онтой үзөрмөн, или строокын энгриф ыламмын
хөжүүн суруйбулутум.

Курун маастаах хиньн тый

Куулитын салжтын ар

Суган-сую, ишнегандор,

Сугалдо тэбэрльшүүлөр

Адин супулун жоллоогор

Адымын кырдынбастиар

Күүтүнччы уязыгар

Кутсан бардии оттуубу тар.

Сүбүн-субу тыйн диний

Кинногар корбек-үүллөр,

Кичайы, түнч тайтын

Чигтарын күйдүүлгөлөр

Күйдүүтэлгээ... как-нач буулан,

Олонхолхон дослоготолор -

Айтальын Кур, Күрүн Ушкан

Адл үзүүрүүн оттоллогор

Ону ишенистэлөр

Ойнур устар бынныстар

"Нар" длан озкя аллаюндор,

Дэлгүүнүүк сонтархындар.

Ох дыа бэрдүү? Ким зро

Узенс эбки биреектэй...

Үер, Хатан Гэммиарийг,

Үемэд юльжигын ылышктас!

Хийн хайдах буцалбадай,

Хиршигийн галт алы-

Ким азделэн бывшыгытай

Ким буолбуг замж ыны?

Ким улдъээрин шанан итж,

Аударыг имин-йырга.

Уонна, бол буюлум донан
Уннарый тарбактарын?

Сүсэ пынгын... Тынныр эрд...
Сүрүн - сүрсү дыбыны -
Хайдынор мөсчыт бәртәре
Калып майы бүлбүттере...

Сызатка сыйлах дуу?
Сүбенейтан-сүтгистинин
Көтөрүүчүн арманды
Көтөвкөсү димиттер дуу?

Хобис, олус ер буюн,
Котёвикэн - уурайын.
Үйрадж обээт үйэ туолуп
Үккөсиг масти аудалын!

Миң бу ахтыны 1999 сып муус устар 11 күнүтээр сарсыарда -
Улуг Пасха сарсыарда суроңа олорбун. Очнатсаңууга, бу хөнөн
сурулларын саңана, Эб сымлаңылта, кырдыңга, үйэ туолуп ыраах
ээз... Оттон бу сарсыарда Москва телевиденинегэ этс: 21 с үйэ
баштаюы сөкүндүлдигар оюлонор бајалаах дын бүтүнлүгү күнү муччү
тутумен дин. Ол аята, хаявапты эрд үүнүүхтээх ыраах үйэбит
бу тиимэн калбит эбки.

Хөнөонко этилдер И.Эртюкө "Калер үйэларга" хаявамыт мин
тизгүйнин позитарым хайдах мес мастьылларын ааслыт отучна
сылтаграа көрүүбүт, көлини хайдах буюлууңун, үйэбит уїввагына,
корен иниэклип булагчыя... Билинните төрөл эрэ, хаявых маставах
шүйях курдук... Литературабыт зам уотун оттуубуз "вармы
кырдыңаастар", аны санасатажа, алыш да здер дын эбитет. ким
38, ким 46, ким 49 саастаах...

Хөнөоммүн Инноокантий Илларионович дахьлыт этс, сирбитетин
хайынабыттын билларбоготоо...

* * *

1972 сымлаажха очнатсаңу Саха Автономной Советской
Социалистической Республике ертөнчдөөн юбилейни багыттазбигэ -
автономия 50 сыла туолуутун. Литература инники күннин
сылдыбыга Башкирия уонча, Москва да эмис чын күн Саха
литературатын уонна искуствотын күннэр ыытталыбыттара.
Төрөлчиннөөх, киңгизчииннөөх, киңтатииллөөх дынаппар очнатсаңу
маддабүлүгөн "үрдүк тайымна" атварыллыбыттара.

Башкирия, Москва көннитгэн вны алта суруйячны Жарыкя

үзбеклесінегер Саха литеатрудын күннөрін шыға салыныр буолбаптут. Ол күнтән бидиккән диори төбө чуаттан ити уобаласко бербаптын билбаптак. Оннук туруктаах сибасе он иннаңа сүбді, калын да үнән-тәннің бербатада. Адай, ол сабане Григорий Скориков діктан сказдаат Харьков көмүсқалығтар геройдуң ожупспутун туғынан үгүстүк сурыйаптар (төвөрчеси аудионажхы, төбө энд көрдеспүттүр үрдүнан ол сирға биңгінни илдіябаттахтара, "Литератураға Украина" ханымат корреспонденция Галина Стуканова ол туғынан ырыптыңдар, "Сүрүнүй дынапа, сене булкүштүмні", діктан бығың этен көбизнегі).

Дэл онон Москва Быково ғарододуттан алта сурыйапны: Элшіб Айма Ачынгыра, И.Эртюков, А.Сыромятникова, М.Ефимов, мин буолан Харькова жетен түмбаптит. Соңно тута обном бастакы секретари Соколов (жалин Украина КК сөфетара буола сандыбыста) прымназбыта. Оноң олорон биілдім Иннокентий Илларионович Харьковта сорнилоспіт, куореты бескөпстүр да, бышқындылып да збит. Оноң кинижа ураты сыйнен, болшамто туте уурулган бербет. Ол күннәргэ тақсыбыт "Доброфанау әмбеті" діктан мәтірійялапга "Вечерний Харьков" ханымака: "Күнди ындылыптыт И.Эртюков – Ешінде сирбітігер-үолтуттуғар сорниләзоптыт. ол да итін биір полкуда сыйндыбыт Харьков-дьонун, ярас-норуоттара, берестебінгілларын байыланың дөордоттуғарын-әктың актар", – діктан сурыйбута.

Харьков биңгінниң әйәүәстік көрсүбүтә. Арасы зәвдеңдер таплох беттәна олорор бенуолектаригәр Якутский уулуссанан, Якутской перевулагынан жәвміліптыт... Поэт Борис Котлеров Григорий Скориков туғынан хәйбоннұн дахлыптыт. Актердаң дызаңзриға Харьков айар интеллигенцияның күттә истик көрсүнүүгө жеттыбыттыт. Радиоэлектронника институттун үченайдарын күттә көрсүбүттүт, иккіншінде же олардың атын Галактикалар "санапарын" истепләрінде көмінгаспүт соңумор радиотелескоп хайдың утолнириң билсібаптит...

В.И.Почин атынан "Электротяжмаш" зәвдең рабочайдастырада. Харьков тегестудиялар, А.М.Горький атынан күлтүрә уағыз сыйнелең пәндердегір тыл спиппитет, хонон дахлыптыт. В приветственной поэме с которой С.Тарасов обращается в эти дни к харьковчанам выражена уверенность в том, что тема Украины и Харькова отныне занимает еще большее место в творчестве якутских писателей", – діктан споктаң ханыматтар сурыйбуттара. Оноңбүр этилгібіт ол баян саная хайдаң туолан илорин мин билигін биңазрар кызбұны сүсө... Оңтүстік туғыннан пар сизең биңызынан В.И.Ленин, Т.Г.Шевченко позитынның таңындах сибасаңтара менектерін үзрбаптут.

Т.Г.Шевченко позитынның таңындах туғыннан мін міннәк кириши туғлақ хонон сурыйбутум (Холдоң көннөк строфаларын өзегібапи):

Харыков ачкараңа Т.Шеичекко памырттынга бөлөр. Оно пост түйібут герондоға кинни тұлалық оқолуплубулар. Немісцій фанцистар Харыковы ылғы сығынан, от геройдары автоматтын түбінде шығыпшындар. Бімир буулдық Катирина суродар түстүү үргеси биригин да чөңөрүйзін жастын турар.

Уорастыңд, осталык үйрәр,

Охторуон, — дімір — иннібад...

Буулдық сүнни чиндердүйер

Эң заманын сәрдінгер.

Мин соназбар баласыннан

Сүрөтүк итни жаңы

Тарбастарын быннынен

Тымшыннан түғар манна...

Түтүя, жара Катирина!

Туох бу илен иштептер?

Изтабил дыбышын жетинн

Или иңдік иштептер?

Он ылпысыр Иса дәйсүнг

Охтуу үор ырындаң

“Есталох айох жаңын төрүн,—

Бакыт уоты вынгыны?”

Четек жарсун тәбәзүн!

Эңтін жарар үйз:

Сүтәрбатынг сүннекүн

Естениндер сегерүү.

Бімир үтүү күн уобелас Волчанская зорбуктуар иппизер. Чүгас збіт. Олохтоох саянта (Кошио дын райком бастакы сөкөтнәре, жоңу хара хастадақ бадын-адаңын жиңи) күнү бына приемнүүртән соло бүгілбата. Тыл да эттібит вңы да аңаатыбыт... Хаста да сегүүлсөттібіт. Бімирда, сөзүелізін барад, сымнарада сөз тиэр гүлән сыйнъяна, күең таржо жапшыны одуулуп сыйтан. Иннокентий Иппаримовин эттэ:

Эң, чуумипутун... Оччоюң сүрдәзж буолар эта...

Сандата сүк бәрдә, Мин пагнайын ырытапспатым, Бу Северскай Донец дын үрэх кинни жаста да еле-тилди таплибіт, зері бәрдөнү жарбут, наһниңэ тынннаах ордубут сира збіт... Ол иһин буоплаңа, от күн-энис көтөүгін итиңнің ону тәнэ хәйдәх зэр сыйнъяна сојус сығдыбыта. Калин онтон сияттарын “Северскай Донецкай санаа” дын жоноону сүрүйбутум:

Врүүлэлт эхэл сиба
Сохиных түүн сийнгээсээз.
Совершай Дончныгор
Сайтархайна инахит.

Санаммийт бүтэн биэрбэлт –
Сарми да утун эта,
Хас биир күнэ сүүтээ-инмээт
Хваллпарбэлт бэлжилжээ...

Санжин-яхтан дэвэрэй
Саллааттавыгт камарин,
Өрүүл түүрээн тахын
Өргөнийн смэлжитим

Хвалбэгтара онно унаас,
Хварынчах да уолаттар
Сынтахтара үйагорго
Сырданы күнтэн миганандар.

Күүтэгэлэр булагтуухтира
Күн бүгүн да учинубанз,
Тарасбул дээд боруултарын,
Онохтэр – уустуважаа.

Санынхах ындралханын!
Санята суюх бэрэбэлт,
Ухарында авр тэллэшнэн
Оцууттуу мунчадрабы!

Онно элиз эргийор,
Ингээрийэр кулуннуу
“Унүүэр остиж үүрийгар –
Умудлалгут луу, ону” ...

Хайдах эрэ дьиктийтэйт
Халыгэргэ дэлли гынна,
Онүүхэн иччиндохтийк
Ол тыы хөгжс тымныы тыынэ.

Сибинийн үтүгэр
Сир синийз, хэлгээн хайдын
“Сарми” дээр түүп үрдүүбэр
Сагарни дэлби барьё.

— Уюкунан одуултуубут...
Түшмөнтар түйвадарындар.
Эзгизэр: Түүх буултуугут?
Сүүх, дөвөттоор муннааддар?

Муннаарбаптыг, Түрэбайт
Өмдийгүй ырын сүнэн.
Сарыга дысгы гирьндар
Саналбаа тириханан.

Ортуулсан мянганчлаа,
Өстөөсүүн сийиктээгүйт
Северсан Дончынгар
Салушажыри сиирбүйт.

* * *

1982 сүл мөнжүүлүүлгүүд түшүннөөн күннэр. Москвада Союз питеатуралын чинна искусствоотын күннэр. Сурыйантайлар белекстерге хандынан, жас да сиргэ жиргүүттүүт. Олус истин көрсүтүү Шинний заводкаа буолбута. (Калын манча агульерхайдаах ванлар буолбутун, баяз чашым, телевизорынан сурабачи ынчдык корбутум).

Иннокентий Илларионовиичтын "Россия" гостиницеңде биринчимизргэ түспүттүүт. Жайы-сөх улаханынк ынчдык, түүн эмгийн уушибат буолбут эт. Сүбү-субу оронугар "уу, Володя, калпиг дуу?" дийбүтмэн алора түнхэр. (Уолла Володя МГУ-та үврөз сыйдууэр эбди эт). Сагнын Ульяновскынга баар буолбүттүү, сине кынайсан сыйцанаа сух дын ынбаттактара. Иннокентий Илларионовиич онгон улаханынк жомойбута зэрэри, дынинен сөнке дынайбыттара дын мин оччоо да, билигин да сяннынбын. Кини сиу ярга дижри санасыттар тута сыйцыбыта.

И.Эрдюков – бигилар поэт эт. Он түлүннен мин мянна сурыйбаптын. Огтоон кийи бынтынан, жайдын эр, талыттан көрдөххө, киники сондо чутаншалтат, ясса угэ-хийн болкаастаах юкжаттигээх нурдук онцгуубун. Ону сорок дын обулзээбет, сонебийн курдук ышынан энгизэв. Гус байзбар түнэвикан этажка, кинитгэн тонгуй сыйчаны нарсувотээми. Восс тутэн уюсазатэйн, мин түспар тыл-ас буолпар, көнжелөнэр курдук вийдүүбүл. Ол ийн, улаханынк баалата сыгчынна, дынантайга сыйдан, эбзийнестинан эрэ буолбака, ынчтыш, сөбүлүүр киши бынтынан, зөвө кыалпарынан, вийүү-убуу сатавбытам...

Саторутаадытта пынгындар бынтарыттан кыбын уруулчланан сүүпүлүбүт кумяабыны. Иннокентий Илларионович мөнж ынчпүт түрүүн, Буган ынчным. Сүрүү 1980 сүлгөвөүү Кыянын күннүн эрэ

иининэ суруллубут "Он өргөжсөх өтүүн сүлгү" дикн ыстайкчук сыйыннаах быннылах. Очнолорго мин "Кынам" ханынка культура саласын сэбийдиссөйөө буолан, суруйзиччылары кынта бынны улостириим. Сурук ис хөбөсөн манын!

"Уб Савва Иванович

Чо тообум, кең, кытас, соодонум муннаным, тух эмо таасира дуу, жарса сүүк көннөр, сөт, ушарыт-төлпир, Тебето хайдыбы?"
Эңээрдэнни кынта И.Эрлеков

Итинник мункутур кангуу ылбыт кийи сен буолгарай, юсса түлсөвөрдийн, ытатыланы, буяа, көннөрбөхөөбүт бүткүүхтэйлүүн. Онтон мудсарынхадаа табылгыбат. Очнотоо ту бэрээдэж, көрдэбүт билгигилэээ чынхадаа втын эта. Бигинин курдук "автор суругар этигийн санас хайдын да хайдын тутунаар позицияндын кынта сол тубэнэр буолбатах" дикн эрдэлтэн хуюннуу, сахалын атажхэ, баатынайдаанын сүүд.

Мин ахтынбыы Мария Никифоровна "Тообуом..." дикн тыльнан саралывбытым, отгон бутуутун Иннохентий Испарикович "Тообуом" дикн тыгызах суругунан түмүнчүүр буагшум. Саха кийитин сибиринэн ити тыл ис номсүүн - истинин, чугалын - билбин дим саныбын. Уонна, белгечча унаан ээрэл оюубум чөрүйээз этринэн, ити тыл зий цэчинзахтий, огус сөбүлэлэнтэлтанан спорор итни оюниндох дьоблоох хотгумтаннынх маллар эро дынзоригигэр уйа туттааны дикн бигэ оршилжэхлийн.

"Тообуом..." кийик аны дэг кариато истэр кэргэ тыннын сүлгэвээне багийн мэзэ, сэтте уонун чугаңгылтын кийизхэ, билгорд, кэлгорд дылын. Он ийн ити тыл сүлгээндээр угуттанан, бу одонг-дадон ахтынбыын сурүүцүүм.

Савва Тарасов,
саха народный поэт

1999 с.

ИККИЭН ФРОНТОВИК БУОЛАММЫТ. НАНАА ФИДЕНЕРБҮТ

Иннохентий Эрлеков дикн байгаат баарын, мин зам Бастын 1937 оныгдаахаа истибитим. Очнолорго спэцис ыгызска үерэндэрийн. Он эзмэгээ обогторго вчаплаах литературний конкурс буолбуяа. Оноо эзмэгээ үнэлгээ П. Тулевынчан дикн илүү багтваанындаа "Улан Өлтүүсээ үнэлгээ" дикн Бартакийн хөнөөн "Болзм буол" ханынка болжээтгэвчилээ. Бастаын биризмийндаа ылбытаа. "Оной-сангай юреөхтүүр үляан-улаан үүлүннүүгүү огус сөбүлэлэн өйбүтэн занжар буаглутум..."

Кеше жолин сорииттан калан баран, издательствоңа редактордаабыт, сүрүн редактор да буолбута, онтон директордаабыт. Мәдениеттеги, зерттеги таптолборон баран тәйер сапайзачы эта. Улакиттарин болтуута сүркөт сизгизебет буолара. Ол инияттиянынныре, тыныс истәре. "Инновентий Испарационисим инъя дизбит", "Инновентий Испарационисим манина дизбит", даһәрбит. Жою үолгии олорон күрүдүүсүнүн атын таңычкастаң ишиткиңдер эрэ. "Директор ишэр, токтоон, айчырмас", — дәвми буолара. Онын ону-маны жөнөтө, күө-дөвө буола олорон, нүүмчурал, уруучукабыт, күмәнүүбыт үрдүтөр түбөн үтэлсөн жаңырасптынан биреобыт.

Мин ардыгер уна-жана жаман кабистахлини, ыныран ылаз: "Дөйөр, бу эн уоппушканын шпбажыннан да. Тында дысигор-сөзчөөр таҳсан, дойдугун-сиргүн көрөн, ахтылпүатын тәнәврыйн, арандышырынг эта. Бруу куоракта мунитүйен олорортон тух түн тиксүй", — дин савс күс сөйдөн, күбүн куобаң кымгэр уоппушкан бишөөр. Саплаял саплаял берке айлуура, виңура...

"Эдөр коммунист" жаңызка редактордын олордогунча жөнөн суруулан алғалдуулган баран, улахан баянны айбыт юни быннынан, салыбыратан илтэхлини "Күнөжан жөнөн суруум сурыйын, түмкүн", — дин монгуттубута буолан, күлэ төнүйар...

Кини сорииттан Калэн баран, "Катюша", "Сарин" энчи дин бергүйс бартээжай жөнөннору суруйтапаабытга. "Катюша" дин жөнөнүнгөр "атара салик" от түөрт түерен түйактара кынрай капланганга ойбууттарын күрдүк" дин огуу да бергэнник ойуулсан элита. Онно ясъес "Катюша" ытмаалыян субурута, холлобос уоттарынан уннуре турарын жорор күрдүгүм. Эбэтэр "Сарин" дин жөнөнүнгөр атаякяа имирмөх ииннинәби, иймиз, тыңдан ахсан турар ынырык жяраны түүнү "Тың одынраба таңтырааын жистээн, үйнин ныылбыйян ийзигэр" тэндээбите дынкиттийн!..

Кеше, директорбын, начальнишыннын дин жечиччу туттви турора турбият, тәйинчиңин жинчилгидан салысыбыт буолара. Тәбис-тәнниң олоннүүре-кулар. Күни-ийнитэ эта. Күнүсүн анылыка олбуор ийнсар таҳсан мұстан мәзчиң өннүүурбут. Онно жини хайлан да таныз өннөнборо, как-нам буолара. Огуус дыззеболсож, карданек эта. Үксүн Үйбазын Дынгүерел дин корректор эттыгар турар, жинни дыззебагим. Арыт алжандабытта буолан даңдайбет иини түтәбүттэн жарбыныр, "Нүк! Мәзчиң дизайн бириким, обонньор матабуда эбитет дүү", — сап-сии күтэр. Мәзчили жинниң сөсөр. Аныраанынта огуус жантаруктүк жинсанарын көр-көр, күп да күл буолар.

Биңдең иккىншисине, иккизин корректордадар. Биңдәрә Убазын Дынгүерел, биңдәрә Брәтәң Гюров, туюстан эрэ миңсанк охсунчалары уолукташын турбуттара. Сажалын үзбейнэн, он сөдүс, мин обус дин мөддөөжтөспүттара. Оны тохтолуптуп. Дынмут директорга үнсө

юирбигитээр. Директордоро ишэн баран: "Ча, бэйн, хөнниги ярхажтүү. Бидгийн сөөм сүүх. Этилгимэн, үнсүүмэн-карсынг, пахай даачаны"; — дин таңаартаабыт. Июн Дыгтуярэл, биирдээр салтуурой да сасчуртай буолар, биирдээр огдмын-огтдын ярхуталмир... Суруйяачны уолаттар бэйзэлжин икэл ардныларыгээр Иннокентий Иппарионовичны "Каша Амма Ачныгыйн үүткээр, сандар саналтын, туттардзын-хантардзын үкнү". — дэргэдээр. Сеп буоллаа дин — Николай Егорович бурдук кийни үүткүүбээс, кими үүткүү эгэй, Кынайар, сэтырыг буоллаашина. Ким эрэ Кешалжааха дъялжаригээр сынчдэн баран, хөннык эрэ быраалыненыхаа бынныгэвээ. "Сүүтүк сабу кемус үрүүмийнээс хутан бизэрэг дээ кончгэй кийни!" — дин ижссэйбигээх. Ол эмээ сеп. Кинисээ, он цэвэрэгтэй иштээхээ, бутун бытсынханы иштээхээ збизэ үтүү.

Бийлиг, арыт Каша мөржлигийнга сүнчдээрин яровь түүхжүүтэнэ. соруян дээбэлэсн туту атыыгланаарын ярербүт. Арын ыглалында: "Кеша, итм туту залпын?" — дин дин батынбайт. Оноо вийнбайт: "Эз, бичижээйн-бичижээйн", — дин дин тэжилээн талыччахтын тураангы. Ачныгын мозна испээт этэй.

Иннокентий Иппарионович дээбэлэс кийрдэүүнэ, олус дээбэлэсээ, ис-ийнгээн ишэн кулар-салар, хараа уоттанор, бийгүйн явааны онорор идэлээж. Биирдэ сурлын редактор буолан олборон. Степан Константинович Дьяконов дин редактордзын субзэнэн, биир үлэгнит кыра уолчсанын ынгыран ылан: "Тоойуом, кал эрэ.. Директорга кийр, уонна бу курдук дээ. Тээвстаххына кампийт бизризхлилт. Сеп дую? Буурдук эт: "Бийлиг, таатгалар, бийлиг, сахалар, ол ишигээ мин обургу уонна эн обургу дин, чэ кытавт, кампийт бизризхлилт", — динилар. Директорбыт Таяатта кийнтий. Уоллара оччону ишэн баран, директор хонугтар элэг гынэн халлар. Аанын ыга сагнаж, онон барытын истибийт. Уоллара кийрэн тэймчли тохтоон баран: "Бийлиг, таатгалар, бийлиг, сахалар, ол ишигээ мин обургу уонна эн обургу", — дин чөвэрбайт. Директор дэйнүү буолан, аанын истибийко, купгавын ытышынан куийн тута-тута. "Энэ-ээ! Тух дингин? Бэлтэх чутас калэн эт", — динир. Уолл эбийн чутаан баран ессе улаханын эхэр. Директор дээ иштээж соёуна түнэр уонна: "Кэбис-избис, Ишнээ дээмээ. Бар-бар, тэйс-тэйс" — дизмектиир. Уоллара төннен кийрбигитээр Кешалжаах Дьяконов күлүс да күлүс буолаллар...

Иннокентий Иппарионович Эрдюков талааннавх байзэт, дьобурдаах салайзанын, амарах кийн, утүү төбөзөрүс эхээ.

С.И. Гимофеев,

Ага дэйдуну кемускуур Улуу сарын хамтлыгдаа,
Сахя республиканын култууратын улувалзах улчинтэй,
1964 салтан ССРС Суруйяачыларын союзны чиглэндэй

КИНИНИ ӨРҮҮ МАХТАЛЛАХТЫК АХТАБЫН

Сами суруулчыларынан салсаада тутан Иш дойдуларын коммуналист уонна этника эркилдэн көгөн, эмэлэх олоод тутустуг сийи лекслэн-эрхтад. Кинилор ортолоругар бирик бастиянын ваттанчыны иши Иванженти Эрзеков. Кинини ютта биос уонусындар санжаларын "Алар коммуналист" хайналт редакциятындар бирик хөхөн үс сый көрнэх утарында остилтийн опорон үзүүлэх туршадлахын. Ол да конниятэн ийнхүү тутаннорго тубасын, зөврөгжнэ-дорбордохон сэргээж болсон.

Инженерий Илларионович даан баставан көрбүлгүү субу ортортуулжын буолбуттуу ойдуубун. Ити 1950 сый күнүнэ ээ. Москвада Юни камсомольский оркуолауда журналистикин салжатын бүгирен, сокуруу Соңига "Правда" санаторийн сыйнинан, хойутаан ийнхүүтим. Бу оркуолауда биригээ үзүүнэн ийн ынчдын дойдууттар түнүүбүт сандардын таалыктайтын чап буолбут табаарындар Георгий Савицич Сыромятниковка жалан токтообутум. Кинин Петровской уулуссатындар иши мэндиймэннээх мес дынээс иши хостоох интиграа жаржин дынунчнын опороро. Очнолорго партия обкомун ишнийн тарыглан үзүүлүүр тылбаастыр комиссияюу үзүүлүүр. И.В.Сталин сочинениеларын сакалын тылышнан таңвараллара. Кизла үчэ чайна буутуут обком дынгиттэн тахсан билинги проспект устун дынглирдин хамаан истэхлитеена, Гоша утрын ийэр бирик ишинни үзүүн санаа алшыяа көрүстэ:

— Хайва, Кешең-а, бу ханна тиэтэйдүн?

Киедээ да юнцээнлийн борунчийга ынса забыт виши тиэтэй-санрайж ажмынтын жүлүүлгүүдүйн түркээзэн көлүнчнээс.

— Ээ, бу башныктана баран ийэбин! — кини турдуору салдалаах гымнастеркалаах, ону таңынан төлгрөйжини коплит, хансас илмитгизээр ирвих сумукалаах, паварднарынтар андан ынчдээ мэчиннүүктээ. Ону-жини кэпсэлхээзэн ийн, Гоша яланхажаа ээзэ.

Дөвөөр, бу энэхүү үзүүлүүр кини жалла, комсомольской оркуолаттан. Билсэн кэбийнг. Сарсын редакцияяа тиймийз. Редакторыгыт бээр иши...

Сарсынгар билинни Ленин проспегар "Түймэйдэй" мэдэбийн утарынан турбут үрдүүж чомчойбүт сарайдваах мес дынээс сиддээн ижилтийн байгаа байгаа үзүүлүүр сирин дээжи — партия обкомун гамтгээр ааhe турда.

Ханыакха урут үзүүлэбэлтэх буоламмын, хайдах, тухтани сургульмахтын санаам холлого. Уэрэн сэлдээн практиканы "Комсомольской правды" хайналт редакциятындар барбытим да, бутүнну үзүүлбэр бынчны сыйынчны туу дэв ынгыдаах курдуктуун. Комсомольской олох отделын сэбиждиссийнин анандаан дээр бирикээс таңвараллар. Сирэй редакторы суруйяачны Исаи Плакольевич Никифоровы билорин. Кынин бирик ынгыдаах курска

Баатырдың таңынан көзүүнүн аюлдан буламмын жарсубутум. Балык аюлданын дүйнө салышкан орны иннинде ажыролаңа уарендең көбүрөгөй түшүнүүлүп жүргөнчөлөттөм. Садым кәнниттөн "Кызы" аюлданын таңынан көзүүнүн аюлдан буламмын жарсубутум.

Иннокентий Илларионович 1940-жылда Дыскуускийн Учунутал институттун уврекин бүтәран барын. Төнө оройынугар Уолбут сатта кылыштах оскуолатыгар учууталпайбыт. История предметин уэрэллүт. Кинизээ мин киргизим Валентинн Алексеевна Чордонаева саттия кылышке уөрөммит. "Урусаң туюх да учебника, төзөрээта суух кириян копсайра, кыракый линс лоскуйдарынгар суруги үбүт белгизтээчиннордах буоларя, биглибикт сынаптын да эмиш ал күмбөнүгүрттар болистанан барын. «Экин кылваас сууриндалыгыр хайтерөрө», — дизэн копсайр. Оттон Иннокентий Илларионович калын мишил көрүстөзүнө ордуктун ыйыталаңар буоларя. "Мин уэрэллүн Валя хайдах сыпцьыр?" — дизэн.

Сонбуяшчыл редактор быйынтынан кини эбезжинюң чолчула: индецил эпизодтын секретара корен, даан киппэрбит салынаптарын бары оттунен корөрө, себүләзбеттән сонно тута түгүйру бирээрдэ. Секретарынан билгигү Амия салыжынъатынан салынапканна олорор кырдыңзас жуналиист Осман Иккенович Наустроев үзүлиниро. Кини хәннат үлатыгор үсерүйэхтээх буолан, мөттүрйилаты иннегэнэ сух бынан-стон, каннорон, чочуйсан башынниро. Элбах мөттүрйилаты пропагандада отдела виллодоро. Минниң элбах сангалдах, турбут-олорбут, жалбит-башбыт, валин-истирийескай наука кандидаты буолан Тыл, литература уоннэ институттууга да сүлларга үләзэн баран өлбүт Алексей Никитин Айдаров собиздиссийдири. Кини өмнөнүн түүтә тәңгярдан түгүлгүбүт харе ыт тиринтэ сону жетара, тыс баргажапсак, гөлжирдийн пиччилтөр жетр барсан тиринтэ үнтиулаах буолара. Ол азырақ саяхтның тылбаастаны тулундан иннегэнен тахсыбыт Гюль Семуашвили "Алитет хайасуда күрүүр" дикон романын геройн иштөн кинеше сыйында охсубуттара. Күнүс эбизтәэн баран үзүнүүр жапын инарин түшүтүнэн көрөн турсан, бары саня алпайя түүхбүт "Оо Алитет иңэр!" Кырдыңк дя икхи яттунан юлттынчының камсанан, хөргүнүүнан оонньюон хотугу дөйдү кийнти диккә аныттазыр.

Иннокентий Илларионович дюобани, суус тылы сабуулуро. Кини Аланы Никитин күлэ төнүйбүтә: "Өлкөвөй, бу үолаттар эзигин Алитет дикон иштэйбылттар!" Октура бирилдөрөв сүтургэнэ барымына, көн сабор эз обуста: "Эз, сол буоллава! Бу дыязын хотугу дөннүү түүлөк төнгөстөх мин эр барын эбзэт!"

Жетшатыстыгар республика бары оройуонниррын ычнатын олорун жабын сыртшатаса сорукстанабыт. Ордуу хотугу уүнүк оройуоннартан мөттүрйилат олор садарак киндер. Ол оннугар замы оройуоннартает, ишүү Ныурбаттан үгүс коррекционент суруйарда. Онан сибасостсон Иннокентий Илларионович бирилдө ооннуу күлө самалгаато: "Алексей Никитич, дөйдүн дыноо олус суруксuttар эбит. Хәннатын мөттүрйилата барын Хорулаттан буолан хаалбыт..."

Физиотерапиисты Исаев Никифоров, сакалар эталыринан, дүнн-чиючны маң, ханыштыбын күрүүк жана, салпазттын боростууй, ордук-кос тыны сууж кини эз. Иннокентий Илларионович кини ол вишистыбатын сабулуурда. Иши редактор блус тапсан бирилгө үзүлэбүйттөрэ, хәнан да кинир-ханыр санарсан оролларин, көпүгүстөкөс мөккүпшлөрүн истибаттаслит. Жата, ол оннугар Иннокентий Илларионович үчлөөннээдүн, бирил идоллордун ол үтүү шүүтгөрмөн дөүттөвүүгөр үөр-көтө, көр-куптуу күрдүк көлсөмөр. Ити бирил үзүлэбүйттөрин жоннитген хөс да сип буолан барсан. Суруячыныгар союзтарыгар түмөн түбән көпсөтим буолбуттар Елан Никифоров түнүнан ахтыстыбыт. Онно Иннокентий

журналистике» шынын түбаптаки көмкөлөг; редакцияның, мэдээллийн төмөнгийн орчин юда сүгдэн быстасанын узунчилсан. Биржийн Балжысов, "Сиэрэй сэвэолт" дээрээсээ дэлхийн башны заралт, ишрээлээ худалдаа. Тылбаадын, төмөнгийн да энэхүү, энэхүү рецензийнээс да сургуяар, хараахан ил төмөнгийн дундажаа энэ ээ. Ойт быльбыгтар ижнэлжсан, энэхүү ялангуяа түүхийн төмөнгийн төвийн зүйнээдээ Сиэрэй синийг мэдлийнээ түүхийн энэхүү хөхтөн энэхүү түүхийн рецензийн суурин нытлыгтар, энэхүүний Миссийнхийн шийдвэрийн нийрэлтийн ону дэхүүгээр ипород ун.

Намаймын, бу хайдан булагч эмчилжүүн? Төвийн мэдлийн түбэснээ? – итэвхийн ишнээж ислүүлж, ослорор энэхүү дээдээх энэхүү сэргийн хархтарын нийтийнрыгтын оторубатыры «хөгжлийн». Ойт тухары Сиэрэй синийгээ соната сух Мунхуулан да энэхүүнан да тээврэхэн умса туттан ослорбут. Онтон дээдээх энэхүү тобготуун ишдэгэн, редакторын дээдээх дээдээхэдээзийн энэхүү залжсан хараахтарынан хүрүүлж табалын иерхтэй болдог.

– Ойттан уолаттардын "Севергэ" агаабылтат Кининэр эйдээрсыгттара үснээ мэдлийн «зэрэн сэргээсана сух» буслан хвалбагүйнээ. Миний союзодоун ослорон хвалбагүйнээ. Ону илдэгийнхөөр... – онтон энэхүү тух дэдэл тахсарын юбунтугтуу умса шаран ослорбут.

– Минийзэм, комсомольский хөнөөт үзэхийнгээр табшлгыбт барьнын сонрбуулун... – дээвдэг редакторын байгаа да улаханынх хөхийн болдогт түүхийн нан. Ойт энэхүү хөхтэйн дээдээх азьмийт, хархынхайт хараахтарынан хэрэгтэй болдогт түүхийн нан. Онуухаа биржээр энэ холкугэвбт, босхогчийн мэдлийн хальсабар тээл хүбүүлт.

– Ойттан ууртадаа курдук биржээстээ таанавдажсан дээдээх.

– Даа эл курдук бывалсанындар, дээдээх туралгар. – дээдээх Иннокентий Илларионович кулачнуулж хэлжээ.

Бишиги углагчно хослуулт тутажхээ, дэн хойн яастажхээ, мунхуулжадаар. Ави хэсэж ижнэи отцеп сабиадиссэйдэрэ угзалийнгээр: литература үзнээ искусство отдельн сабиадиссэй Степан Константинович Дыкенов, дээдээх түүхийншвирэнэн "Дыннэхорутуу", физкультура үзнээ спорт отдельн сабиадиссэй Дмитрий Никифорович Сиромятников. Ихэзэн усттаах тэбжээгээр Хосторун авчны дээдээх баттавтажхээ буруу бывынгийн байгаарлаа боруунан эрэ костолпор. Кийнэрээн бишихи замарга заммыт хэлбэнаа тэрүү да сух. Онон табах тэрэглэлээр эрэ буруулж бишиги хеснүүтгээр субу үнээзэн химир. Ойттан бишиги ижнээн тэбжээгээгт сух. Иннокентий Илларионович химра-такса: "Энэхүү юнслалынхэвбтэйгар, хосторбут энэ дээдээх курдуктар", – дээдээх бурайсан хөрөр да, тэбжээгээн токтообот.

Баатар Илгарынчының Сүрүйзачылар союзтариштадан уултанып, сонундах кэгээ: эдээр автордарга сэбыйлаах шигирдүүрүүний конкурс билээр иллэгит. Ол усуулубуйынтын шигирдүүлүштөгөр болжоттозыгидит. Бийгизин шигирдэх ныттын дээр шуулук магырар. Хини буу конкурс комиссиятын председателийн айрымтый бийшүгнээдээ. Стару конкурс түмүнчилэн, мискаа бийр көмүжүүн ишин 300 солгуудай биржимийн тиксибитин лягучка буюнбуттар туттарда. Калкозоммин "Хотугу сүлүүж" болжоттиях буюнбуттарын ийттийнэрдээ. Эмиэ сурунаал редакциянын аялан Юлий Шакшурин калкозониорин түгбөөслөттээ. Аны устунаан умснутуйсан бояжы барабынан Юрий Рытхзуу, Николай Грибачев калкозониорин түгбөөслөттээлээ, ону жэныллэгтийгээр бичжүүзэгидит. Литераатураадын эмиэ юниройндар яйхи буалгум. Михаил Довододдуурал олоннор "Аныгы Лөөлүүда" дээр сэйтдин сирэн обурту ыстасынаны таңынчлар таңынчтадын. Ол ыстасындын дын "Кыям" хичээгтэй чиглэгээр санжарчылтар.

Сурумашы Ишкөнгөнгөй Эртюновы күттә бирләз узапозбит, инни ишбүтүн албайт сыйларым ити күрдүү. миңкүмүн түтү сабынчылардах булупта. Он иштүү кашаада адуу мактаглардык охтабын.

Билгирин күрдүк 50-с саллар сиңгатанылыпра сака пите-
ретураштыгар нөр тыныздах дыгларынан буолбуттара. Иинсентий
Логиновы да ал дыгитар жээнтнера хаврыбыт буюндохтах. Кини
шынындыштыдан жардеххе, ити комизргэ партияны, улуу
империяни, тараобут дәйдүнү албан заттыр хөбооннору хота
кудупаптобыт эбит. "Коммунистической партиица", "ХХ съезд
рабочих партии", "Партия ыныар", "Сирдигүн хоруобун ишнегор турган"
бенин - Таяштың уонна да атылтары. Ити хөбооннор "Ываас,
төмөр" дин жеткинен 1955 сагашарак, миң күнүң изде төмөнкүштөрдөр
былайынан редакторынан узалии опордохпүнг тақсыбыт
жумшакчылар күнбигдээр.

Инженер Эрлеков 1950 сүйлемеүү Сүрүмчүчүлөр союзтарының
жарандырылыштын мыйдатын, жаңыжаса улакимир ити сүйлөрүүсүн бөлгөттүн

сүолуш-ишин Булуммут, сиппил-холлут, кизн даңааччылымын суруйсаны: эта Тыны билээр, табан туттара, отиини онкор стилистикалағы биңмөхә, жаңыжын саны узалимир, литератураға чүгесине сатылар дыңкын үтүү холобур буолара. Кими биңатин көлүөнүн дыңнун – Ауда дондук-у көмүскуур Ултуу сарын салгынтарын. Эз көмүскөпин тустарынан хото суруйара:

Кервег билгим ал киметин, жайыннан:
Хотутин буурда хотою обиккин
Байбүйд өрдөнүн үрнеке түсүнүн
Эттөмөр миңке туту билбиссе.

(“Эзини көмүскуурду”)

Кими хөнөөнчөро ити күрдүк нарынчы, көлжир стилизациялы сурупшубуттар. Ол бынтыгар наңда биргөн, чазылхай образтары төянэзтийнин туттар: “Кизн жаплан ишини сөзбизнин Күн яымус күүкүнен күрдәата” (“Үолбяр”), “Күн күңгәтимэр күмүс жайата” (“Олонхойн оюенчыр ырынта”), “Түглүк чалчаки юнагынан сүл чигдитин кипэрләтән Күпүн тутар тибин атынан Сири күнгө дылгүрүттә” (“Сәэс”). Биңор поэт маннын төннөбильләрдин шапан көрүнчүс:

Түүнкү уан жеени сөустө
Нұрмек Кремль чыныта,
Сөзсөн таңыртар күн таңыста
Алтын чада сонга пашынти
Кылан дәзүнди бийли сирбиз.
Күн, күннің дистик шағари,
Ортолуттар бінде жаңор айт
Мантан Мозжапаласы. (“Хонгы дойшута”)

Сахе жибитин мындыр харәбүнан балыктим килен суруйбут ассоциациялы төннөбильләрләрээк строикалары азырыбын:

Таба сөзбенеккөнек зөвлөр
Тәхсан хәэр үстүн суураллар,
Ити титириктар токоннор
Манган өзүннүү сүтеплар.
Күмүт, түбәх күрдүгүнүүрүн.
Күнсөнөн сыйурла түтөр.
Будунбүн түман тайж күрүн
Кексүнүү мынбейн көнөр. (“Кыңын”).

А.С.Пушкин “Евгений Онегин” сахалының тылбасстанында зан дойду урдапон кизн сөнәзинин ылбыта. Арай син аръза дойду улаатымсыз естеттөнгө улакханга уурбатактая, сөнәбигиттер. Сахалар, буряктар нурдук Сибирь жаңылышаң норустарын тылларындың тылбасстанаңа: Пушкин поэзията сымсыз дылдайтар дикт. Франц “Монд” жаңызтыгар Анри Пьер дин автор хотуннýрындаң ыстаптың таҳсыбыта. Ол тууңунан “Литературнам гөзүн” суруйбута. Биңизэ

жиниң оның түрлөвчилгөрлийн бырчынас суруулары болжолтты. Ол төрүт шине кийинтиктэргэ эмиш тоосыбыга. Суруулчынын төмөнкүүлөгүүнүн күнөгөйин Иппоконтий Эрлюков жетооттуя. Бырчның түрүт эмиш нине тарыхийбиз байланыпаза. Кини ал күдүк дөлгөйбүт, ишенимдүй эн. Ол да ишин, киши "Сиңе сянәр" дисен узудайылғызак ишениң суруулбут.

Адан даң магадирбас
Акылты эрэ үзүнчи.
Ханын битек-тани барыс;
Айри Пыэр — субе сүсмәни.
Созогоры үсүтөлдөр
"Сайд-иннитор" дотолымр

Кини чөбөр, сыйзатылымр
Киңиге сака үчүү дую?
Кини мөштэр, сөнгөтөлжир
Смытуя бити чыу дүү?
Бынгыя Мүүстүнх байдал
Буурда тымынсар бүспүлпүт.
Бөттөл, якынчыс бордоюк дынылды
Мүөтүн буугурутуступтут
Нүүчнә дисен төкөтүү үбайланышыт.
Нынгун яни-бик аңынордоо болтут.

Замынан көм-жардам утарлыбылынан түткөнан ардынтар сөрөк сиңа ишенимбет литературный кирилл тарбияттар ити замында уруйцуур-жеккитиң түгелдөлдөх, урдук күүргөннөзөх патристической вишиннөрү суруйбут авторларды истиг избимито сүхттар, оны даңан сиңа көрбөстөр, башаас иннегор нылланнагчылар энин дисен көпүннәрлекторын, бурулдуктарын, айчынчыларын намтательнаторын шашылыштар. Ол төрүт сыйығы. Сынук сыйыманнанын исторический процесси токурутан сыйынапалынын буолар. Иппоконтий Эрлюков — Бүйүн, экин дойдугүл, партиятын, сиддыхиттерин айкынлашын суруйбут ишенимнөрдөр байзтин дүрбөттүттөн тахисар дыннисөз мө мөмкинин шары, онтон иштәннөйт сурунуух, айчын түнч суюя, ханның дөйнөннөн салыттарбай въяа дисен кинин суруяачыны, добор-табысыс ушинна замины байынтынан билор буопамынын бийдичи этор жөнүлгөнжүлгөн.

Бынгыларин курдук, атын комир көтөннөр билимги гөнгөриот, ишенимдүй дисен түсгүштөр туттуттуулар биншә зүйнене, сүхтнөрөн ишебүгүлтөрө да албөөдүүлдө. Ол биңгы наруклутун ал-саная. Жүрүнчүлүк ютүнөн имтийбиз биңе сурун иззүйн буоларын үтүү шинделлөх, көм-жардамнан дын бары алдуулупор.

Иппоконтий Эрлюков литературауда узине искусство да зреялтын дийнүүлар узданын дах сабыдымагилар, формагын сүүрээнээрээ

көнин кириллицасын сооруулғандастык уттарар, нормативтүн чиг-айы-санынта, сиэро-мәйгүтә, сәйде, салығылым турарыгар пост үонна дойдугутун газрикілін быттының бары дыздурун, талаванын биорен үттепәзбіті, айбыті.

Документы Южного

Саха республиканский культурный центр «Алдан»

КИНЭХЭ УЧУГЭЙДИК СЫНЫАННАЯРА

Күннэр-лынылар устан заңдан иштәхтарин шысын, соччонан биләр дыңкун моссусуннанро өйгүттән-санасыбыттан тайлан ыраятан иңелгәр. Ол синкүтәр күннәзби түбүтүн-сөзлүгүнүн, жыналып, утуруйзара угус булалатты.

Дындинан дасты аттаран сайдын-санын ылгысының, биңдер дынунг алғор сағылғанын көркөн иғантар. Бирк оннук шайынан Инженердик Институтонунчы Зертеке булао.

Осиуояяңа уәраны пылдын, Тәзтәттән торуттээх Иннокентий Зреков дин сөрийгө салдыбыт фронтонук-пәсі Сурыйаачының саистарын чиңизин буолбат үшү дин сақта тыпшы үдердөр, литературний күрүпсөктүт салаймаччата И.А.Выродылии үоражет ханжыбыт. Кырдың даңаны, сурыйааттың уутуман үескәбі! Тиятталордиттан сория кәнниңжызы киңиз литератураға Бмир сана даат биллән-кестен барабыта. Сисим ынардарын сенингде сүксүнән салынат синизгин-күтән ырақ омук сирдәрмәнен Румыниянын, Болгариянын, Войнгриянын, Австриянын етеп-түлпәр миәрәннеләрдән күттән күйыштын улансыбыт байырас бигемтәнерүүтә киңиз, онуриләрдән сүмүйең дындуру сийиннәрмән сүттеба дин.

Иннокентий Эртиков 21 саясатшабар ханыяттарга хөтөөннөрө болжигитэнэллээрээ. Ити 1937 сүйт этээ. Сарим бүгдтүүн яйц иинниэ Дыккуускийдаазы Учуутал институтун исторической факультетин бүтөрөн, ичилгээний сурьжтыннаа сарим бүсээн яомийтуу ылтырыглыбыта.

Мы Ипполитий Эрликовы сирдай көрсөн көзбөттүм "Балтам бүгүн" рефакциянынгар университетика уорону сырттайтына буойлбуга Ити ханының озынчылар Фекла Васильевна Калюдинникова узапниро. Сири көз сырттайтын жөнө күндерин көзин.

Нохсө, бу жантан сыйдьыбын, тугу үзглинигин? – дизн ыныңгылтыгыр очнатаскунта тос курдук үерсөөс сыйдьыэр зәэр жайы сабуппук истибояз сагата сүх спардаскунна, эшчимин мин оннубар.

Бү мин быраатым уол, Балыкташ дынан, биңр дәйдүлдааңынг
бүрлар, үниңжылтыкка үндерін. – дынан байнараң биңде.

— Багийг тэвтэгээр, урууших дьоммут, хэнэ нэглижиний? — ишнэ биасла.

Иннон Баланынгаш нәтижесин Кизын күрөп дын нәтижеси кыттың ишкөнди "Жыныс Сынысы" көтөөкө таребиеттүм. – дын беказарабын.

Кизын күрөп истибни, учтадай дейдүй сөбөлдөр, – дында. Хана шашасыбын, жайдах сыйдырбасын мыйтаписта. Туту эми суруярбын түшүнүштө. Ол конституциянын аныктасып.

– Биз эми, үорхоннан сабактугун дуо? – дын ыйыткан болтугы.

Себебегем, үоронна сыйыштырын, – дын аттам.

Они күнчүлөндин Бастакан фронтонук позы, халығымытын кытта энэ олар түркескендөйлөн дыннын ылғонасы, таңытсан көрүтүп кытсанын, мөбидик дыннын күрдүгүн ишин, ис дыннэр юнирдосса, боростурай, көннөннөн да збит эттэ. Ону мын эзинибэр көспөлүм сөхсөн, көлдөр ли. Чүннинир киңүткөр өнүрөн киптөрөн көпсөттөр, ону-жаны кийнекескөрөн, сөнүкөн сөрөбөр Николай Егорович Маддинов-Аммия Акынчын күрдүлөв буюлан, көлжөн үнүүра. Ити байтат тутта язпазын.

Мын университеттөрдөрдөрдөр кызыззычнын редактор Соколстан Алиевинич Курчатов сочын ылтыран ылан, көпсөткөн ханынчын чапчынир Баяндахынын башан, Урдах министерствотын кытта көннөннөн, сиңигини сака түгөн отелеңнөтүн дин Бастакан университеттөрдөрдөрдөр тиа оюуплагарын бөвүргөлөбүт дын жеткин аккаунтобыттарын түбүнен зөлтү.

Көзөн кичиге көпшүткөр үлгөсүн калбитең изнин Иннокентий Ипполитовчынын кытта чутастык билгиси билгит. Быир түзүннэ Михаил Гладиев "Барынчык күрүштөр" дын сатирический жобоноңорун күннөттөн жүрүп тарынчыбыттарын баянчы утуннук көзлөккөйттөт. Онно тыныштынчын күннөннөн тутта машинауда сөхсөр суруйбут пийгин күмнөям күмпүннөр ин көрүнкөнбөлгөн бирдейдән көзбөйрөр үткөзгөйттөр. Ол иштөн көннөннөн тутта машинауда сөхсөр суруйбут пийгин күмнөям күмпүннөр ин көрүнкөнбөлгөн бирдейдән көзбөйрөр.

Иннокентий Ипполитовчынын спектакль туралыбытын изнин калынчулуктын хамуялан күннөн басыннары дыкэттөрдөр сыйдыбыттым бүлөкөн барын. Бирдөр зөзүмдөмөн көрдөн көргөннөн бүлбүллүп. Быирда күннөннөн дынчкоруттагы шыталасылтар суруйар көмкөтөр көлбөнчүннөн күннөннөн суруйан барын көннөрөр үфү, ол изниннэң сал буолын жеткиннөн тута машинауда сөхсөр суруйбут пийгин күмнөям күмпүннөр ин көрүнкөнбөлгөн бирдейдән көзбөйрөр үткөзгөйттөр. Ол иштөн көннөннөн тутта машинауда сөхсөр суруйбут пийгин күмнөям күмпүннөр ин көрүнкөнбөлгөн бирдейдән көзбөйрөр.

Они күрдүлөн Быир дойшдулаштын Иннокентий Ипполитовчынын спектакли кытта алтылан эзслептөт зөйтөн. Оидебүт ханын бауараар шешүп. Көмүл кытта олоюхар алтылан эзслептөт, утуб түлшисин алтыншынан, сөрөбөр мөкөннөн ылбытын олорор спектакль устартыгар түнүүтүбүттөк сөйрөн хаалар тутэннэрдөр баар буюлаглар.

Яасилий Тадаевский
Сүрүйөөччүү

АТАС-ДОВОР ДЬОНУГАР, АЙМАХТАРЫГАР АМАРАХ СЫНЫАННААДА

Мин 1948-50 чылдашында Дыккуускайдалы Учунул институттун исторический отделиниетыгар чөрзимиттүм. Институт илиниң питергүрний куруфуук улугчилэр. Куруноту Семен Данилов салайзар. Ол куруфууктаа саха сууринчыларды бары көриато көтүү саладыбыттара, кининдер соңаргоңголар, айыменчылары ырытаплар. Ол сабака мии Иванкиентий Илгизбековиң Эртюновы кытасы чугастык билсиспазтым.

1951 с. күнүерү Чуратынта үеөзүн салаштыгар инспекторынан үоллии сыйнташтынба. "Эдээр бөсөйттүм" ханыкт редактора Исаев Прокопьевич Никифоров түрүрсөн, миңгин редакцияныгар пропаганда отдеңин сабидиссийинан антас, курекка күлгөрбүт. Ол көмкөй редакторы сөлбүйзачынан поэт Иванкиентий Эртюнов, эпиграфтийр сөкөтарьнан Алексей Айкаров, комсомольской олох отдеңин сабидиссийинан Дмитрий Кирноглини, физкультуре үонна спорту отдеңин сабидиссийинан Дмитрий Сыромятников, литература отдеңин сабидиссийинан Степан Дьяконов үлгөлүрбүт. Олус түмсүүлдөз, учугэй көтөктөв түсөөбүт.

Иванкиентий Эртюнов уга чаянын нөп күрдүк тутуптара, түсүхэ да арагдышында, отдеңлар балынан күлгөбүт матырмажылтарын көрөр.

Кини саха үлакан ученикдарын, сууринчыларын кытасы дынордоор. Онон эбито шуу. Авксентий Егорович Мординов Москвада докторантураса үөрзән сыйдян. И.В.Стапин "Печинизм үонна национальной болпуруос" дин саха тахсыбыт үлгөтүн тылбаястаан, вле чую биниги редакцияныгар ышыптын болжолтасытт. Сахалартас зам маннай исторической наука доктора буолын көбүт Георгий Прокопьевич Башарин улуу Фектөөг революциянын 34 сыйын тулуптуулар анаан, биниги ханыаптын түлүү үлакан ыстайтынан таңяяртарбыла. Онон биниги редакциябыт түлүү саха бастын интеллигенцияны барестабииталык түмсүүх күрдү буолбуттара. Ону партия уобагастааны комитет, кырдау харектар, саргах күттөжтөз дыннору себүләзбөттөр. Онукоо збим 1951 с. ахсынтын 10 күнүтер "Правда" ханынажа С.Борисов, А.Сурков, П.Климовин "Саха уус-урган литературанын историятын табыткын сыйраттар мін" дин ыстайтынайра кырайлан тахсыбыта. Онгон партия обкомун албастаах, алданнаах уурзаны тахсыбыта. Саха сууринчыларын, ученикдарын түүрәйдөзин, сойуулалынын сабакламмыта. Миңгин биир фельетомнун базыннан, үлбитеттүн үстүбүттара. Партия КК эпиграфтээх төрийзоччаларда Бургичевин, Радумов дин дыннору сыйлонч, сыйна үнүлүтүбүттүн түрүржимин, күнитөр дынапорынан миңги ҮБСПКС обкомун бастакы секретара

Н.В. Алисовинин "Хынм" хөшүүкүү үткөрүлгөн тараа. Революциярын Исаи Прокопьевич милиция куораттары отделын ойнотторчын начальниккын буолан хадлбыла. Дмитрий Васильевич Бирюзов Саха сийяккын иш-иши издачылыктарын ойноттаж үтгөнчүү булубула.

"Сынчыллоо" аймынчылары суруйбут, фольклор архивинай обириянын забута салтыр дын бурундаанын, Сергей Степановин Васильевин Суруйваччылар союзчарын биребиызыннын экинчи-дүйнүүн суюк чындыктын түшүнүүчүлүк ажыратылганын түшүнүүчүлүк фронттик Иннокентий Эрдековы тапшырылган. Или бирдүк партия обкома "Эдер баскабынык" хөтөмчөт редакциянын таңана-наа сүүк урайбиз.

Иннокентий Иннокентьевич билбет дын чычырбас, тортуруяас түшүү мактапаах жини курдук саныллар ото, от сыйни. Кина жүрүлдөснүт, сурабин туттарбыт үзүннөөн дыннарууга истег, шынаган, амирек сыйланындаа жиғачын билляра.

Кина Аял дәйдүнүү көмүскуур сарыи фронтуар Нуурба уола Петр Тимофеев дын толуу каруннээж интияя кытарты бишкэс сыйниш. фашисттери утары саиниңдигит. Ол Петята сэрниттөн эзинчи органдын көпөн барен, Саха АССР Министрлүгээн Советынан инженерноруканын улгасыбиз. Толоругас, уоту-бууреуды ортолгонан ашынын ашарсан уону Жетүүгө ормунданастан бирдээсторигяр инженерлөөнүү председателинен ынтарга бынаэрбүттөр. Ол сыйдыш, бинир зоско егөөрөр, эмиш жини курдук көргөннөн ишик, бадаңа Григорьев дын уолтуун арьыллашибүттөр. Онтан бөнүльбөн түстин ашынтыспыттар, уола түштөн эртэйткан Петятын уунан шелдүүт, эни Нурин Баян били дөйөрүн түсөк эртэйтканын бырахтыт. Сынку тубактапаах ол бырахтыт дөйөрүн уйлан сиригэр түбәнэн түшүүмүү сүолламмыт. Ол Петяны эмгенин соруяан ашарууга бурундааниндар, азыссын болдьюхтоох көйгөйгөөнүүдүрүүлдүйтгэр. Иннокентий Иллармонович сүүрэн-жетен үрдүкү түшүүнүн бурундуу ыстайтынанын саражуз суюк туттууттан сиол түшүйбиз дын ыстайтынбаа улгарыттарбыт. Онон яйын сыйт кийиншии үс сыйланын сөлбүйбүттөр. Ол Петя Тимофеевинин түшүүбүн боруостасы, хайынчылтан токсыбылта. Биңли "Эдер баскабынык" улганирбиз саңана дөйөрүгөр Иннокентий Иллармоновичине калыптын көнүү сыйшылар буолара, жинисээ хоногире. Ол киши нуучча ыныңын көрүн өткөн, бүткүлтө неби, гана көрдүүр лисподицияда улзуми барбыт сурвактаяа.

Мин 1958 сыйлаарак Иннокентий Иллармонович юра адыйайын-ныйын, жини сийин Степанова Николаевна Алисованы заргын ыламмакин, вны чутас уруупуу буолан хадлбыллыт. Онон бирдөйчөвнүүсүнүүгө күннүйнде жетүүнүн сыйдышыбыт. Иннокентий

Илларионович уонна Мария Никифоровна уерүүпээх бырасынныңтарындар саха спорыннана биреүттүшү Мордюковтар, Күннүк Уурастырылтлаах, Захар Прокопьевич Савшинназах, Гаврил Георгиевич Макароитлаах, Михаил Михайлович Федоровтадж, күтүүтэ Афанасий Иосифович Романовтлаах, убайя Семен Яковлевич Эрлюкитлаах күндү ылдымыт буолаптара.

Иннонентий Илларионович күпин-урон бөлгүүчүрөйн дылбучуун бадалтуун жара киши ота. Кинини таайдарын Дыксусојун Сивцевтари утумнаабыт киши динилгэр.

Мин педагогистуктаа уорзно сыртташынна, "Г.П.Башорин дылчылтынан" айдаан угандын турар комигэр мин бири табаарыбым. Таатта уола күтүн дойдупуттан келди бардан, миғин көрө түбәз: "Таатта националистар бары зымбактылар эбиттар. Кинини бары мин илүүм ийилөр баягилар, ол да ийин бары саха буркуузны националистарын – Европулоду, Азияны Неустроевы шамус-кайталар эбит", – дылан чабыламынга, ол кэннэ кырдынбаастар көпсөззиндерин сурыйан ылбый биэс татарзатин излэннэлийтэ. Мисхан ахтарырах байзлаож буолуп дуо, ахтарбатада.

Ол "сараж" уол кырдыны көпсөзбүт эбит. Николай Егорович Винокуров-Уреун биңким бимдээ ылдымыттар убайбытын, Айым Аччыгыйнан көрсө барбылпүйт. Николай Егорович сөбөтөдүн олордохтуур эбит. "Болотум шлан, тулайдахсызан, онууха эбии бу дындаа сахалтын көпсөттар киһим суюк буолан, чункуйан сардоннум", – дылан оғаннанырбут мунатыйбыта. Оштан ону-маны көпсөзпахтсан ишэн, обоннанырбут олоңдун бири киистепин, төрдүн-ууңун көпсөн барбыта.

Биңкин, Таатта сурыйаачыларда үкөубүү: бири торуттозх-үүсүүс дыннорбут, – дылан ытык кырдынбаасыт көпсөзчинин салыдабыта. – Ол мяннык. Сиаллоо Сивцевтарты бири кыыс сайын от мүннүү турбут. Ону бимд бәниоччик "күүнүпээн" көбисгүйт. Кыыс ыворялан буолан жаалбыг. Нәчилиек тобөлвөхтөре мұлтан субзасимиттер. Ол киндо: "Ити авта алъямыт юлыны, оны түсін үчүткөй торуттозх-үүсүүс киңита сиох ылтаңай, онон туту санамытай да, бәниоччиктар көргөн биеризек", – былаарбылтар. Ол кыистан наар кыргызтар таребутттар. Бири кыистан сурыйаачы Азиятлаах, бири яыстын Биңкин, Мордюковтар атын кыистан Суорун Омоллоонисох, З-с Дыксусојун Сивцевтартар атын кыистан бары уорзахтазах, сыйын-хоттуу Венифатий Слепцов услаттада – Григорий Торентий, Петро таребутттар. Күннүк Уурастырылап көргөн – Надежда Гаврильевна, ол Слепцевтартар санноз. Владимир Михайлович санната-онсоюз жинчыларбут, көтөүүлүбүт тутгынтар Надялданан ситетишэн, билигини аймаңыргың буолара.

Кырдынек, утумнаанын дылан улахан суюлтапшырун билүркү сакалар ярдамчулугтан бишилтир ябит. Бука, таайдарын Суорун

Оңтүстүннөө болуп калыптын кини сизнээр Дүйон Дылдырым, Иннокентий Зорюков суройзачы поэт буолбутары буолуп. Менг үшүүн сис башкадар Мәркәбистар сөйттө утуус жеттахтарын, башкадарын, уураат-жактарин кытари урууре аспыттара үтү. Чугастын чечекки, ал да тыныр Мәркәбистар иккя сизнээр – Күннүү Руфинитынан көннө Гарнид Попов саах народный поэттара буолбутара.

Мин Эртюкөвтар сизнээрин – Степанидовны көргөн ылан, күтүйт буолбутум кинэ хотуттан көспө, Семен Яковлевич Эртюкөвтөххө түрүлтүм.

Дайын бываа жаңы Семен Яковлевич:

Чүйгөн, сирсүн киңең иштөйт иштөй? Эйгүн аймахтарбай иштөйн биккүйнөркөм, – дизэн этүз.

Сирсүнин жазбатигар Короленко уутуссалыттан билгигин автономиян турар сиринен бына түбән. Сөргөзөх үүлүсса 2 №-гөр чөйнөнкөй мас дынолдоо шапта түййигүйт.

Бийлемелиттит, дынолдоо киңи Манга сис баян Сүеддер Миндербай уола Николай Федорович Степцов дизэн буолла, сиңгана Эртюкөвтар сизнээр. Болтоно сис баада Сылпынин Минигеров (Сиңцев Дмитрий Иннокентьевич) сизнэ Елена Иннокентьевна дизэн жэйт. Семен Яковлевич аймахтарыгар мыслин, кин оюто буоларбын, хөннө улапын бүгүйминдердээ. Николай Фишерович ишкөн, Елена Иннокентьевна ишкөн оюто да суюх буулжалтар, кырдызахтарыгар дыэркүйөнен, наңзээ эйзехтүүлөрбүттәрә. Мин көргөн ылбыт кысымын Елена Иннокентьевна түпнинде халыгытын көннө иштө ылазры көрдеспүтүн, иштө бакылжыч бөмбөзтөүүн түүнүнкөн көлөсөтә.

Мин Саах сиркөрдөр гражданской серии историинин чороппилт киңи буолимышан, түвээ Енгичев:

– Субурууский эн энэжүүн аяябин, убийын олортгоочуунко нэгнүүгээсэх эта дус? – диж ыйыллытын.

Онууха гүвээ Еля бынчны:

– Энэ сүүк Үкөс мэллэрбыт, аймахтарбыт кариэт дын оюнторо яра Субурууский көрбүтүн эра олорон-охорон ийир синук якыны киңи буолбатак это. Кыньялга да уруулга да орайдоодуунан көрбүт көрөхөймөр суух балтостор албах буолпактара дин... Советский бийлиас балстасы сыйгарыгар Нууцулай Кырбанаевтөн көлөн-баран, уланзак-хамиди оылдарын коран, энэх зөвгөзгөс: "Одум, Улат Субурууку, дээ калсан-баран субуруулсан эрсүүн дин". – дижит. Энэ ол тылтыгар олоозуран. Субурууский дын распаданында иштөмийттэ үтү. дижитэ.

Калин Жеша Эртюкөв иштөйт эдээта Эртюкөвтар күтүйттөрэ "Сырыптар Киргизий" – Игнатьев Григорий Алексеевич мизжинччын көлөсөбите:

Мин ыраахтасын буола дин жеткендер непоку хомүйбуттарын куорака хасына туттара кириди. Ол тиинен Баран, куорат сүрткөрмөн көрөммүн ал ушун хэртүгөн, зөвнүнчкөн көмөптили. Хасынбайна сыйрбалаах атын хытари мэгжилгитим... Аны киши, ывл буюстар бүткөдүм дий сандаммын, куорака ускуул-тажи-зарынын тарга, хэртүннүүтарга сөннилгэ буолал сарылтим. Ол съюмтакынна, куорака улахан үгээдэг буолбут күтүүлгүүт. Егор Иванович Сунжалыров булаанын, дэйдүбээс ишцээ тахсыбыта. Төрөө эзэ "дээ изэй" сийбите дуу, сыйбидам эти миннээр дойрдубун булагарбыта. Дынум, энэжиним, кыргызтарым ылтан туту булан ылзахтынтара, мөбөн-этен баран тохтолтуур. Дээ, онтон холкуусан, ойбулун-тайбутун буртунан баран, ол мин матаидобыт үттүн аймахлынгынан. Сылгыны Мирзарийланын толоотуубу! Онон мин хазынчыга барбат кийи буолпум...

Иннокентий Илларионович төрөлгүүт зияткан кытари биригэ төрөлбүт дэвхтэр кында Ания Львовна Собакина дин балтылды этэ. Ол басын көргөнэ, Ания кийит Афанасий Иосифович Романов дин бэрт үтүүжиннээх киши баары. Иннокентий Илларионович күтүүтүн Романовы (бөмбөттүн курдук фронтовик) кытари истигт дөвөрдүү этэ. Онан дэбэни, зимижны да буолшыларынан отус талсажтара.

Афанасий Иосифович дойрдутуур Амын орнуултуур районполком председателинен, "Амын" пашко директорынан угажсан сыйлдыбыта. Сентябрь 1982 сүл санатыгар Саха АССР тыйтын ханжайыстыбатын производствотын уонна тыв ханжайыстыбатын бородуулттарын сабугуулкаганын министрин бистакы солбугаанынан аневбылтара. Кини Бүлүү Мастәэбэр командировкяя сыйцын үалан барян, зимиж күттэйнан ынчалыбыта. Олохроос вончтар даа буолбукун диннэр, Москваада онкологической институтка ыншылттара, операциялануур буолбута. Иннокентий Илларионович күтүүтүн дөвөрүн ынчалыбын Москвада барсыбыла. Кини онно ССКП КК инициатиби Общественнай наукалар академияларындар учранэр Иван Григорьевич Стириценовка дынкылахтанан олорбута. 1982 сүл алтыннын 9 күнүгөр операция жанаңтэн түн 12 чада Афанасий Иосифович олбута. Иннокентий Илларионович сүүрэн котен, Афанасий Иосифович олутун мөн хос жоруултаян самолетунан дьюкүүскейде дэлтэрбүтээ Альянсын курас күннэрттэн бийоддосторигээр Афанасий Иосифовичны дьюкүүскай кийин ынчалыжынчыгар дөвөрүн Григорий Григорьевич Барашков атындар заммутагт. Ити чаркы Иннокентий Илларионович амарх сурохтээбин, дээдторугар бэриннээрээ арылхайдык көрөспүнүр.

Бимр дынбардаах кыннын, пыннын түпээ оргүйн турдигынна, 95 саадыгар сыйцын олбут кини чиплит зията Григорий Алексеевич

Иннокентий - "Сырьстайар Киргизсай" ундох тутуна. Таатта Тыяшеватының барбыллык Григорий Алексеевич Иннокентий Илларионович үйлиниң кыңызыар Валентина Романовна Николаевада сөөрөк албутээ. Валентина Романовна көргөнинен Василий Афанисович Николаев дин Бүлүүттөн зоруттоо үтүүккөнөөк ундууда киңизмүн азасарын көрөн-истэн, ыарылган ундох түшүттәре.

Иннокентий Илларионович уоттвак сөрүнгө алар етүүнүн ахса түркүбүт колуун буюн киңи-хэрэ сөнбүт, иппит азатын шайланы, жароыйттан уу-көэр баспыта, тып этэргөр куопана бүлүүнүн жасбыта. Кырдык да. Григорий Алексеевич Иннокентий Илларионовичинин көнүнүрүн, оғлооболору бишкүн гүмән, күүстөрүн холбоон, бирең башчынан алорбуттара. Сака күтә-сүрөттүү дияннэр, биас тапчыныстыбуга уончы нынар ынажлаштара. Григорий Алексеевич иннокентийлардын үтүү сыйыннаннан буюлан, чугастыңыз маглара, шынкытари нотижисиз бирдейт сириттән оттоон, көбінен бирдейләр. Ол биңе жана байыстыбы сүйнүтүн холбоон. Иннокентий Илларионовичтын элдер сөйлүн биңр дөйөр, эмис тирт жиңи, партиянын Комитеттегээр тиңиз байарен-тайандын тардымстыннаах, түркүлүнин айданах-санаялаялар жиңи дин 12 шууннаннан улаккан үткөрүү ынчытыра. Онон эбитэ дуу. Таатта улахан суруйяччылардын жылдарын аймактынан себуләзбеккүү эбитэ дуу, 1958 шынчыжак партия уобаластасын комитета Иннокентий Илларионовичтын Суруйяаччылар союзтарын биркебиленгеннэчтүүнинин шекреттеринин дуюнчалыктан боскодотторон кабисипте. Онон "Балык буул" дин пionердөр уобаластасын жана таңылыштарынан көнин, 21 сыйлустеги азияттын секретарынан үлгөлөзбите.

Иннокентий Илларионовичтын дөйөр Соғрон Данилов "Хотуу сүлүс" сурундалга үтөөз ыкырбытта. Онон "Балык буул" редакторын аймактынин төмөрроончук Н.С.Дмитриев 1979 сыйл шайланынын 16 шуунчукун биржүйинен биңү ыйдаах сурун жамнасынан көмө бирдей болып, "Хотуу сүлүс" редакциянынтыгар ынчылтада. Иннокентий Илларионович "Хотуу сүлүсү" бэрт үчүрүздүк үзүлүм сырыттавына, түрүлүүр күнүс эбнитигер дымитигер баран истээжин. Ярославский улуттакыя маасынан түннөри көтүпте. Дээ, онтон ына мөнтүүртэлчилигүүрдө барбыта. Ол сагалуттанин сыйгашан дыны кинини юхсор түшүбүт.

Иннокентий Илларионович сурундалга сөөркүннен публицистика шештүлгөрдүү литературанын редакторынан үполимиро. Собиддинбайев шештүлгөрдүүнүн киңи этә. Кими айылдуулттан бытасын, науыл, онон үнүнчилгөр жалпын жойтуудан жаларо. Онууха Иннокентий Илларионовичинин күнүн күнөн, эмжектен.

Оо, айнанкорум калпа, - дин үарон-көтөн, чаттарынан шарындо.

Ону сабуулбака, редакция бирүүнүн мүчүшүүр сабийиссан
мин урдубар түспүтү

— Бу Ишн Елороннүү көргөннүүн толынын, кырулуннүү жашлыбыт, ыңғынах
шынын манина узбэң көпкөрүн айланы, ултани атахатта, мизжэ сүүроо-
көтөр зэрэг улайыт наада, — диген ызылдай-ынылла, миригин сизи-
шаван тып ажыраты. Калын бойота мәрүндах буюктан барак. Иннокентий
Илларионовитың бирүүнүн жоркуу «урдук» санааран избиститтэн
үзүүлгөннүү юмсандар эт.

Мин 27 сүйлүүттөйттөр «Хотугу сүлүсү» ("Чолбон") сурунаалга
эпизодттарынан үзүүлгөйттим. Ол устамтас туратынга
редакция үзүүлттарын көрдүүлүсүнүн, азартиң, ыарынаажын дизн
ишиң аның айыттар сүштү тутуслатахыт. Хата төттөрүтүн көрдүүлүс
суруйазчыларынан ейүү-убуу сатырыбыт.

Ишиң азарказын уоллаттар "Таммах уу" дин хөбөннөрүм баястакы
коммуурлунуугун сизи-анавн, сирин. "Эцээр коммунист" жаңынанка
рецензия таңаертарбыттара Киником редактора Семен Денилов
эт. Ол ээзери көннөгөвөр кимбите "Сардакна", "Түүндара" дин
хөбөннөрбөр ыңылдарлар. зан дайдуну тилийд
көптугтеринен билүүн кийн туттвабын.

Лейтенант Иннокентий Илларионович Эрнеков сөрүнгөтөр
армияя 1942 сүлүүттөрдөн ынын 24 күнүнчтөн 1946 сүлүүттөнүтэ
дизри сыйдуныбыта. Румынияны, Венгрияны, Болгарияны, Австралияны
боевхолоспүтү. Сөрүнгөтөр "Кыңыл сүлүсү" орденшада, түвөт бойобуой
көтөлгөлөөгүнүн зөгүллибите. Эйлөрд тутуу сыйларыттар Иннокентий
Илларионович саҳалыны, нууччалыны тышларынан суурбонча хөбөн
жинисатын таңаертарбыта. Кини "Бочуот Зната" ишиң орденненең
назараладаламмыт. 1966 сүллөвххе жинисатка "Саха АССР"
культура туураңын "үзүнчүү" дин бочуотунай зат ишгүллибите.
Кини жаста да ҮБСЛКС, ССКП обноминарын, ССКП горкомун
чилизиндеринен, куорат Советын деңгүттөнин талыгына сыйдуныбыта.

Иннокентий Илларионович Эйлөрд көмүкжолин рестубликанская
комитетын чиписко, Азия, Африка дойдудуларын жытары бирүү
саналапалыны советской комитетын чилизне эт. Кини РСФСР
суруйлааччыларын союзун мяннайтын төрөлдөрдөрдөр сыйдуныбыта.

Иннокентий Илларионович упуннук ыядын, 1990 сүлүүт бас ынын
7 күнүнчөр жун сириттөн бербита. Кини жарганин, учуутал үзүүлттөн
Мария Никифоровна Михайловныны жытары дылдоохостук шөрбүттүрэ
Кинилор үс обону атахтарын турообуттара. Улахан уол Вород
МГУ-нүү бүтээрбите, археолог, исторической наука кандидат
Владимир кыра эрзәбина, санынны яробутуугэр Төвтаяба саҳатын
дин жеттөн бинтегини жытта ынгылшара. Кыстыра Маша
физиогр-юяч, кыра уол Кеша СГУ биолого-географический
факультеттөн бүтээрбите.

Роман Федоров

ль оллоохтуу опорбуппүт

Динеүүлгүйк Азиз үрдүгөр иккэ мөндиизмандык мас дың түрөр, иштеп күнүктө түрдүү билемгэ сүүх, уттууистердөн сөхө норуулун ынчната салындын үчүндер, овальны дың жетекшөрүүлүп көрүп төрөлттөрдөн ажылдаштырылган. Ош шаар Салытоваң былгасын сыйтарылган педагогиккай ребөек буолбута. Ош институттадан у-түрткапчар, суруйбашылгар, учурунайчар имтигилен таңбылыктар. Мен үчүнү әкте бербаптын. Киннелэр ортогоруктар даңын-саңсакуу сабунчэтэр, уттакан үзүндүт буосбут дың Баянбаяра Гашук дыңкөнөн бириңдөстөр. Мин жарынам Инновентий Илларионович Шакиров иштеп Кинн Таатта ултуунчагар Тынарева нафызынагар дыңдянын чечин таребуга, аңытас Игешекин дың, иштээ кыннар майлар кынчыттара. Оштада дың. Июл биргээ таребубут эдемчилдөрө Ефросинья иштеп Аникеев дыннанар. Киннелэр аңыттын кының олус үтүү майтыхлаах Гашук Аникеев дың оствуроруйынгын эдемчилдээдүү. Эдемчилдөрө сороттох руку кипчактын жарыстынчылар эйттегар. Кыра эдемчилээ Аникея Анониновна Аникеева жарған. Николай Николаевич Аникеев сории кынчыттар. Нам оройтуунчагар райсовет исполнкомун сопбуйядаччын таңбадан таңбадан үзүлини оторон, элисса ынчланаң албута. Аникея Аникеева кынчын туурт оюнчоюн ишкөбүй хөвлөбүлтэй.

Онногорго мин Нам орто окуулжатыңар учуугчалының этим
күнүнээ иштээ выстарын Алисияны уонне Степанидыны начальнай
хөмүндө миң талтый Зөв Федоровна уверелгүйтэ. Тавтагар Николай
Бакшишинин албутун киңиз, көрттөрүн көнөрөн дойшупернигер
ишилдигиттара. Онно тийзэн Алисия Иппарисновна колхоз бастын
үнүнүү будынбута. Колхозка юмында да иинин бирээрбенэх Иннатын
Шанды Алжасевич дикан от акоодоччу бааре ушу. Ол кини охсубул
шүрү Алисия Иппарисновна эрэ ситон муннъара дикан көпсүнгүлгөр.
Алисия Иппарисновна көхөн бастын улээлитин быттыгынан
дүйнүүсүнүүс пыя ханаайыстыбыттын быстапкатьгар хаста да
шөнчбайта.

Кешең азияниң олую ытыктырып, төттүүр эт. Анын Иппариновена кыра қыныңа Степанда сурдымунун Володянын бөвлөлөр. Икиншөн көргөннөөхтөр, сизиндердээктөр. Эдьимиә Ефросиния Валентина дин саботох юмыстаах, үрдүк үөрөхтөзүү учуутган. Валентина көргөн Николая Василий Афанасьевич дин эми үрдүк үөрөхтөзүү учуутган. Булдуу ыччата. Кинилор иши кыистаахтөр, бирик үоллаахтөр. Оюлкор бары үрдүк үөрөхтөзүүр. Николаевтар азыс сизиннөөхтөр, кинистер бары таңбада Иннокентий Иппариновинин ватынан киен тутталаптар.

Мин көргөнм Кешең үтүү майгъелаж-сигиллазж, аймастарыгар барыларыгар истиг, эиздэс сыйыннаа, үүрөннөллөрүгөр, улолиниң эркөн жомдо сатыра. Мин кинини ол дойдуга зро бардахлын үмнәрим буолуп. Мин эми кырдъян, малтаан ишбен.

Иннокентий Иппаринович туорт сыя кирине уолтваах сарынга сылдыбыта, контузия да ыпбыт, баатырбыт да эт. Кини фронгын хорсун бынышын, эр санадын көрдөрбүтүн, эйзлээх камнэ вәйманныылаахтык үзүпзабитин туорт үөрдъана. 12 маңзала туобулдууллар. Биңи үс өбөлөхпүт. Улахан уолбут Володи – археолог, исторической наука мандилята. Кыныспыт Маша – фтизиатр-врач. Абдатин ватынан шаттамыт кыра үолбут Кешең – үрдүк үөрөхтөзүү глограф. Барытта туорт сизиннөөхтөр. Дыоллоохтук олорбуллуп.

Иннокентий Иппаринович үтүнүүк ынапчыян, 1890 сүйлөвххе бол ынын 7 күнүнээр биңиги ююзбүттөн елон туорвабыта. Мин тапттырып көргөнм, мизказ сүон дүтдам, халым жахам, күүнүүсүбүм эт. Кини Мэннаның суол жылбайыннатыгар, убакын Семен Яковлевич, санғынын Прасковья Ивановна аттыларыгар комүллән сытар.

Мин күнди дөөлөрбүн, көргөммин Кешини тиыннин айым тухары хайлан да умнуум суюба. Мин үтүү кишини кытарты опок олоримүүт, дыоллоохлуп.

М.Н.Эрмакова,
И.И.Эрмаков сөздөөбөгүн, педагогикалык үлэемтөрөн

ДОБОРУМ ТУНУНАН КЭС ТЫЛ

Иннокентий Иппаринович Эрмаков – саха бирик тапаваннанах суруйадачыто, буойун-поэт, патриот-коммунист 74 саңын җыяйын туолбакка, биңигиттөн барсаахтаабыт.

Биңиги билсүйнүүбит 1936 сүп баласын ыйыттай, рабфакши чөрзинимиттөн саудаламышта. Кешең Тааттаагтан, мин Чуралчыттани элийен, рабфак иккисүү курсуттар чөрзини барбылтыйт. Уопсай дыизбүт 46

актөөй салынатындар унчулуктар мүннишкөй сыйлдыбылыпты, консервирбүлгүт. Ошунунчай экинчи иштан, кинең саҳыматтырынын, биңниард жөннүүрүн, дыону юмтэ айзистик, боростуядук туттиң көккөтариин, куларын-чөрөрүн ишрек, астынан таръасылыпты.

1938 с. рабфагын бүтәрэн, Кашалтынын Учунтал институтун историкеский отдељенинегиңар учрендэ кирбигиттүү. 1940 сыйлааха ини институту чүткөндүк учренди бүтәрэн, талорута суюк орто оскуопаңа историяны уорэтэр биргаабы бирор диплому ылан Каша Токодо. Ошуккумсар оройнуктуар барбыта. Мин Орто-Халымбаз саян айланнаабыттым. Онон опакнут субла 1950-1951 сыйларга динди биртешкай кандидата В. Эрдюкова суруйбүт "Адам эңгээ" динди биртешкай ыстасыбытта. Кинең учунталшвейттүн. Аяа дайду Улуу саримиттер хөксүнүлүк сарийлескинин түшүннөн шини уола историческии наука кандидата В. Эрдюкова суруйбүт "Полярнан жазда" сурунаал 5 №-тэр 1991 с. тахсыбытта. Позе Иллюентий Эрдюков 75 саянан туогтууттар анын талаваннаах судуйяшынчы, гылпортурный критик Петр Аввакумов "Хөнөөнүүт субла" диндиң дылтуннаах ыстасыбытта "Чолпон" сурунаал 1991 сыйл 11 №-тэр бачаоттоммита.

Мин 1951 с. тахсуннын ыңғыла пырткы КК Общественнай наукаштарга шаджемиетин бүтәрэн, историеский наука кандидата буолсан, обком инициативи уобеңастаңы партийнай оскуопаңа эзүүнүнин үүннэ история кафедратын сабыйдиссайынан аманен көлбитеттүү. Кеша 1946 с. демомилизацияяды түбәнэн, дойдугуттар жалан, педагогистко редакторынан. Суруйиленнегар сохбатдыгыр эпизодттар көркөтүрүнен, жайылаттарга үзүнгөзбүт.

Уон биңр сыйл «Экинчидин биңнели Кашалтын үөрэммит, учунтал буолбүт куораптындар көрсүбүлгүттүү. Июни көркөннөн, Биңдүү обдолбохтүү, олорор дынгиззөспүт, үзүлэктүү. Үордуу-ягтуу баша буолбута. Кеша жайдах уоттаваах-жаннанаах саримни этениң түбәнэн, тынчнаах аргијан көлбитетин сөвең санасыбыттым. Бигигин дөрөн сөвең санасыбын. Итинник дылгилең дыону (23 маңтыйуун советской дыон япон түрар) сажа обоньынторо, эмээжүйттэри этеллэр төнөө илмитигэр, кинең көрүүтүүгөр-истиннегар сырыйттаа, елүү аргыннан туюран биңдигүт буолтуухтаах дин. Онон Кеша дылбүттүү сатана туюран биңдигүт буолтуухтаах дин. Онон Кеша дылбүттүү дылгилең талаваннаах суруйиачыны быннынан бөзүтчин тараевбүт, наруотуға албаш көрэ шаймнынын белэхтээто, објорддоо, сиңнордулаах. Гражданкин, патриот быннынан, угус наадалдаа, каскыншыз сажа наруотун төлкөтүн быннаарар көмкөрэ байтанин сөйттөхтүү, биңр сүрүннөсүн хордербүт. Ол курдук 1951-52 соңынан жарыяристар сыймынан "Башварин дынвлатын" онбран, партийнай, советской үзүннегер, суруйиачылары учунайдари экирэллүттөр, 1937-38 с. ханнаах репрессияны хебутаңгы жоккомууттар. Мин сайдуурбунан, А. Е. Кулаклиевский, А. И. Софроновы аракестадын үзбөр жамирчиндер Кеша мимин суруйиачылар гызылзарын

жыларын ылни. мисса Кулаковской, Софронов жаңартыскаптарын, арасында оштото шештөн ишке, кистолон жатырыйзаплары көрдөрбүтэ. Сымныя инсектицидтер сыйтеккө бөргөн сыйнантары биздерэ. Г.П.Башевинна, А.Г.Макиевинең И.М.Романовка бийтеги ишемен уерзиммилит. Олус жылдарында ултуулантарбытын Коша аңаңастык үонна чиоңиндейдик аныктайтында эта Коша наңа дызбапзек, уус тыллаа, биндер дыснугар айланып барғанник күлпарат, характеристикалырын буолара.

Инде орноктардың айылдуруу сыйгындарын, бултуурун, куюбахтырын, калтуурун, сабуттууро. Мин дөрдубар "Кындалга" бинир күтүнүү күйдөштөн, 4-5 ириен сыйнанан. Бултасен зебаж куюбаяны еңдербүтүү. Гендеринин сүсгүнүн. Менде үонна Нам угуустарынан үоляттарбытын көнөв жетекбүтүптын киши умнубыт. Коша элбоостик бултаспты, жишигбүтүп дыниндо Н.Е.Мордина-Алия Аччысына, В.М.Новиков-Курган Урматтышар, И.Е.Федосеева-Долос Буолаптар. Бултасан көзэн көрсөн. Коша оранынай түганинди санатан, көпсөн күлгөрдөрэ. Коша шигендөгөн табандыга да, аймаңа сагана да Г.И.Макаров-Дыусун дүйнегинде эта Генин 1953 ойлуктуннан ый 18 күнүнэр Москвада күннүүчөн чытан. Эртюков жаңастаах көзө сыйгынбүтүн, бинитиң көннүүттөн уринбүт этин сибитеттерин, заттаах суруйячыны, "Трекада" мендерин. Башкын Сметанка күүләйдэжбитеттерин туңунан суруйбүт заттаа чыннаа биар. Умнупубат күннэр застахтара, хомоюукпүт заттаа оны миннелер эртүрлүктөр, ол ганаң баран киннелеси ўщук-оштотоңынчылтынып, утудаң сыйдык мессүендердөн ханаң да айылдуруун суюн.

Г.Г.Макаров,
СГУ профессора

УМНУЛПУБАТ УБАЙЫМ – КЕША ЭРТЮКОВ

1950-жылдарда "Бүттүн уерхектөзүү" туңунан сокон таңыбүт – уу цини сүнүү тарбонан, мин Чаркоох оскуолатыгар уеронар таңынчынчуктуун. Онтөн көле үөрөж, бигин түнә дын табойнуун күттүптур.

Уураатын ураты Чаркоох оскуолатыгар оңупор байзапэр "Кына" – көнүн көрнүүн таңаарар эбит этилэр. Угус оңупор сине ин күттөптора, ыңын-хөбөн суруйаллара. Киннелтергэн ордук дынибөгөннөн кийин халгбылтын. Жөнүлбүр "Эрай-кай", "Уйбаз" жана "Кынынвайын" дын затынан сурдук үгүстүк суруйар этилэр. Рын "Кынынвайын" "Эрай-кай" дын Минитэлдай Бобишатиский затынан пүтүүвүттөн үоскөзбүт пөвөнүнүм эбит. "Уйбаз" Кекең" дын Гендерин Нам, бозаджымыл, "Кынынвайын" дын Иннокентий Эртюковтар – миңниндеги жын эта. Бу үолаттар хөбөн суруйар буоланнан, оскуолаңы

Олус суроғымбылтаса, алтырбантары, Көзин Эртөөжиниң шында сәхсестең, Иван Яковлев дикін үол отус үшіншім жиһозын сүсүмдік дынны Бирияттан, киностен-биздан ижетті. Ол Иван Яковлев оғындыны бүттерен бараза, комиссиял үзгелінде буолбұрақ осоз Тәттің райкомының секретарынан үзділік сыйфыбында уонна салынған ыңғымыттан өзбүт дәйектілді.

Эрдийн, Уйбазн Каныг уонна Сенгийн Байныгай эмэг оскуюулсан
үерэнэр Константин Хордооюон дээр уолтуун бирир кынтын
былдаанын, икрэмийттэй дээр оскуюлахаа зайдан бөгөө буолбута
Онтон салтган Посельской Министрати, Захаров Уйбазын, Сенгийн
Байныгай оскуюулжсан устубуттараа. Сынмын дынанаа буолсан
уолаттар буруйтсан бывшамынтараа. Уйбазн Захаров калин мимин
кынта үеэрэнд үобаласлаа юридический оскуюланы бутэрэн,
сүльжинан узлэхбиз тонна цагийн малдцаан өлбуга.

Каша Эртюков Чаркооже уорондо комиңар чудук хеноону айуттон
жабын субуруга сыйдъар идапәзәэ. Ошу сонурбадан, мян быйы
булларбын зро кининни киннитгән батыңы сыйдъен хотсоон вәфарын
иетсобин сөвүттүрүм. Ошын Эртюккым алуб сөөвер-махташар,
ыптыстырь этим, алыттар да эмиэ оннуг салыннанаар бытты
лиякстара. Итисэн Чаркоож ожкуопатын обулоро суураар, айво идээс
улаки төгөлдөрүнүн жары мян обуо садым башар түрүн интэрнэттө,
умсугулмукта буюлбута.

1934-жылда "Умалта", бийлигінде көзбүткөр "Якуттор". Таңта-
зыры мәдениеттегің жаңы салттардың орталығы болып табылды.

Кынызы күнүн күңгүс Чөриевх дискиттән кобус-кына унусохтах, хоноччу тустан түргэн сөлдүстүк халмар, торум күшдүк бытыктвах, үтүе саборалзех, адамсыйя барбыт мазын жити жетбиз. Мадаңынса мустубут дын "Хор, бу, Аламта иле баштизин тимбән көспө", дин-дии бәрәнәнпәрән устан, несүнә-норуңа сүгөлгөн Биәрбитеэр Сорохтор: "Атампәдьың Уйнашанбас, доробот Капсаа тух сонун басый?" - даң-даңыз жетбим кишини тупа үмүаруспуттара. Улажан сарғасмын, сонуну инигелән, күлгөвөү чөрбөйнүтүү буолбуя. "Барахсан саберата сөңөк, олус жөттөрбөтөх ээ", - диси баттутуренч-чылгар эмиң бааллара. Жетбим мазын жити ис-имиттән иле-чакы үөрбүт көрүнгөмүнтә. Уесказбит Ийз сирин сүегэйдәр, сөрүүн салпынылан тынышар, урун иштәтинән үссәнәр дыоглиомиуту. Бын дайдунаахтара үөр-кота көрсөллөре күүс-кудзек зборын түлүн көрсөн итсөн барбыта.

Ташта дынно чаро жөнө корсубут, сәнгөсөйт күнүләрә үйнел

"Сөз-шүү жадракх", "Түлгүк-түшүк доктор" ырыалсаны, "Дүйдәнгү Сынай" исляктазын, "Күсрәтчын" изласаны, ондан да атыттары ишбай сиңе билгилесек суроидачыты Алемподиц Иванович Софронов збит диси суроум-быврый сөрэй бывлан яйдаобутум.

Алемподиц Иванович дүсөнүйе саңарғылтан, наядатнын сиппите кийиң быннытынан жолбит сүнгүнен таиноруттар баш дын үмүүрүнен таиннип, быраңаандасыттара, кинизкүүтүнүн бөвжере хаалбылтара. Мис таңни, кининнен жастубат буолуор дисри, тонолуппакка түрүнчү турган хаалбытум. Алемподиц Ивановитында байттин шафбургунан, түгрөттөн да турган тыптын-оңун истибапинен юрдум да эн. Оны даңан кини сабарга, мөсүнен, дынкөн-саргөзү экинэс сыйнана, амарда, кини билгилет-коруута, бар-дын дирин шынгабыштын түшнэрэе барыта. Үйэм саяннын тухары сүпшөттөйт күнчү яйдаобунанын буолын сүрөхөр, дуутабар сөнөн жашлыта.

Алемподиц Иванович Софронов дыншаттын дыншаттын угамит түшнин барад яйдаобутум уонна республика прокуора буолын шарадын тус байзбинон кини кырданынын тилиннэрээ ишми, сыйнай рахимана. Буруу киннен сөттерор кини тус байзбинон түрүпшын турган гүйгүллиниан билгигин кин туттавын.

Ишенинк оскуолатыгар уөрөнэ сыйдьян билгилесек суроидачынын ишилдештиц Ивановиты көрүүм-истиим миннэ литературача үмсүүтүүбүн ишенин жүүнүрдүбүтө.

1934-ында Кеше Эркөнөв истиизнэ хайынтыгар суроюуунан энэ мункушыматада. Ол дыял маннайты хөнөөнүн "Коммунаварка кини" дисни Чуралчыга "Социализм сүоптө" диси хайынеке көннүүткөттө. Онон кини дыннозох суроидачынын буолтар сүоптага түрбүт чече. Оюупор ортосоруттар билгилет, сурат-садыгын асса ушиншында 1935-ында Черкаевх оштуулатын бутарын, көмүстөрөк Алишинин уөрөнэ барбыт диси буолбута.

Гаштана, Черкаевх уөрөнүн көмүр асса кийнник билгимит, суроидарбыт, сажа саямай ташланнанын, айы аймак заттазынын, энэ ишенин кыргызстаннан борддин Платон Алексеевич Ойуунускайында байттин көрбүтум. Кини дистаң эзэрин-тыйннарын, оччо күнчүүбөттөрбүн дынжын, ал күлгөхпүнин истибитеттүү. Бу асу саяннын энэшүү үйэм тухары яспат, умнугүлүбат күнчү яйдаобутум, кини түтүүм буолбута.

1937-ында Софронов мүсүн устар санатыгар, аран бимдээд үчүнчүүт. "Урум кинниттен дызгөзмөнгө, корсунтуу буолуп", - дистаң. Үлазынында энэ Уим да дызгөннөрдө тиэтэйбаттара. Хатын, угаспитинин таңчылдатын орбада уонна илин олороччунпар болохтеруттар жайдынан, энэшүү үзүү буолбут хомтуурдаах түстүүнү саяллаабыттара. Биринчи бийчүбике асагыта. Күн арбазалысын, сөннүйе жазыжарын сөзсөн энисе: "Ойуунуский изгиле, Даарыя Сиңцевтэаххэ чойдии киридэ", энин сөнүн тигмийн сүүрбүүз.

Оскуюн кийн яирдукчыра тыйн күрдүк ийнинен туулбут, олорор сие орлогод энэ. Кындаудаң яирдукчыра дын щынас киннигар түрүнен кабиңорса оро төмөнбүтим. Учус кийн айданын балысталы сүрж күйгүрдүү Куугунуу олордуулла, сотору союз буолпайт, ыныс тиңең хабыгло туулбута. Сонно тута кубанка бергендердөө, түркеник хамид жиңи төбөтө ытыс тиңең айланын олоросчылдатын унчалууларинен лекорис гынминалтас. Оданча жара бардан сондоох кийн ыстанын тахсан, ышыс киннигар сутан жашбыла. Чолгумча буолпайт, сиздей костумчында, халыктасвах, магтан сароччилдах, хал-жары баттабын уна оттуугор бакасынин нынгүзүрүлгүн тараадымыт, унгуодунан киана, ханыныр, урунг кубаадай кийн саяла иннегер туора тарылтибыт, ырынг сүкүнә сабыглоо оствупта сүлбү жадын калған, ынтымын таңыммахтаабыт. Кинини калкагына оствупта "Бойобуой" колхоз партийнай тармагчын секретара Николай Никитин (сахалын аста Гакылды), онтот да атынтар башар буолбуттара. Саалаттан уруйшур ханыныпар дуоралынын тараадында, ынтыс тиңең асос сотэрэбиге. Николай Никитин оро ууна-ууна, болбайын дүйнөмөхтөөн салсымбактаабыт уонда ытыс тиңең, айдаан намыздыбыт: "Табаарыстар! Платон Алексеевич Ойуунуский революционный, литературный ученый 20 сыла туулбутугар аналлаах үчүрүүлөөнүн муннъябыз аңары консуллазы!" – диирин кытта ытыс тиңең эмис хабылла туулбута. Саалаттан "Ойуунуский түрүтурдүн! Унун үйэлзинин!", онтот да атын уруйшур айхаплар дуоралынын тараадында.

Платон Алексеевич революционный, государственный, общественный, литературный ученый 20 сыла туулбутунан кинини истиннен азурдагызсан, үчүтгөй дөрүобүйнне, утун үйзин, дылдоо-соргулаах айымныпаж олору барабар, ялбаян элбоох кийн тыл эллийттера. Пионердик эңдердин таңылан оскуола аюлоро ийнинен суруйбу сурунавалларын, уруйшурарын, ол инигор миң Ойуунускийн уруйшурдаабыт мотиризмийн туттарбылтара.

Платон Алексеевич жарда тыл аспытта. Кини диктато мін бейзитинан, чечен кетебүгүн эттэн-тийнна ажай. Оччотооу дывериңең ово сочно-бачча оройдуур киана сувдум билгел турдаа.

Платон Алексеевич цар оюо саянын, тус баштаки зимиштары сүтүктарин синатан турал: "Саха аныны ыччата, миң күрдүк айын күтурбән жаря дыяйнен дылдоох олору барыстанын суюда. Эргизи күчкөн болит санга оло. Төрт Сокуона түрүтурдүн!" диири кытта ытыс тиңең эмис хабылла туулбута.

Салмын Платон Алексеевич айр тыл: мунгуттан, суруйчуу арайтказчылбакка, дылпайбакка, ишибистээж-хомунчуландык саха тылын ыңардарыттан күттаммака тылы үкөттөн, дырмандык бишүн, суруйчи-үчүлөөн ижилиэртээр ыччата ыншырбыта.

Ойуунуский ынчакы үлахан сабыцындаан бино жастуута, эзэрбийчили ыйыштын-кордитин избаксаз ылышнан, кинини үтүстэн, ыдын-52

жөнөм тарзатын салтыр үтестеммиттара буолар дийн санысыбын. Отугус сыйндардың Чарынек оскуслаттын кишиник билгизер хөбөннөнүттар жана искиттәр. Ону туобуттуур холобурдадар: Иван Яхонов, Дмитрий Бакольский (Эркеной), Пух Балышаков, Петр Гурьев, Иннокентий Рудаков антак да атыттар.

Эркенов Коша 1936 сыйтан Дыккууокайга рабфакта үсерэн салынан, күрүштүчүлөрдөр кытта кишиник билсөн, үтүстөрлийн жылда шынындуулуп, үлгөбөйт, үгүстүк бэнжинтәнэр буолбут. Ошундуктада да шалында шаар уялтадын багыттарыннан да шынтыбыт.

Төйттө атын да ыччагаттара итинник иитилгүн сабындынан, оның өмчесинин хөбөнүн, олонхөтүн ордук сабуулур-таптыр этигер шаштака, булаа шаас буолбаты буолбуу. Ошюодор мин ал суурдағына, ал өзөнсөбатынгар дыгы, саян тылым биле салтырым, Ошундуктада, Сүорун Омослоотунан, Амма Анысыгынан, Элзейинан, Чүннөттөрбийнен умсугулчырым. Кыра сыйланын албак олонхөнүттары, ал ишүүр Натырар Табавхырыбы истибитим. Үзүктөн олонхөлөн шининдер буичарыт. Онтон таялан сурба билгүйн, дын ал олонхөбүн шалебат буичиннаар, ону хааптарбытым. Ол пынан беренессе бу бийнүүрүүски миңнүүк түбүлтэ төттүрү сабындыллашибын буолтуохтаак көннүнчүбүн.

1938 оны бос ырын-1 күнүнде Дыккууский куорат стадиондагы речи түшүнчина алти мустубут мынгинчэр партия обвомун очотоюу баштана секретара Певзняк Павел Матвеевич: "Норуот өстөөхтөрөө Рахимов, Бирюзов, хинчтар жутуруксуттара Шараборин, Ошундуктада күннүүрдөр сораганна" – дизи көпкүн тус байым от күннөхүнин тишибитим. Мустубут дүйн созуулан-омурзан нымын түншүүттар. Гылышанын жары-куру буолбут дын тарбиянан сүкүнласпүттара көрүптар билемин да көстөрөө дылды.

Сака сүрүткөр коммунистической партияны тәрийсебит, Советский Бийнини озотоспүт бастын дыннаабут сурдума суюлтаммынг ишенимдөйлөндерге даанынебыт. Дойдубар Төштөвдө тишибитим райком сийнчилгидире Даниил Попов, Семен Эркюков (Коша убайя), ишкөнчөнкөм предводителя Николосов, Чарынек бастын дынно Елизей Ишешимов, Василий Сивцов, Николай Никитин, онтон да атын дүйн дын кийиңшлэбигет сурхатарен мөмчилбигет. Дыккуускийгүч үзүнчүүдүн Иван Жегусов (пединститут директора), Николай Найденов (бурукуута Таштада саламакчылыга, язлын "Холбос" үзүнчүүт), Анатолий Андреев, Алексей Беляев, Константин Соловьевников онтон да атындар норуот өстөөхтөрөө буолбуттара дизи миңнүүк суралын жининин ишмөттө дылгүйнбигет, ынчында ынараждана суралык алж.

Ишкөнчөн сыйтаан мин сажа тылышан, ырынан хөбөннөн, шининин умсугуйбутум умулган барбыт. Онтон сыйтаан жарис-шынтар төлөн, үсерэн, онтон көнникин үзүлган барбытым.

Кеши Эртюков бойкот соки түшнегар, ырымбас-хөбөнчө чахчы галашиндах буолын, иши идатин салбуор, оловун миндер мигэцэ шалтуулж ижните сийнгүйбуута. Дынокускоюз Учуутын институттар уурана сыйнан, литературанын дэврүүктанарын дилинэтэн, элбэхтийн банаатгынор буолбуута. Кызысомыг обижмун литературний түмсүүтүгээр жирэн, жарсаа сухи улажээпилтээ. Энэхүү эдээ суруйвааччыны: Г. Гутинийнабы, И. Арбитаны, И. Тубулаахабы, Макар Харанч, Дмитрий Тааны, Соловьеву-Арканды онтон да атындары юнти бийргэ үлээгээпилтээ, дэвэрээсгүй.

* * *

Кеши Эртюков 1942 сүнгийн 1946 сүнгийн дынны Аяа дойду хамускалигээр сэргийн буолын, Воронежской, 2-с, 3-с, 4-с Украинской Карельской фронтийнга, Волга орчын кытылыштын Австралияа дээр инихики жирбийнэ сыйнан астевеэдүү уруулагласпилтээ.

Иши ялгаруулжсох сэргийнээсээс бийнээтынан эйрэг үлээнэн дынжай күүсээ дэврүүктэжийн, сайдыбытаа, астевеэдүү кычмысээр жигис тыхын мэдэстара бушия үүмийнтаа. Ол үлээтийн түтүнэн байжат мянниний олонийдийн ажтан суруйбууттвас: "Фронтийн сыйнан төвөөс тоох тутын түбээстэр эрээ эхнэснээс сурунайрын Тайысжээж изэн дээр тутук?" уонна мянниний эпиграфтэй: "Кыргызнын пар бийсэвчиргээр, вайвинаа байр энэ зүйн күн токтуу түүнүү, астевеэх буомбаллаабат, ыттыяявлыят комитог окуупацияа, эмгэгчилэх ялгарын замынга олуоруу Кумбаябыгын ууран сурунайр оствулунг – төвтүнг, яскан, гланжетынг, суумжин. Сэргийн сэргийн суруйбут хөхөннөрүүм үхэж сэргийн бүтгүүтүн замаа "Сүүгийн дээр хомууриньүүкээ кирибигээр", – дээр эпиграфтэй.

Эртюков фронтийн сыйнан, бойжтоогоорине, "төвөөс тоох комигэ суруйбут эйвийннын парын судуу патриотический, интернациональный тыннинважтар, Ийз дойдугаа, Сахатын сиро сайдарынтар бигээр эрэгтэхажтар, бар-дьонгун мункураа сухи талтынга этиллэр, өлбиг гөрөйдэри үзэтийлэллэр, фашистын "алтуу кытсанын" охсун упуутун" түнээжээрээ ынчирэллэр, Халобур, "Терой" дээр (Албан дат түүнэн) хөхөннүүдээ 1944 сүнгэвэхээ суруйбуута:

Сэлжин күн кызын тымирээ,
Мунгасын – мурдо тымнын дэлгүүнээр.
Сүрүн дээ, иничтэх сир уриа,
Күхж мастер замчындаа куурбуур пар
Кыргызнуучин сэргийнт сайдоргийн:
"Монголын түүгүнэ баар, – дээр,
Халыннан охцуулжин элэнчнэр
"Базындын тэндээдээ ээ" – дээр.
Ол халтасан кыннээдэх бийнин
Учуурар буулгынчидээ настнайтэй.

Сүндиң маңында жидетин
Күштілің дысқута компүттер.
Оңуңа мөхбәрдің үлгүсі.
Одун сүні халғанниң дәбенингіт
Орайтуужынытың санарын:
"Сир күркүң сироззұң: жаңы халғанн
Күйнәсір жонноңор жетерүм.
Өнүн дүс, мың күнде таңсан,
Көткөндің үзінің дың түншүсін
Фестиваль уотуңан сақырышын".
Миндердің ол тапынған голорон,
Хөлөрдің үлпашылда жалғанынан
Аннадағының этикеті жөнбөйн,
Сүттүстің етшөзөр күтәнен.
Үтүс сұрақ талғондің түмнүт
Әрнәйдіңде зе санды албет:
Гереку ынтымдан науқолтупт
Уиннупбайт номоду жыбыт.
Кирдәлдің сарынбыт сабакрено.
Қыламан шебайар үүшінін
Сир жапланған тилемін татыриң.
Сарынбыт тус аръза утпана.

1942 ыншашхане Верхней Мамонтина сурултубут "Партияның" деңгээлдегі маңынк ағынта:

Судастың язықостын
Сүбү жибіктің дыннэр,
Кытайдың түттін,
Коюксоба тураллада.
Түедт уон низис ынтынан
Түйгүн дыңноругар,
Өлбезе биралтсаң
Партияның биразлар.
Партияның ылғалдар
Героялар — гаплаштар,
Сталин дың, жәннелар
Этника иштінегер.
"Иницие олмен күмр. —
Хеммуност белгіле, —
Кианыны ылғас дыңр.
Партия биеніні".

Енсе Эртөкөв ағорсуюто да сыйдашың көркөн, талталы уиннубайт да бол жетпір 1942 сыйдашхане Старая Калитва дың сирға сурумбут "Партия" дың хөбенектан. Кеше сарынға бағырын, поспиталин деңгээ, 1942 сыйдашхане Ростов-на-Дону куоралың маңынк суройбута

Унч ачуу таңын, докшум ишүү:
Сырдык халымнын токтордум,
Дыгуу наврузкин, скоммакан —
Дынкно иштүн дөсөрбүн.
Цырлык күнүүрән калпакчын,
Кастар даана жартыяна
Ишүү, докшум — күнүү тана.
Ишүү дондук жалыдана.

Саныбар, бу баадын, тиллэр
Аасыт ылгас олюум
"Дөсөр, чүнүр, эр бөздөй", — зуммазар,
Дөйдүү, кыңызмай дөсөрүм.

Кеше Эртөнөй сарынгы сылдырын "Инзор" динен андан манннын суруйбута:

Ишээ, сүрах хоту иштэн.
Күттэңчи-сүсүмүү,
"Бу ишүүрдүүк сарынгын
Оюун сыйнын түүх, ани,
Былайы-шылай", диктатор
Алтын-курдук ялчынчы,
Оюун янгын үккимине,
Оксунтууяң сиңүүрбүн.
Бирлах баарбын, арбаз жаллоон
Сардагатын анынтар
Күтвә уоту бол жарбани,
Манна жарлык интиштэр
Ишээ, тиллеми, кээдэ этэр
Сөөзүк жада жанаңду,
Уруосктуу чагын адар,
Энэл күтэ, көксөтэ.

Коша олус да уччукчидик иштегизер суруйбут обит. Мин зызыккени суруйбутун утуктууахлун Баъярдым да ишэм Марфа Федотовна Федорова-Петрове 1934 сылдаакка мин кыра ээдэжкин велбута.

Кеше сарынгы сылдырын, мантан атын албэх айымнынчыры суруйбута. Ол курдук холобур, "Катюша", "Долгуннары карсын", "Ахтын" ("Дума о Родине"), "Сары", "Прут үүщүзүй" онтон да айттары айбыта. Ону барытын манна ахтар кынч суюк. Ол пынан баралоссо бишк хөбөнүн санчычы баъярбүн. Кыша солиенни ый сангатын диски 1943 сылдаахва урут Чарынажа Бмирээ уораммит, эмиэ Кеше курдук Таяттаба Тыярена наһипиогор тараабут Мордовской Федор Павлович албутун Донац курракыч, Украинаңа бийзат көмсүбүтүн түлүнан "Договор кариёй" дин Ф.П.Мордовскойга анаан суркайбут айымнынчыгар бу курдук этэй

Кинни күрбүлүп, ишнин пыластаан,
Күнкүйдүр жөннүүгөр чыгыттын,
Түйнүттән күльвастам сый-сырдык, кыбын жарын
Табутун, сиралын сиңгыттын
Сары-орда сандырир сиңгыттын түрдүк дүү.
Саннынин көрбөткө байтота,
Кылайыла ынтырин, хамаңда Бисеродим
Хаңылтынах күрдүк, сыйтар эттү.
Тибину тиңкөтөн, эрлини түрбүлүп
Дөжөрбүт – Федорбүт тиңгар;
Омутак ханаңылт, кинни күрбүлүп
Уннан тойое дүрт сиңгыт.
“Инбүттөр жестерин остоосын исчиголит”
Өркөстөнкө индиңүр эттибийт.
“Орагай уздуурүн хайлан дя сиңгыт”
Үс тагут саңбытын остибийт.

Би Кинин дөжөрүттар, бири дайыллеңъэр Мордоосной Федор Гапчынинин ашыбыт шынгылтынын усина кинни тус байтота албут дөжорул
шынгылтын көркөстөзбите байтота тусла доктуулваах. Ону
шешең бы бары Ауда дәңдү жемүзжөнөр охтубүттарга жарысташиб
туро чөлбүри буюнр сүндүр суолталаах. Мордоосной Ф.П. байтота олус
жөннөхөн, түшүннүк узензор азтырыбыт ынчыт эттү. Кинни институту
баштап барын, сарынгы барын албутун Кеша суралбут.

* * *

Шапанде Ишкенитий Ишкенитиевич 1946 салынаахка армияттан
баштапчин он дәйдүттүгөр колбите эттү. Мин эмиз ол дылг жапбитим.
Түйнүттән Дыккуускаандын ишени, күннөрү кинни мян Кыныга
күрбүлүтүм. Ишкен жогыстапан күсөрекүш жылбиппилт. Кинни киннеге
сүннөр сүннөр сүннөр сүннөр сүннөр буюлбута. Очнапорго Пантелеимон
Түләннинин дәзи дөйөр сүрүйяяччытын кытарты мингиз били-
жүрттөрингүт. Ошондай мян эмиз Түләннинабы кытта гөбазарыстанан,
жөннөхөн ишкенит, ол талапаннаах зайдидапынмайт добурбут
1948 шапандында олни хылгынта Эртюков сорнилттен дәйдүттүгөр
шапандын калып, сүрүкөр иудатин яссе сийиннәран барбыта. Кинни
жогыстапан фронтовик сүрүйяяччы даатын бири саңмай үрдүлтүк
шапандын калып. Буюлбута. Кинни ишкен суратынын, күн зайы
шапандын экинчилгөн дуюннастарга үлээлэбите буюлар. Киннеге
жогынчылдуу шүүт кинниттэн “Эзэр бассыбынык” ханаңат солбуйяяччы
жогынчылдуу. Ошондай 1953 салттан 1959 салта дылты Саха
архивинчиштарын союбун бырабылышканынтын энгизеттимир
жогынчылдуу, он кинниттэн ор көмкө “Бэлөм буюл” дын ослөгерге
жогынчылдуу жыныт энгизеттимир сөкөртөрө.

пенсияна таңсмар дыны "Хотугу сүлгүс" сурунвалга үлгөзбөйттэй. Ол түннан Кеше Эртюков байта маннык этан түрөндөштөх: "Сылжем аштара түргенин" Ол устасын түхары сүрүн төрликтө үзүүлгүүн үзети, бончумашкайтар үзэнэн чолчу дыэркытсанындым дынни биле жилимин. Уло былынгар, уло көнниттэн (иглөн буоллаххад) хөбөн суруйынан". — дийбизтээх.

Судуйдаачы бастикы "Сүолги" дын пинигэтэй 1949 сүлгөжөө таңсыбытта, итигитэн цагаа "Байрас күннэр", "Дөвөрдүүн корсунтуу", "Сайсары алтынэр", "Манна жүн айнагаа", "Сарсында олуор", "Талыппыбыт хөнөөннөр", "Костры на снегу", "Улухан омуръян", "Дылт таана", "Саня дынбээ", "Төз кылпара" үзүннэ де этин кининглары суруйбута. Ону таңынан кини айынчылары "Саха гээчинтын антологията", "Позы народов Сибири" дын киннин тарбеммыйт хомуурунныктарга кирэн бонааттэммиттээр. Барыга отуччада чугаңчыр киннинтарга бэнээттэнэн, Кеше Эртюков үтгээсээр дысгийн таредаммыгттара.

Итигитэн "Алар үзэнэн чолчу дыэркытсанын", "Уло былынгар ула көнниттэн жилэн буоллахад хөбөн суруйыны", дын Эртюково байта эттар ляянын биңгиг санырыбытыгтар баазын элбак үзүннэйттэй саха киннин бигисибийт поэти буолар. Кини күрдүн суруйынны фронтовик сахада борт ахсааннаах, Онон кини азта утун үйлгэртэйрээ тутуптуухтаах, саха наруотун биир кин туттуута буолуухтаах дын биңгиг бигээрэлзэхгүйт.

Эртюков Иннокентий Илларионович байта маннык суруйын хвалбарбыттаах: "Күүнүм кынкарьынан олохко иослин төмөртүм оттон спож даңанын мигин дынгитон матарбата дим санынын" дын. Бу шоктоосх этин буолар. Ону бигэргэйтээр, Эртюков сарниг хоркуннук кыргыстын ишин Ийс дойлуга кинни "Кыңыл сүлгүс" Аյа дойлуну кемүүскүүр сарниг 2-с степендох орденнэрьынан, ахса суюх элбак матолларинан наңаразадапазбыта. Сарниг киннин эзэлзак олохко утувларын ишин июки "Бочоот Зынга" орденнэрьынан багызтэммитэй. Ону таңынан киннин Сибирь республикатын культуратын үтүүлэхээ үзүүлтийн үйдүү даты иксаригийбиз. Иннокентий Эртюков "Мин баявялнрын, саха суруйдаачыларя. саха советский литературан таруттэхгүйт. Генадий Алексеевич Сибиринский кербүүлүү билбигүйт. Саха унгулуччуларах суруйдаачыларын Акыла Ачнынъын Суорун Омоплоону, Эллэйн, Күннүк Уурдастырыбы кытта эдэрцэрийттэй кырдынхытыгыгэр дыри биирго сырьеттийбы үзүүлэхтийбиз. Саха дэгиттор талыяаннаах маннаны суруйдаачыларынтан бийцаастээрийн Ачнеподист Иннокентий Софроновы сорокслут бигбитэ-кербута. Ити биңгиг дылобут буолар" дын кин оруутун доктор ээж, кин туттан турган көлсимира.

Убайын күрдүк саныныр киңибинин, Эртюков Иннокентий Илларионовыны кытарты биңгиг, ыалынан билсийлүүттэй.

жүннеппүттүү быирға сыйырьчар, тыңда таасиен стоятуур жибктүү чеккөн айымынчарын болактымд буспара.

Однако Ильинский Иппониевич изменил свое мнение.

М.М. Федоров.
юридичекай наука доктора, профессор.
Сибирь республиканын наукалык үтүнчөлөгөөнөң
Енелди уонна Дылмуускай күороттук Бочоолитинең архивдикинин
Аз Азбадын көмүркүүрдү Ултуу саяни инвалидига

О СЕМЬЕ И.И. ЗАРЮКОВА

Наша семья и семья И.И.Эртикова были не только знакомы, но поддерживали дружеские отношения на протяжении многих лет.

Сама издательница, вспоминая о пребывании матерей летом в деревне Ильинка, сказала: «Мы сидели на скамейке и смотрели на приближение наших детей. Отец Ильинкий Илларионович дарил нам цветы. В один из них написано: "Дорогим Георгию Ильинкину, Клаудии Ивановне. В знак нашего уважения".

В семье Иннокентия Ипполитовича и Марии Никифоровны было много хлопот и поддирки. Отец семейства был хорошим помощником казаков в домашних делах. Когда Мария Никифоровна болела и находилась в больнице, в санатории она занималась за детьми.

В последние дни Иннокентий Иппаринович тяжело болел. Мария Евгеньевна выполнила свой долг японской супруги, уложившись за полтора часа в машине и посыпав.

Они шестнадцати троих детей. Старший сын Владимир отменно учится на историческом факультете. Он увлекается археологией, импульсность к научной работе. Со второго курса его перевели в Московский университет. Георгий Прокопьевич долг разоменчился. Мечта родителей сбылась. Виктор стал кандидатом исторических наук. В настоящие времена работает в Якутском университете, готовит будущих историков-археологов.

В МГУ училась моя племянница Валентина. Она рассказывала, когда в Москву приезжал дядя Кеша, то обязательно встречался, разговаривал о студенческом житии-бытие, учебе. Он приглашал сына, ее и еще кого-нибудь из земляков в ресторан и угощал их деликатесами. Вечно нуждающиеся студенты долго помнили эти гостинения.

Сын Кеша стал географом. Как были рады родители, когда он получил диплом о высшем образовании.

Дочь Маша стала врачом-физиотерапевтом. Она была домашним врачом отца и теперь неусыпно следит за здоровьем всех членов семьи. Ее сын Миша принял фамилию дедушки-писателя фронтовика, уважавшего его имя.

Все родители любят детей. Мани удивила любовь отца к дочкам. Когда Иннокентий Иппарисонович смотрел на Машу, глаза светились от избытка чувств, хотя, и мальчики росли, окруженные заботой и вниманием.

Помню, однажды они собрались на прогулку. Отец просяли как они одеты, все ли пуговицы застегнуты, долго напутствовал.

У нас с Эрлюковыми были общими друзья: Г.Г. и Г.М. Макаровы, М.М. и Д.Д. Федоровы. Были встречи за праздничным столом или редко выезды на Пану в лес. Разговоры велись на разные темы: серьезные и просто бытовые, рассказывались яйцовые сплетни из жизни, вызывая смех и хохот. Много шутили.

Обычно усилиями готовили шашлык. Иннокентий Иппарисонич был мастером разжигания костра. Он любил юмор, любил подшучивать. Часто по вечерам дни этого спектакля расстилалось нахоже общество друзей Григория Георгиевича Макарова — это единомышленники по совместной учебе. Мария Назаровна — великолепная хозяйка, хороший кулинар. Доказанный праздничный стол изобиловал вкусными блюдами.

Как поэт Иннокентий Иппарисонович Эрлюков остался неизгладимым следом в якутской литературе.

Как твориц, друг он был добродорядочным человеком, состоявшимся художником, любящим и любимым мужем, отцом и дедушкой. Таким запомнился И.И.Эрлюк.

К.И.Платонов
кандидат филологических наук

МОЙ ОТЕЦ – МОЯ ГОРДОСТЬ

*Непререкаемо и сильно
нам отец соки в лицо дут...*

И.Эртиков

Несколько лет назад, по городу, с радостью замечаешь, как он меняется и меняется. Появляются новые красивые, обустроенные кварталы и дома, меняются и становятся более современными улицы. Хорошо, что меняют мой город, но я сердцу иногда подкладываетяется боль. Она связана с тем, что нет уже старых домов и знакомых, мимо которых я бегал в детстве. Иногда со стены старого дома спадет на тебя человек, знакомый с детства, но увы, покинувший в Барельефе. Эти ушедшие из нашей жизни люди и предметы бытного прошлого – дома, улицы – были окружающим и частичкой жизни моего отца.

Мой отец – Эртиков Ильинович Илларионович был сородичем, землевладельцем и общительным членом. Обладал великолепным чувством юмора. Хороший семьянин и честный, ответственный в делах и поступках. Он пользовался авторитетом среди друзей и окружающих.

Я родился 24 ноября 1916 года в Терасинском наслеге Игнитского улуса в семье христианина бедника. Его отец – Эртиков Константинович, мать – Эртикова Анулина Егоровна, которая, кстати, была из рода Смеховых, и поэтому Дмитрий Константинович Смехов. Сын тоже приходится отцу дядей.

После смерти рождения моего отца Илларион Константинович, тот и не имел собственных лошадей (по-видимому, арендовал), работал кормивщиком грузов (имщиком) и поэтому, день и ночь, находился в резьерах. Семья имела еще двух детей, старших отца – Ефросинью и Анисью, также у них воспитывалась девочка Болта Анулина Егоровна – мальчик-янгала, и поэтому, когда Анисе исполнилось полтора месяца, его отдали на воспитание матери Иллариона Константиновича – Игнатьевной Нелажев Константиновне. Первоначально договорились, что оудают Кашу на полгода, затем на полтора года, в погоду, что он остался у бывших родителей на двенадцать лет – до поступления в школу. Впоследствии, после смерти родных родителей, в семью Игнатьевы Григория Алексеевича и Нелажен Константиновны, у которых была единственная родная дочь Анисья, перенесли и погибла сестра отца. Прямой отец был человеком широкой культуры. Он прошел, как говорится, "огонь, воду и медные трубы" и тем самым остался чистым, не лишенным добрых человеческих

чувств. Именно он поставил на ноги и вывел в люди трех старших сестер отца и их детей.

Детство отца прошло в местности Бынхахтаах, где был зимник родителей, и на аласе в петнице Кыра Кынымдыя. Мне посчастливилось побывать на родине отца. Если у Бынхахтааха протекают, медленно кати свои воды, красавица Татта с ее задумчивыми тальниками по берегам, то Кыра Кынымдыя окружена кудрявыми березовыми перспиками и холмами.

Зимник Бынхахтаах стоял у перекрестка дорог, ведущих в глубинные наслеги Татты и Амги, а также в Якутск, и поэтому в юрте родителей отца и зимой, и летом было полно прохожих, часто остававшихся на ночлег. Жители были гостеприимными, и двери их юрты были распахнуты для всех. Среди гостей часто встречались великолепные спонкосуты, любители песен, сканочники, знающие скретоворок и загадок. В зимние вечера в юрте собирались местная молодежь, и тогда стены юрты отдавались звуками аланко, народных песен и дробные чайыргаки. Соседом Игнатьевых был старик Семен, прозванный сканочником. Он часто заходивший, и сюда на ночь обитатели юрты уходили в нездомый сканочный мир. Спустя годы отец напишет серию детских сказок под названием "Сказки дедушки Семена".

У отца были три старшие сестры. Большая Анисья (дочь приемных родителей) — очень добрый и отзывчивый человек, великолепный рассказчик народных преданий и сказок. Ефросиния ироничная и юная, и кохтушка Анисья-младшая. Каждая из них по-своему влияла на отца. Отец вспоминал: "В зимние вечера, ше время вечерней доили коров, Анисья-большая рассказывала сказки и Анисья-младшая позабыв про горящие луцины, обжигающие пальцы, спущали ей, разинув рты".

Древняя земля Татты с ее прекрасной природой была словно пропитана народными преданиями, сказками и песнями. И, конечно, такой окружающий поэтический мир не мог не затронуть сердце и душу маленького Кеци. Еще в раннем детстве у мальчика появилась потребность попытаться самому что-нибудь сознинить. Но вскоре настутили иные времена и другие рассказы и песни вошли в жизнь моего отца.

...Но эти годы однажды в юрту
Были склонены гонцы,
Бытты в царевном Петербурге
Рухнули эки дворцы.
А погоды Платон Огунский
В этой юрте объявил,
Что народ в столице русской
Революцию сворачивает...

Из уст породившими таттинцы слова своего знаменитого земляка Платона Ойунского о том, что старая жизнь ушла бесследно. И затремяла гражданская война на древней земле Гагы. Люди разделились на красных и белых. Не обошла война Бынхтаак, супружеские старшие братья отца Семен и Гавриил. Бынхтаак, ставший на переходные дороги, посещали теперь не только мирные пути, но и белые, и красные. То и другие находили здесь супруги, ведь и у красных, и так называемых белобандитов были супружеские женщины. Среди белобандитов были люди, непонимавшие гончарной обстановки, а то и просто севшие на коня за горсть яблок и лягушку-чай. И теперь, когда на отступе леса показывались деревни, взрослые домоходцы кричали: "Легенда! Посмотри, какая жизнь у похищенных?" Если хвосты были обрезаны (по-казахской), то это бытие красные, а если нет, то белобандиты. На всю жизнь запомнил отца синеглазых русских парней, одетых в зимнюю стужу в образе шаманов и буддистов, приехавших на суровую якутскую землю добывать свободу для народа. Бывал у Эрлюковых и зять известного отца, известный красный партизан Е.И.Сунхалыров. "За то что он мне давал поддержать ноги и поносить его часы, я полюбил ракопротранспортные тюбажи в народе сатирические песни про белых офицеров Пепеляева, Коробейникова и Тостоухова", — вспоминал впоследствии отец.

Они выстили путь гражданской войны, и морозные южны земли унесли годы отцовского детства. В 1927 году он поступил в Чарийскую школу-семилетку. Начинается новая эпоха в жизни моего отца. Я уже говорил, что тот поэтический мир, который жил отец с детства, помогли ему его дальнейшую жизнь. Спустя годы отец напишет: "Рифмовать слова, образно изображать чувственные счастья помогли не раз слышанные мною склонко и склонные гимны. Почти все мы, чиркающие школьники, пытались погасить изобретить жизнь, соревнуясь в этом друг с другом. наши работы от зари и до зари на сенокосе, мы увиденное нашими глазами, краски, деревья, небо и облака и выраженные этим чувствами перенести в стихах".

Чарийская стенная газета была нашим первым печатным издачением. Были ли наши стихи похожи на настоящие, и, возможно, они были простым нагромождением слов?

Таттинские клоны, пробуя свой поэтический дар, могли это показать себе ибо корни их наивного молодого поэтического мира зародились в недрах той самой земли, где они родились. Татты дала известного олонхосута Табакырова (из Нанкуров), талант, которого, быть может, и сегодня не достаточно оценен. Республика Саха по праву гордится именами

основателей якутской литературы А.Е.Кутковского, А.И.Софронова, Н.Д.Ниусстроева, П.А.Омунского и их в полном смысле этого слова учениками – Этгинем, Алиин Анныным, Суорун Омбажоном.

На всю жизнь запомнил отец первую встречу с Платоном Алексеевичем Ойунским. Это было летом 1947 года на высокой в селе Чарек. То лето выдалось дождливым. Кто на земле, кто на реке, а некоторые просто пешком спасли в Чарек. Когда прибыли в село, там уже собралось много людей. На опушке леса тут и там горели костры, и днем меженно радостно звучали по долине. На лицах людей радость. Вокруг звучали песни и радостные возгласы при встрече с знакомыми. Между двумя домами бывшей усадьбы установлена трибуна над которой развевался кумачовый флаг. Короткий летний дождь прошел, и выглянуло ослепительное якутское солнце. После открытия высажено на трибуну вышли молоденькие девушки в платьях с белыми воротничками, страженные по моде тех далеких времен. Они спели "Интернационал", и на трибуну стремительно ворвалась масса людей средней роста в очках и во френче и начали свое выступление. По толпе прошел шагог: "С. Ойунский приехал! Пуйгон приехал!" Наступила глубокая тишина. Люди внимательно слушали доклад, даже неуклюжие дети и те притихли, хотя не очень понимали суть выступления. Наплела туча, и пошел дождь, но люди сидели, и шагог остановился. Доклад окончился, и раздались дружные аплодисменты. Так тайтицы приветствовали представителя Советской власти приходившего ВЦИК ЯАСОР своему земляку П.А.Ойунскому. Словно дружась с ними радостью, яновы, заверкав со солнцем П.А.Ойунского еще один человек, бережно поддерживая с обеих сторон, подняли трибуну склонного старика. Старик, опершись на изгородь перед трибуной, взявшись за голову, начал торжественную песнь. Это был уроки наследия Дунулзы, известный скоморох Тавахыров.

Вторая встреча с Ойунским состоялась зимой 1925 года. В то год П.А.Ойунский приехал в Тайту в командировку и, возвращаясь в Якутск, остановился на ночлег в юрте родных родителей отца местности Дунун – вместе со второй своей женой – Татьяной Дмитриевной Александровской.

Короткая зимний день медленно утасил. Солнце занялось в кромку тайги. Наступали сумерки. Юрта освещалась лишь светом канистры, когда открылись двери и в юрту вошли два человека. Один был одет в черный тулуп до пят, поверх тулупа были манжеты в деревянной юбуре. Точно также был одет и второй человек, но белая песцовская шапка выдавала, что это жеенчик. Домашние при мерцающем свете каменка пытались разглядеть вошедших, но сразу не смогли их узнать. Вошедшие начали раздеваться. Когда разделись, то мужчина оказался в кителе цапахах, блеснули очки, и только тут домашние с радостью узнали

бывшему Алексеевичу. Ойунский сел перед камельком и протянул вперед руки. Сидя перед печкой, Платон Алексеевич начал рассказывать о житъе-бытье. Оказывается в детстве Ойунский был не единственным с матерью отца, и они часто вместе играли. Тот старый-такой ветхором воспоминаний о давнем детстве. Всююминаги были многочисленные, совместные игры и проказы. Под конец Ойунский сказал: "Давайте-ка, я вам нового скажу", и исполнил отрывок из поговорки "Ныуртун-Баатур".

Утром, ухожая, Платон Алексеевич достал из кармана пять серебряных монет и отдал их матери отца. Та запротестовала: "Не надо, Платон! Занем мне дары! Они мне не нужны. Спасибо, спасибо и прощаете. Честно говоря, после того, как ты стал большевиком, я очень хотела увидеть тебя! И если бы ты не уехал, разве я тебя увидела бы?" Ойунский улыбнулся: "Но в это монеты не за ночашку, я даю, чтобы вы знали и помнили, что это первые советские деньги, что и мы, большевики, тоже можем чеканить монеты. Берите и помните!" Эти серебряные монеты вложеным в пальтишки сохранились до сих пор и хранятся у племянницы моего отца. Я сам видел их и держал в руках. На одной из монет отчеканено изображение рабочего с молотом, на второй — красноармейца с винтовкой. Изображения на всех других не помню.

Кроме за этим у отца с П.А.Ойунским были и другие встречи, которые мне запомнившаяся из рассказов отца, это — встреча в 1937 году. Тогда весной в педагогическом (совместно с институтом) состоялся вечер, посвященный 20-летию общественной деятельности П.А.Ойунского. К вечеру готовились еще с осени. Литературный кружок педагогического университета проводил конкурс на лучшее стихотворение среди молодых авторов. Победителями этого конкурса стали Джон Джаныны и я. Впоследствии отец вспоминал: "Ойунский очень внимательно слушал наши стихи. После наших выступлений он обратился к нам с приветом: спросил у исполняющего обязанности директора института Иннокентия Константиновича Федорова: "Что же вы учите наши новоиспеченные пауреаты?" Тот ответил: "Молодые поэты в учебе успевают!"

После этого вечера было еще несколько встреч, а потом наступил 1941 год.

В памяти отца были, однако, встречи отца с П.А.Ойунским для отца были важнейшие вехи его жизни и прошли через нее яркой линией. Отец всегда восхищался его интеллектом, простотой, литературным даром и государственным умом. "Рано, очень рано ушел от нас дорогой Платон. Сколько мог бы сделать для своего народа этот замечательный человек?" — говорил он.

Едва научившись читать, отец сразу же начал записывать стихи Ойинского, Элгии, Амма Аччылья, Конника Урастырова, опубликованные в газетах и журналах того времени. Большинство из них он знал наизусть.

Первое стихотворение отца "Девушка-коммунарка" было напечатано в 1934 году в Чуратчинской районной газете "Путь социализма".

В 1935 году отец окончил Черкесскую семилетнюю школу и вышел на широкую жизненную дорогу, не подозревая, какие испытания она ему уготовила. В том же году он уезжает в Алдан и поступает на подготовительные курсы Алданского горного техникума. Тогда же в газетах "Рабочий Алдана" и "Комсомолец Алдана" печатаются его стихи. Стихи передаются и по местной алданской радиостанции.

Гуманистические направления души отца, по-видимому, побудило и поэтому, оставив Алданский горный техникум, он в 1936 году приезжает в Якутск, и поступает на 2 курс учителяского рабфака. Это была чудесная пора в его жизни. В Якутске отец близко знакомится с поэтами старшего возраста, часто общается с ними, и это, конечно же, не могло не сыграть роли в его дальнейшей творческой судьбе.

Чем бы человек ни занимался, он всегда имеет мудрого старшего наставника. Таким человеком для отца был Юнинок Урастыров, которого он называл своим старшим братом. В то время Владимира Михайловича работал в газетах "Болото бусл" и "Эдэр бассаъбыы". Тогда уже известный поэт, он терпеливо и кропотливо наставлял отца на поэтическую стезю и помогал ему своими советами.

Начиная с 1936 года, стихи отца публикуются в республиканских газетах. Была уже опубликована поэма "Мы рождены бурей".

После окончания рабфака он поступает в педагогический институт. В те годы под эгидой областного комитета ВЛКСМ существовал литературный кружок, где занималась будущая гордость якутской литературы Г. Туласынов, И. Арбита, Н. Тубулаков, М. Хара, Д. Тзац, браты Даниловы, П. Попов, а также рано ушедшие из жизни, подающие надежды поэты С. Соловьев-Арангас, А. Тимофеев и др. Отец тоже был членом этого литературного кружка. Жаркие диспуты и дискуссии на литературные темы, обсуждение стихов своих товарищем, выступления перед кружковцами более зрелых поэтов — все это напоминало творческую лабораторию, где выристались взволнованные поэтические гения. Литературная жизнь кипела, и будущее многих казалось светлым и блестящим. Но там на западе уже попыхтят огни второй мировой войны. Отец и его ровесники не знали, что очень скоро они в этой войне будут исполнять главные роли защитников человечества от коринчевой чумы.

В 1948 году, после окончания учительского института, отец был направлен в с. Токко Олекминского района, где проработал целым кипогных два года. Летом 1996 года мы с мамой сюда еще посчастливилось побывать в тех местах, где работал отец. Это удивительный край, где течет быстрая, прозрачная река, окаймленная скалистыми берегами, покрытыми зеленой травой.

— вспоминает Елена Сокрутова. — Их память о бывшем учителе не сохранилась, но память о нем осталась.

— 1941 год. Началась самая кровавая битва за город.

общались между собой.
На это наступил грозный 1941 год. Началась самая кровопролитная война, которую когда-либо знало человечество. И отец, воспитанный на идеалах 20-30-х годов, не мог оставаться в стороне, и он имел боину ведь Томск входило тогда в Чкало-Томский национальный округ. Добровольцем попросился на фронт к М.В. Сокорутю. О том, что отец ушел на фронт добровольцем, я узнал только из некролога. Сам он никогда не говорил об этом.

В краеведческом музее при Токминской средней школе, которым руководил учитель-энтузиаст П.С.Габышев, хранится небольшая панорамная фотография. Этот снимок был сделан летом 1942 года и показывает перед отъездом на фронт: И.И.Эртюков, М.В.Сокуров, А.И.Габышев перед отъездом на фронт: И.И.Эртюков, М.В.Сокуров, А.И.Габышев, В.Ф.Габышев. Двое из них — М.В.Сокуров и Г.Д.Габышев, погибли на полях сражений. В.Ф.Габышев, будучи раненым, попал в плен, но все-таки домой вернулся и никогда скончался. Сказалось подорванное здоровье. И лишь один отец из четырех, пройдя всю войну, вернулся домой с победой.

Сокорутою, М.В. Сокорутова от 10 августа 1942 года
из Иркутской области, где он писал родным: "...мы с Иннокентием
Заринским попали в окружу ярмогорийскую часть, но в разные
стороны. В.Ф. Габышев попал в другую часть, а С.Д. Габышев попал
в некоту..."

Искусство глубокий след в жизни отца.

Снять покинувшую изыну,
Душевную боль обострив,
Забыть про тиля, седину.
В сраженья саби изжаривши
Три тела падало
Лече смирь
И гнева — тягело, коханнико
И наукою было умить
С ней ззорить —

Из Иркутской области отец был направлен в лагашевую школу по подготовке младших командиров артиллерийской разведки при 16-м запасном Краснознаменном артиллерийском полку на ст. Чебаркуль Челябинской области. С октября 1942 года был отправлен на фронт, и с этого момента его засекретили спасибо войне. Надо отметить, что артдивизион, куда пошёл отец, состоял из сибиряков, уроженцев Иркутской, Красноярской, Омской областей, и поэтому как наиболее стойкую и монолитную часть его младшии на наиболее опасных участиях фронта. Отец очень повезло — с ним до конца войны по фронтовым дорогам прошел его земляк Тимофей, уроженец Сунтарского улуса (к сожалению, имени и отчества его не помню, он умер в 1970 году).

Отец участвовал в боях в составе Воронежского, Юго-Западного, II, III, IV, Украинского, Карельского фронтов. Он мало рассказывал о войне — она вызывала в нем отвращение, виды по своим природе отец был чрезвычайно мирным и добрым. Зато он часто вспоминал своих боевых товарищей и друзей.

В окончинах, открытых ножах,
Что жить одниль уберут.
Почти четыре года никохрь
Стояла русская и ждет.

Большое впечатление оставили в его памяти те сражения Великой Отечественной, которые сейчас считаются историческими и переполненными в ходе войны. «Никогда не забуду Сталинградского наступление», говорил отец. Был вечером 18 ноября 1942 года он пошел за батареями для радиостанции. Было уже темно, и шел густой снег. Почки через каждые 30 метров его останавливали и скрывали пароты. «Я был поражен обмежем гусеник и минометов, окрашенных в белый цвет и стоящих в шахматном порядке близко друг от друга», — воспоминал впоследствии отец. Утром 19 ноября 1942 года вся эта миши обрушилась на передовую немцев. Она сразу же заклубилась дымами взорвавшихся сотен снарядов и мин. Когда наши передовые части начали в первую линию обороны немцев, то встретили только обнажки с ума, отпущенных и контуженных немцами, и австро-венгеров и румынских солдат.

Война оказывала огромное психологическое давление. Отец вспоминал, как это люди пытаются уничтожить друг друга, создавая для этого наиболее современные виды оружия. Вспоминается один эпизод из рассказов отца. Это было на Украине летом 1944 года. С большой высоты немецкий самолетбросил что-то наподобие бомбы. Раздался странный звук, который так и вдавливал человека в землю. Так и хотелось встать и бежать, куда глаза глядят, но фронтовой солдат заставил лежать на земле. Оглушительный тутой стук о землю – это оказалось обычная просверленная металлическая банка. Отец вспоминал: «Я каждой клеточкой тела чувствовал, что нужно должно быть страшное оружие, и это чувство не покидало меня до конца войны». Откуда ему и его товарищам было знать, что в Германии и Америке параллельно создавали новое омертвляющее оружие, с которым человечество вошло в новый опасный век.

На фронте отец не прекращал своей творческой деятельности. В перерывах между боями, в заселенном или в окопе, он продолжал писать стихи. Теперь по писательским стандартам подражательные тип блокнот каска, гладышет, а то и просто собственное воображение

Когда старшина из поборео
Чрез годы склоняет меня –
Пусть эта строка не померещится,
Стоит с достоинством «Я!»
И в горе мы с ним не
зухим,
И момент в Победу пришли...
С интонацией и рифмой
дружили,
Душой по хризантеме, слушали
И лучше едва ли могли.

Война катилась на Запад. Артиллерийские Фабрики Главного Командования, где служил отец, мирили с одного участка фронта на другой: Запорожье, Николаев, Керчь, опять Украина (Корсунь-Шевченковское сражение), Молдавия (Яссо-Кишиневская операция) и вот западные границы нашей Родины. Начались бои за некогда процветавшую Румынию, Венгрию и Австрию:

Ник Европы сумрачен и страшен –
Все вокруг разорено войной,
Всегда дым над нынешней землей.
Над величественным шатроварком и пашней,
Высоты руины хмурых башен
И уньльных гармоний изразцов
Торжко мессы яркой синевой.

Наиболее настойчивые бои проходили в Венгрии – если она была

единственный союзником Германии. Из всю жизни отец запомнил сражения в районе озера Балатон и взятие Будапешта.

Нашим войскам был дан жесткий приказ — не разрушать исторические памятники! Поэтому артиллерия использовалась не в полной мере, и как раз наиболее тубильные для наших бойцов огневые точки противника находились на колокольнях соборов. И тогда простые русские ребята, никогда до этого не видевшие красот Европы, медленно шаг за шагом, расплачиваясь своей кровью, в рукотворной схватке смищали один собор за другим, сожжая в щепки эти исторические ценности. Позже, когда по Восточной Европе прошли так называемые "бархатные революции", видя по телевизору, как "благодарные" венгры, чехи и поляки оскверняли памятники нашим воинам-освободителям, отец очень и очень переживал: "Как же так можно, ведь сколько хороших ребят сплющили тогда головы на их антиах", — с горечью, чуть ли не со слезами на глазах, говорил он. Своей самой почетной боевой наградой отец считал медаль "За взятие Будапешта".

Освободив Венгрию, наши войска вступили на территорию Австрии:

В час, когда исходило солнце,
Пылько свернув луну,
Спину желтые строи
Обратив устюю в избу.
Встали сумрачные Альпы...
Зажига, когда-то наши предки
Развернули знамя грозы
И по гибельным трогам
Пронесли ого победу
Зажига прославленный Суворов.
Гнал врага неутомимо,
Изумил отважной русской
Потрясенную Европу.

Альпы и особенно красота старины Вены потрясли отца. Да это и не удивительно — простой якутский паренек из далекого небывалого края будрут колено судьбы оказаться на улицах одного из самых красивейших городов мира.

Да, наяву, я ни во сне,
Днем будничным, обычным
Идти судьба судила мне
По улицам старинной Вены.

Шли последние дни войны. И вот город Грац, где наши войска встретились с союзниками. Война кончилась неожиданно. Однажды ночью 8 мая 1945 года согражданин отца сержант Пиличенко

внебудил всех криком: "Братцы! Всина кончилась!" Ему никто не поверил: "А, поиши ты!" Дело в том, что еще в 1944 году тот же Пильонко, успевший по радио о выступлении союзников в Нормандии, перепутал эту операцию с окончанием войны. Но теперь она, действительно, закончилась. По их радио и по радио находящихся рядом янкиских гвардейцев сообщали о капитуляции нацистской Германии. Однако война для гвардейского артиллерийщика еще не закончилась. Она продолжалась до 17 мая 1945 года. Артиллерист уничтожал отдельные группировки вспомогательных и пехотных, которые пытались прорваться на запад, чтобы там сдаться союзникам.

Через 28 лет отец вместе с мамой побывают в Румынии, Венгрии и Австрии, и он помянет своих павших боевых друзей:

Мы спасли от смерти неизвестной
Царю Европу... Годы в ничтожность кинут
Люди на земле нас съсной пучкой,
Последней Благодарности помянут

После окончания боевых действий артиллерист РГК был направлен в Западную Украину, а затем на границу Грузии и Турции. Но вот настал 1945 год — и, наконец-то, долгожданная демобилизация! Отец вернулся в Олекминск, откуда он ушел на фронт. Его старшая двоюродная сестра Федора Александровна Котковская рассказывала: "Я знала, что Семен (старший брат отца) и Каша вернутся. Первым осенью 1945 года вернулся Семен, и вот подним петом 1946 года приехал Кеша. Он даже не стал дрожать, когда подведут трап, бросился в воду и вброд пошёл в воде вышел на берег".

Вскоре отец вернулся в Якутск и сразу же окунулся в работу. Он назначается редактором книжного издательства, а затем становится заместителем редактора газеты "Элко Большевик", секретарем Союза писателей Якутии, кандидатом в члены ОК КПСС, членом правления и редакционной комиссии Союза писателей Якутии. Последним местом работы отца был журнал "Жантуу сүттүс", где он работал до ухода на пенсию.

В Якутске отец встречается с Марией Никифоровной Михайловой, которую знал еще до войны по рабфаку, и они возвращают свои судьбы. В 1949 году родился я. В тот же год вышел его первый сборник стихов "В пути", куда вошли многие стихи написанные на фронте. В 1953 году выходит первая книга на русском языке "За мир", редактором которой был замечательный русский поэт М.А.Светлов. "Это был очень острумный и ироничный человек. Он беспрерывно курил и говорил чуть притупленным голосом", вспоминал о нем отец. М.А.Светлов оставил в душе отца незабываемое впечатление своей артиллицей и видением окружающих.

На все было глухо в мирной жизни. Все сидят прикушенные крутиться гигантской сталинской машины уничтожения.

В начале 50 годов начиняются гонения на Г.П.Башарина за его книгу о трех писателях-просветителях А.Е.Кулаковском, А.И.Софронове и Н.Д.Неустроеве. Начинаются репрессии. Были арестованы студенты педагогического института А.Федоров, Бекзарын Сылба, В.Яковлев (Джек) и другие. Люди разделились на "наших" и "не наших". Вот тут-то проявляются человеческие качества многих людей. Это были своеобразная жизненная проверка на честность и принципиальность. Некоторые представители интеллигенции в угоду склонности и навыку следу жизни присоединились к троице Г.П.Башарина. В это время появляются "исторические" и "тихоокеанские" труды, где книга Г.П.Башарина пишется как работа, восхищающая буржуазных националистов. Семьи наших лучших писателей и ученых начинают подозревать, а то и просто обвинять в национализме. Смерть Ставленко остановила эту вакханалию гонений. Не случись этого, сколько было бы посажено человеческих судей.

Экзамен на честность и принципиальность мой отец выдержал, и я горд этим! Надо отметить, что те люди, когда-то заявившие П.А.Онуфриева и других, со временем вдруг стали их ярыми приверженцами. Люди, пишавшие в газетах и журналах о злодеях национализма сейчас являются выразителями честнейшего народа, того самого народа, за любовь к которому они никогда неизменно явили национализм. Ведь перемены сейчас обстоятельства, они, к сожалению не моргнув, затянули другую линию.

Отец был очень общительным человеком. У него было много знакомых, но самыми близкими друзьями были Г.П.Башарин, Г.Г.Макаров, М.М.Федоров, Н.В.Аппасов. Короткую жизнь прожили П.Туласынов, Д.Джанлыны, Т.Сметанин и М.Кузмин.

Даю умору от контузий.

Третий цинну от старых ран.

И, как гильз в пустом обойме

Стоп я каменным от утрат.

К.Урестырович, А.Анчысыра, С.Омоллони он просто называл старшими братьями и очень уважал, преклонялся перед их гением, человеческими достоинствами. Отец был заядлый скотник. Весной и летом его невозможно было застать дома. Не быва,

в язды сюда —

Возрождение и суббота.

В болоте простые моста

Вновь забрасываю над охота..

Мне тоже посчастливилось не раз бывать с ним на охоте. Помню утреннюю зарю весной 1982 года. Мне тогда было 13

ни. Мы сидели с ним вдвоем в складке. Под утро я заснул, а когда проснулся, отца лицом не было. Небо уже покрывало, и на нем фоне, над тягнибоями, крикак, летят сапсаны. Вдруг раздался выстрел, и утка, словно споткнувшись, уронила анза головой. Из кустов начали улыбанийся, веселый отец и держал в руках красавца-соловья.

«Вот как надо, сынок!» — воскликнул он. Из совместных скотничий поездок на всю жизнь остались в памяти веселые байки Б.Урастырова, рассказы про старину А.Анытыайса, скотничий скадумын Тиллан Биро. К большому сожалению, это больше никогда не повторится!

Отец был делегатом всех съездов писателей Якутии, I Учредительного съезда писателей РСФСР и V Всесоюзного съезда писателей СССР. Он был лично знаком со многими писателями бывшего союза М.Светловым, Я.Шведовым, Р.Гамзатовым, Беки Сейтхановым, М.Рыльским, П.Бровкой, А.Твардовским, К.Чуковским, Заки Нури. Особенно сдружился с писателями-фронтовиками С.Орловым, С.Баруздиным и В.Жукоевым.

В 1981 году он был участником Второго советского конгресса народов Азии и Африки в г. Баку. Ему, бывшему фронтовику, долю мира и дружбы между народами было особенно близко и ценно. Но зря отец стал членом Республиканского комитета Эвакуации мира, Советского комитета солидарности со странами Азии и Африки:

На вере, временная юд
На что и но бомбовый
одромает
И яркого солнца восход,
Ничто никогда не удряет...
День нового века предст.,
Рассудит народы он непро

Из якутских писателей, кроме старшего поколения, о котором я говорил выше, ему нравились творчество братьев Цагиловых. Высоко ценил он произведения И.Гоголя и С.Тарасова. Он называл их настоящими мастерами перв. Из молодых ему импонировали стихи Н.Винокурова-Урусуна.

До 84 лет отец был полон сил и здоровья, пока не настал тот инсультный туманный декабрянский день 1980 года, когда его забрали машиной. С тех пор пошло-поехало, как будто болезни ждали этого. Здоровье отца резко ухудшилось — инсульт, сказались старые контузии, полученные на войне:

Где-то есть и мой дальнобойный,
Немцы выпущенны склоняю...

На этой мираже

снега...

С июня 1990 года перестало биться сердце отца. Это была самая угроза для нас. Мы лишились главной семейной опоры, помощника и мудрого советчика в жизненных делах. Вот ужо 6 с лишним лет его нет рядом с нами, но память о нем живет в наших сердцах. У отца остались две внучки и два внука. Старшая внучка Наташа работает в правоохранительных органах и заочно учится на 3 курсе юридического факультета ЯГУ, Юля – студентка 2 курса филологического факультета ЯГУ и мечтает стать журналистом. внуки Миша оканчивает 11 класс и хочет быть юристом, младший внук Каша, вночие очень гаражный на дела, острый на язык и с дедовским чувством юмора, учится в 9 классе. Кем он будет, пока неизвестно.

Поколение отца уходит. Многих уже нет. Больше никогда не увидишь ранним утром в поиске Элины, пропевавшую мордушки. Но встретишь на поэтике идущего на встречу размашистой походкой Г.Тураевского, не услышишь песен С.Григорьева, не увидишь задумчиво шагающего между дачных соснов мудрого Сенина Денилова...

Они ушли, но остались для нас пример блестящего служения Родине и республике. Я считаю, что на этой земле мой отец выполнил свой человеческий и гражданский долг.

Поза ни вышел твой полк,
торк свою дорогу,
и все, что люди заслужили,
К тому молчану сроку.

Это зевет для будущих поколений, и мы постараемся его исполнить. Мы всегда будем помнить нашего дедушку, отца, вожна и поэта!

Владимир Зуевоков,
кандидат исторических наук

1997 г.

БИИР СУРУННЭЭХ КИНИ ЭТЭ

Мин. Инновентий Игнатьевич Эрлюковы 1952-53 онынадтан комсомол обкомутар уползэбит заммытган, көрөрүм. Кини очногорго "Зөврөй коммунист" хайжат солбугар юнитора энэто Буюку. Обкомилт секретаря Н.В.Аласолова сотору-сотору көпэрэ. Барт ал сонгаралылар. Хөөт билгүүм, юнитор үлөөн төбөзүрүтнээ дьон эйттөр.

Онган 1959-жылдан "Балтам буол" халыкара биригэ улуттарында. Жыныстардың бастакы таҳсызылыгар үгүсүт, редакторбын С.А.Курчатаевине, жыныстардың онточтуулган таҳсар жаңа үзүүнин билбат дын атибит. Инниэттимир секретарь Иппонентий Иппоненович үйнин художник Смирнов Федоров ону бигинлера, сиңиң өмөттүрэ онораглора. Манеты Иппонентий Иппоненович искеас тарадын кабиңара. Уксутар бинин матырыяява сүүк, ахсаана эрэ биллэр курсанын срокалыр бүлүпшисе. Матырыяял бапташына эпизеттимир секретарь иштегин кырыпшатара, автор ону сабултазбек, книго-ханыр сандарын таҳсара. Жаңартысса ашынан үчүнгүй бағдары азымых срокалады жөниннору тарадын кабиңара, ол жынысты байытара, инжаттара. Акын байато суройбут митирыйяалыгар төбө булбака жонидонору. Иппонентий Иппоненович сиңиң үчүтэй биңдүйн, салтын табону була салубут буондара.

Иппонентий Иппоненович оғы күрүүлөөк, дынк саяжиттын түшлөөк-естеөөх публицист эти. Серии тематыгар, Серийн серии үзүүкүтүн-билим-литературный түтөк, яйыгедүтүн жистүүлүрүн, которую мукорорин ордук тобулган сурквара. Олус түркменик улуглиро. Кини чининде кызын үттүүкүн сурыйа спорор буолгасына, тусохада дәрүннүн арадыбытат. "Халкин олордо" дизайн обозоры чынчынан тышылгана, сарланы чутанылпана. Жыныстар ыккүлгөөк, уустук иштөөдөй киннеке борилпана. Саңа дыылганаңы остиоруялары, ярның сарынан "жаннажан" саңарточынни, фембулика спордун уусуман тылгыткан сиуулукан көрдөрүнүн Иппонентий Иппоненович бириккендерин сурыйан яңалар буолара. Билигин биғити редакциябытыгар уустук оғоду ебоду тишилтиң уус-урган тылышын остиоруялары сиуулукан сурыйада жиңибите сүүк. Аны санындахы, сиңүк тағыннан изиңдөөк эрэ боршылбайт абит.

Жыныстар иккегирий жара үлгитигар, жынысанын түрүүрүллөр көрдэбигилери тутунарга, "сир эннинээбы зирас сүүрөсөнзори" ырынбаптакын биларго биттүн кинниттен үзүрмийликтээлбөх. Бийлинини мөбүт поэт. Ада доңду Уннуу сарнитин ыттышылгау, ор сыл саянайяр үзүзүү үлгизбөйт кини жынан даеды үлемжимсийк туттубат. Бейзтүн шөгритеттинин эңээр дынку сабы беттүнү, намтата, сәнни көрбөт эти. Кинимзартсан таҳсар идеяны, көбүлдөнүннен үзүүлпана сатаабака, көх-көм буолган айуур, тэрүйсара.

Сонкындуулсаң-кулпүүлээх, чопчоюн юмордаях буолара, салтын их тыллаада. Кини итэбайин дәрзини күля-осонеңүү жинрийдөөлөр. В чагыс жыныста үзүнниттар көллөктөрине: "Бүгүн орабул буоллаада дүү дээбитим, уло көнэ абит дуу". Эбэттар лапча жойтувасыт жиңине: "Чынчызах, төвө жалазах затын, жамнастын иштөөлөр бирилдэж көлбөзүүн" — дизайн хадыбынын көрсөре. Михаил Игнатьев токон-хатан гаңырдыннан кимирдөбүнү: "Хайя, бу түүхдүт тос гына түстэй". Тусохада эми байз бизни самолохни

төмөнкүлөнүү: "Огулорум жана мыктын текүнүү тәэри гыннылар дии", – дизн буолара. Ордук сабултуур дынунун арасын таңтал жеттеринин ыныптара. Оннук хос даатаях дынунан Николай Дмитриев, Марина Дьячковская, Михаил Игнатьев, Николай Васильев буолаптара. Ким эрэ Бандаранайка, Боссойко, ким эрэ Жамгуччино, Миличиппа буолара.

Николай Егорович Мордников-Айма Аччыгыйыга ураты истин, сыйлас сыйланнаада, жарыстырыра, аракачымылырыа, саняятин сэрэйэн да билэрэ. Сынванийыкын, уултан-төктөн "Убай" дизн ыныптара. Бэйз-Бэйзлеригер соңынкула, жаңылапта сыйланнапаптара, араксыбакка. Биир хаско утры көрөн споролшоро. Санатанинг суох улаптэн буутунаны огорор буолаптара, онтои сотору буолаат дуобаттаан саңгаптара оргүн турара, убайа атвахтаан, сүүттэриян баъзарбакка, балынара. Эбэтэр улаптэрин быынтыгар нальян-наскыкын арыйдай эзан сонзаргана спорор буолаптара. Николай Егорович актөр буолара: "1938 сыйлашкка, Москвауда иккى сыйлавах курса: уөрөнгө сыйрттакхытына, Дьокуускайга ыныран адалан, суруйзаччылар муннъактарыгар дыуулласан сөрдөотугаф. Арай, чохойбут хотехтаак эзэр баъзары уол турган: "Дөбөттөор, норуот естеектере ондообор бүгүн норуоту, партияны албыннан сыйрттактара дии, ой Мордников-Айма билдириктарда дуо?" – дизн кемүүсүзлөн турда. Испэр, бу уол иадайэр буоллаа дии саняятим, Калин билбитим, бу Кеша Эртюнен збит."

Иннокентий Илларионович кытазнах санаваах, биир сурунножжийн збит. Итэйдийит сүүттүттөн туррабаат турору майлыгана. Себүлтүүр киңитин ис сурээйттөн сабүлтүүрэ, колайбит, абааны көрөр киңитин ис-иңиттөн абааны көрөр. Санялбытын, субназбэтии сирайго этан баран тайзра. Саха литературанын төрүттэбүт үс суруйзаччыга сыйнанын ханенек да камын упарып-патах, юнигэр жеттерин тишинжөр түпүтгар түрүүлүспүт дынтоон бикирдарда буолуухтаах.

Редакцияның додотторо, суруйзаччылар В.М.Новиков-Куннун Урастырыган, Н.Г.Золотарев-Дьокуускай, К.Н.Туйзарысай, В.Г.Чиляев, ырынапыт И.П.Егоров ода сыйрттактарына, саналаре көннүүрөн, жардарыта жаңылаптан, араевы ахтынан, сонан-төлгөн бөве буолаптара, күлүү-чөрүү ора күөшүйин тахсаря

"Бапжы буол" редакциятыгар, дынинин, юнилэр улжаннанык саяныра илгик дын колбигиттара түнрт уоннадын, биис сүннадын вонаан эзэр дын. Бизбите да эдэбите збитэ буолую уонна юнилэр сипислит үзүүлүрлөрттөн, дынно-сөзгөрүүсүнүүк биллибигиттэрлүттөн булаа, улуутутан да збитэ буолую. Биирдээ итинник жеттүүрбүнүүн истан күннүк Урастырыган этан турар: "Ох, епүү да збит, добор, оттон бийизхэ, Сонзака, бээзәэзитэ дияри "бүзбүт" дизн жеттэвэх

шо дами, жайя иккөн ардын "буюлга обуста". — дизн. Ону бийнин жудон курдук истен кобисынпакт.

Ада дойду соритин уотуң ортотулан заспүт салынад. Иннокентий Илларионович сарии кыттылаахтарын үраты ытыктабыллаахтык сыйыннаннара Ада дойду соритин көмүн киргитини, хапы мазрын салыны, сарии салпааеттарын тирик сыйнапазабаты, намтата көрүнүү. Нус бойзтин хөвөрнүйтәрбылтын, опус ызырылмахтык ыпшынара, көмөйөрө-жогутыра.

Кини курдук дынэтигер-үүтуңар кытланад, көргөнгөр Мария Никифоровна да, обдолоруң иш-сүрәйттөө ийзин-сылваннанынан, талталлаахтык сыйыннаннайар киши ахсаннанах буолуу. Оболодун синазан калы-кага, ордук "Маачатын санчар" санатын утукто-утукта, үнро-кете таптооң көлсөн идалаа. Кинилэр кынастүзларын тапкунр, үүрэхтарин хөвөрнүйтәр түүнүүр сүүрөрө-көтөө, барыя-капэр. Уруупарыгар-жимектарын амми үраты сыйыннана да; биннекэ күтүт, кийнит, тастынг аймак буолбут дыон тута үрдүү; дыонтон тусни учугай курдук буолапшара. Кийнито Викторин Гаврильненя, тастынг күтүтэ Валентин Афанасьевич Бүтүүтэн төрүттөхтөр. Николай Егоровин соруян кинин күлэ-боннаныуу: "Бу булгуулар кайдын бары утую дыон буола обуступар. Эз арба, биллим-бигим, кийниттэр, күтүттөр утую сиртэн калпектэр", — син-цим хөвөрнүштөр.

Утую киши түүнкан кынгас яхтыбын манан түмүктүүбүн. Иннокентий Илларионович Эртюноо поэт да, ученый да, кини да бильгүйтүнкан, төреөбүт иорустун дүүсөнний бадын байыштып, киними оре түпнүүт, кини дыылбатын чутастык ылышан, оп түүнүүр түрүупасын дыонноргон бийрдэстэр. Бу күннэ эмийн элбигүй буоплар, санаатын аңаастык отнэ-тынныя, суркую ёбита буапуу.

Н.И.Протопопова,
"Жасыл", "Эңес", "Соверд"
("Балам буол") хөйнүүт редакторе

"БЭЛЭМ БУОЛ" ШТАБЫН НАЧААЛЫННЫГА

Хабаринажайга үөрнэ сыйлдыван майдын, онуухе збин дыоммун ахтан, сыл антасыттан төннин өзбүтим.

— Улээдүн көлжөхина Бындоорынпакт, — дизн ССКП обконутттан тапеграмма ылбыйтим. Онтубун ныүүр туттан обкомист тийбүтим. Оннапорго, 80-с сыйнага, торизо откуп сабидассийн солбуйласын Погорев Я.П. дизн захтени көрсүбүтүм.

— Утээ суюк, дизн барын яйт эрэ жаратын — Соолартшонаңа

жинчиджин, — дэлнэ мэдээ лынсан түнүүк дээший үййнте. Шигүргэнэ
бийнхийн санагаа судах тахсан барьжитны Хадаа дээ дээжи барыгахын
буюу мөн тийшээдээ турдахлынна. Иннокентий Ильиничинович Эрдюков
түүхийн энэтийн Усугут “Эцээр коммунал” дедаачинтыг гар биригээ узлажбайт.

Бирок да. Инноваций Ишкодон-жыч жоннодум аныктан айтады, бирок бардың изгөт сирин хоту дегендөрия түрдү. Кире яетынан уулусса тараптарынан Күрөк Бекембет Таласкын Бекембет

— Батырың күнгө аялғасы туғанынан бердібын.

— Ешкінші редакциябыт, "Бағыт буол" динен оғы жаңынға беэр, дінир Иннокентий Ипполитович, — онно тиңбіл. Редакторбыт С.А.Курчатов, Мирзей горламун-секретарынан береда. Жини оннұңар Нина Иннокентьевна Платополова булспа. Кини урут үзілдейбіт миәстеге аныңда туар берулауда, бояқта білеңдер.

— Ол миңшін ыңғыла, — сөздерінде.

— Бу да кити. Нана Инновентарь байра китин-э. Бигер жити бынбылтынан көпсөр, ылдын-ылбытын, ахсую буолпайтый?
Хүйтэд сүхбүүнэйн түүхийг хүртэж иржээ.

И.И.Эрдюковы күттөө вр сал биргээ улазынбайткан. Илиин олус сайнабар, атыныгас суралттар, чөрүнчкөн бынтындең таңбылтуул бартаскаа.

Хонтуоратыгар яруу энде бабаны калып опорор буолар. Илгиз-
гонон билләххэ, кини жайын-үйләр баянарынан, ыңғайтынан
жөнүлдүн атындашынан сыйдым, жаңавының баштадын, азын-
челүү ятындашын калыпт буолар. Ошондуктан борт турғанник элес-
гынан тажсан, библиотекадан обулорутар кинигү үттарсан, ал-бу
миннегас аны булган жанаэр. Кини бэйтүн дын көргөттөрүнөр
олус борчыллаш, кынжынчыллаш аза буоларын бары сөбүлүү
көөрбүт, көлөубүр туттарбыт.

Сарсымады аттарынан
нарсеччу аттарбигиң жаңынан

— Чынчаа хтарбыт дың тарыкынан гүстүп ор. Мин түнхөйин зэрэг бийн нь ор өрөбүл күннэ изэн олорор буолавын дуу дын саны салтыбын да. Бүгүн уга күн эхт дуу?! — дын сончайбүэ буолавчны Тугу дижэхкний. Олон нь уруун билээр буоламжит, сантата сүүх хаалпербыт. Бирдэх худоожникыт С.В.Федоров, угассан, хойчидан ирэлж. Угуулуктээх бергэхэтийн устас хөдлийн тээврийн тэбийн-тэбийн “Дээвэл болорун!” — дынэт.

Чө, нокко, дороболоюн салын турунг дуо? Олорон урунчыгун
аңада айыс Күнүн аръялдыбыт. Мин жалғасынын токунардын
бүлбүлтеги кураттахтарында киймап ишмар жарнанга сурх буалпуда

дүйн ээс – Н.Д.), дын күттәжан жөнитим ыраотта, тиңире сырдырын иштимен – дыобитз хал-сабер. Ол борзыбытын үчтәй бадайытын ишилибиз.

Оччапорго сас: күбүн бары бултуур ишләрбүт. Тарыларбизмөр биэр супоугуруу. Иннонентий Илларионович ыбыла, сибенининъ сыйтын ылларен таңзар. "Кубаңын сибенинъ сыйтын ылла бунаран сиир сөтүк борт буоламынъ" – дын быгаргаттара. Ол нана кини ити үлөөз хийсан да түүхүстөвөхөвөрдөр. Бусларын иштүүрбүт. Бары хамуллан, бутёмыннитигө Николай Егоровичтын (Амма Ачының) калорбит.

Ое бу да оюннор бутую баара дуо, онго-манта албазин! – дын саяк аллайыры Иннонентий Илларионович. Ону бирилдири табуулуу истимбата.

– Оччоюз түүхкүннен бултуутун, дөөсөр! – дын берен, виинин сиеки түүхбизорчылар көрүзгөзин ылара. Оноң ылычыл барын Кырдын да оннук ээ Мончууя, балееке, тимир сок, зөрнөмөтүн Нисегэй Егоровичка зэр беэр буолара. Онто суюх кайадын бултуухорлуу?

Кынгүл Тура дын сиргө күнбахтын таңыстыбыт, отус улажын замгулунан. Иннонентий Илларионович Содоминка ушапнир сибиярыстах буолан, көнгүл ынытычгар тишин охторосчы мами буолара. Адильгар, Нисегэй Егоровичтын азтын-сүостун ныур туттан замгулапарбит. Биңдя оноң сыртынанына, эрдөх беня густа. Хис да күн соллообата. Сибиктән бары саллан бардыбыт. Мин танапым суута биринчиң дүүзтөн курдук күрүөм таңынан зиринен избистим. Канкеллең хамман ибзин, биэр тумуска сөхтөттүбүт.

Хай, Рахматулгин, кубах таңсыбета дуо? – дын Иннонентий Илларионович минниттан ийншүттү. Онууха жишил жыгында испит Аксентий Егорович Маддинов:

– Хай, манин таңаадаахлыт дуо? – иштөр санята ишилибиз.

– Эзи, суюх, дөөсөр! Ити Нукулайбын азтынбын, таң санята суюх түрүхтөөчөр. Кифи курдук тангаствах дуо, ол түрөр дым Арам, итчиник Боссоийко таңна сыртынан иши дыбиги санаабор этабин.

– Күм бингэр.. ол жиңиң жайдын таңна сыртынбыта буолса?.. Эмиэ биэр түспөн өйрөн-санавгаях сөр бөздө жиңи суралтазын, – диир бимрәс-сара. Дыс ити курдук Иннонентий Илларионович ханна да сыртынаны, кору санылганынанын, кичине тылта чункуйбат буолгашибыз.

Бүгүнчүнүн шаптостын, массынабытынтар Батараарын, кубах ишн оркотун, атахтарын бысталазын буолара. Бойбигит иззеппинин бүгүнчө охсон, сөрниньтторбутуугар камолинирбүт. Иннонентий Илларионович.

— Иннокентий южакъ барыкхтара. Үалын эңидж илкитэ-атеэз. иш-үйн сүр кубаңы биармаххиним, суро да бэрт, — дини сорох кубаңын тыгытарбета.

Самый скромный этар, или сирдээх быны, — дини Николай Егорович Илларионовский этийтин обуура. Канимпеким дыэбит кубаңын тусла күүттүүрүү.

Иннокентий Илларионович суроймачы, поэт булган, ханашаата да интаризмий түгөн сыйык түшүрүү, письмумазуун ылан суройбутунан барыра. Бирдэ огу Кирен лыннаа буолуу, булапташыбыт Фекла Васильевна:

Бу да обонньор, сююм дылы булган түйэн, уол күрүүк үлгөтияр калан, саны хобоон сурукан вытсырын апорор, — дыэз үлгөзүн биңдүйтүү.

— Кияр буул! Эн күрдүк күнү бына суюг түүрээзүүн жатаймын обонньомунда дуо?! — хардараан. Иннокентий Илларионович редакцияда күлүү бөвөнү тарпыштаях. Иеннинкүннөөрүү үлгүүлүштүүрүү котан түснүт.

— Эх, түшүттүүз тос гына түстү, — Иннокентий Илларионович утапинан, жиинванины хорсубут. — Бу уол баар, абыреммит обо. Окустар күүтүрдүнүр астарыттан асанан, ус уол аюунно ачууда.

— Обонньор, ол окустар күүтүрдүнүр аныттыктара тух буолары? — мыйлаптыт Миша Игнатьев.

— Тух буолуай? Сымныт! — хардараан бирдээр. Обонньор, билли биймдээ эн көдөнүүгүнан Немчугуттан таисан сымныт ылан кирибиппил ээ "Мотоциклга саксыттарон альзаттыасыт", дин Мария Никифоровнастай (каргоны аягын) мибүлүп-мибүлүпдөм.

— Кимбриниппил, инчака тух баары?!

— Ол юннектээ эн улсын түрүүк тух эмэ улуврыйны баары балыкбата дуо, Иннокентий Илларионович?

— Посуды! Бар жыс мантан! — дыэбит Иннокентий Илларионович. Миша күлэ-кулэ таңырдындынындын аягын.

Арчыгар Иннокентий Илларионович жаман иён туту ээ жарулдуустозор жарбутун уобаристадан этан чөйнүлүннендер кабылар. Ситан болору булган барын, он этийтин юннектээр жиглербитетин аядан соотунарбыт.

Сергей Жамаров, Ким, Илья Бояковтар дин утуу-субуу үлгөзүү веселт фотокорреспонденциядаа этибет. Олар командироожаттан бекчөлөптарга үтүгүк түтөрөн, хафтыкка бөвөнүн огорон каскаптара.

— Оо, лю сине шас түрүн күрдүк түрбагын тутан аялпнын ээ

шар көннөр түспөлжин, — дыл Иннокентий Иппарисонич
дүгүүтүү буола-буола, хөвтүсөлоры ылан юннин эркөн көрөр
ди. Или баша бир ом хөвтүсөн бынаарар суруктасы
ни дуо?! Ким дэн ваттаах, хана сир оюн буоларын айбыт
шияа байжыз билээ эздээр — дин-дин, хөвтүсөлоры оствуулун
чынтыгар тэбнира.

Киңиэтин макетын онору олорон аңаңас миңстхин ил
хөвтүсөлорын "бүестүү" анындаа. Типографиястан корректурада
эбиз баланш зар хөвтүсөлорын анынан көндөйдөр ягын
чоппира.

Бу суруктасы сүйктэр эйт дин! — дылтуулунай саната инилгора,
шияа Иннокентий Иппарисонич!

Дыл, учугай да үгүтээр эйт дөйөр, ябайын эрэ мянна! —
шар хөвтүгөр олорон соруянаа. Онно тута хөвтүсөлоры көрөн
шияа маканинштээ азустарыга Айалтүа, скогор онннын сандык
хөвтүсөлор буолткычын күннүүра:

Сердантайх сас ишар
Күмүт эңэл, эшэл өлтүрэл,
Алтаян ишит хойндар
Сүүржинтер көм көлтэ
Эзэр-чынан ардаах,
Эмдэг-сөмдэг түүхесэ,
Омуундахтыг эттэхээ,
Оруулустуу жетүүлсэ...

Шиз хөбоен шла охсон хабибара. Биглиен көтөн хөвтүсөлтийн
шалтгалын ярдаах, ош хөвтүсөм 1961 сыйкавын нүешмэгээ ишийнн
шалтгын эйт. Онно

Хөгдүүнийнгээ, сымырдартга
Хэрбийт бара-ынан яшино.
Хамынчарынан сурорго
Санын утуу лүн зүннэ.

Шин арнын атыннык хөбоэн айбыт эйт Иннокентий Иппарисонич,
шияа ишнин олус түргэлт угэхит эта. Били аңаңаас онаман кийрбүт
шархмын хөбоекунан "бүелэн" охсан тахвара.

1969 сүп бастасы нүеморин онорор планеркабыттын алдуубын-
ийнээг тахьсан нацизмээ иннингээр эзлэхийн буолбута. Оюушор
шархмын таралттарын тарудыччествээх түгээн суруяарынвр Иннокентий
Иппарисоничтэй коректүүбүт. Ер пынгатай.

Сана дэлт үнэр түүнүүр,
Сырдэг салынс үүтээнхөгөр
Билэр үржэхтүү Кийнэмэ
Билэр сэйнэнхт Сомоню
Үгүй хоноги дүннэдрэх,
Уорзанти шорбуттээж...

дизн сөзделниар "Тайбя Сымзин сөлзен" дин хөбөснүнин остворууланы суруйбута "Багын буол". Саны дылдашы нүүмээрин разворотуулж бичилгэхийн митэй. Тайбя Сымзин яйылжаны хөтүйбүтүн кынгасы, эрээс кетэр ялангтаактары нөрсүүгүүн сэргээгэжтийн ёхтор дуоцтуу, биширий шахылттара буолууд дин сэргээжин.

Иннокентий Иппарисонович хэгээчилж Сана дылдаасын, этын до улахан биржийнны тарцаа ўншилжээдээр оруу хөбөн суруйвадаа 1976 сүнгэлжүү 1 Нэгээр:

Остуруямы талтмыр,
Олус ширин итгэлийн
Сийнүү сэдэг түүлжир
Хөхжинсаарчмарин, бэхжир.
Истэхтора дэхинийн мин.
Биннэргэ ялангмын,
Жира остворуяабын
Кынсаны суруйбай..

Дин турең, "Куюнга уолт ыалдыбыт" хөбөснүнин остворууланы бичилгэхийн тайвандын "Багын буолга" тахсыбыт аймашын гарын хөмүүслэн, эхийн хинчилжээр хамржилжээр. Иннокентий Иппарисонович бүхэлдээ андабыт аймашын гарын үүсвэртүүн "Багын буолга" үзүүлжир ялангын суруйдаа буулуп.

Оччолорго салас яйы коммунистический (Ленинскэй) субкультурных кварталов буулалляра. Иннокентий Иппарисонович тимир күрдээх тутуурдаах им хийн хийннэ редакцийн тайвандын турар буслара. Голгээжэйтин ыраастынгырьст Массына заглэр эрэ.

— Чээнгэ чэйнгэ! Утуктуу турууихут дуо, нокхююр! — Иннокентий Иппарисонович позотов куслана чуюнажаа түйэрэ. Марина Лидреевна түргэн тылтаах мунгутдан хаадларсан көрөрэ.

— Бу да сөнниор, огус үүрүүтүгээр ишээр жити курдук "Туу-наа" бууланы түүн. Бүгээс ахсон дынэтийгээр бараярын мисьтыр...

— Эн мянга хонсоору колан тудагын эх бийбынгээ. — Иннокентий Иппарисонович багын багийтийн эзэнтээжийн күнгэхжилж бигийн гэхэри ишилжээгээ дэлж. Жахтоох үзбэйт жытта, яни бөврөнж итгэнэж көрдэвх-нардаах саузаланара...

Миша Игнатьев уолбут Номугуга дыннаах-сэргээх бүгэн ижилжим уйзаны булган-тапан, масснынгээ тизээн кинрээрэ. Бишүү үерүү-кетүү сенно буолбутын Иннокентий Иппарисонович багийтийн ахсоро. "Идээнэжэйт огулоор! Ихэжүйт дуо?!" Эхийнгээж салдьсан, бийхэхжитын умназайзьдүйт", сэрээжин азара күнүжку чайгээр баран ишэн, хэлэрчээр бийнчилжсан хөснэгчүүтар уктан колбийтэн кынжытсан аваржсан ере тутан барьбытыхар кордээрэ. Оинук яни сэргээж курдуулжин, энээс-сайгаас майылжаад.

Сана дынээз көстөөн дайы (Кироя, Лермонтов, авттарынан улгасанын) бийн окошуулжарыгар түрэд мас дынээ. Шанкунов.

Чернышевской ялтарынан уулуссаларга таас дыңзеке) үчүрүүн үлгөсө таарылчы биригэ үтгөлөр дынун жарготтарбитечини биригэ магырен күнцүлүүра. Угуру айлаң-чегичек оствуулу тарорра. Сыякесин, жана субийдаминын хөян тон балык, эдипе арасында кинисине шүүлара. Ырын тойтүү, соңынуу көр түүн чоңтор дыри солтандара.

Билитини кытта суунда ынтымалырын Н.Е. уонна А.Е. Мордюковчыны, В.М.Ноянжыны, Г.Г.Макаровчыны, Г.П.Башаринчыны, М.М.Федоровчыны, В.С.Соловьевчыны (Болот Болтур), И.Е.Федоровчыны, сизине Валоды Аммосовчыны уодда зүйтбайт буолара. Кийатымсыздан олорбортор. Оттуу: кийатек, күнүргэ-бонни-үүтүү үлкүнүүк ылтталлара. Күннүк Уурастырып уона анылыштар ара, "Көбий ырмата" дын арасын корудычестөзөк ырындары гардан киймчиз. Олончолоон бардачына жаккин дя "Нок!" дын биржектен биккөн олорборбугун сабуттүүри "Чубук-Чубук Уйбазы..." дын корудычестөзөк ырмашындык оствуулла олорор дындуу коригим күнүүбөриччи корутацсон. Төп истэрбитин барабиерсизнир күрүүк нынада. Себүүнүрбүтүн билдири ара ырмачын хобосын усса үүнгүгүрдөн, үүтүтар-хавасындар кириш, ырын горойдара жайсан да мүнүүспөн көшлөрдүн жардадын тосту охсукташыгар жаңнан-жаңнан оразынчаларынан тириярдап жабигчар...

Он: олорон Иннокентий Илларионович тыгын бышылтар түүхка ира тубанындорон, мактан ишкең ырдын, бураан берлем буюттара дийбит күрдүк дүптили Георгий Прокопьевич менен яңапбатада.

Ити тух дын? — витындар олорор жаргону. Кыдана Ивановна дынкин иннэх гынан ыйыткан биеэрбеттэрбите буолан берган. — Эс, түүх дуюор! Иннокентий Илларионович, ырдынан билитин дя ара, ысса да мөнчүүрүнү таранна сыйыттахына, олук ўолтар түннен кийндер түзүнтиахын... — дын осинчуктуу күпүүнүн усса күнүүдүүн биригэ олорбута...

Иннокентий Илларионович "Мавиннам көлүтүү", "Бу Мозильбар", "Мазиннам дыноо көнөңкүр" экин дын күрдүк тылларынан жарганды Марии Никандровчыны оству үрдүктүк тутар, санырын энэ барын дын-күрүп, дымахтарыгар Иннокентий Илларионович оттүс элеңдээ, киннитори арангынчалык сыйывачын. Иккен Фадоссовы (Доссоны) күтүүтүрсөн кини түннин анинни санартарбат буолара.

Биригэ жини утолтимир холупар үчүн олорорун биген, уоран-күтен кирибиппэр Иннокентий Илларионович "Бу кийинин он хянтан билэдүнний, дуюор?" — дын муюнун табынан охсон мыта сыслытташ. Онтум бөвөн Василий Афанасьевич Николаев учуратап киши, эдьнииз Европиния Илларионовна кынчын Валентинчыны жаргак чылан, кинисине күтүүт сололоок кийн олорор эбит. Каган кинниторг, Тааттауда табааран, хис дя хонноран күрбактатан күрбитет түтгөнчөк.

Хата, сироитин бына обустаран көбінде жүзүні – дыбыст
шыныдан настай.

— Илнитэ сүх юйн якорян түрөвийн дуу? Эн да бэлай эмэгтэй болдог эсэхийн түрэвийн дуу?

— Албын түкүн шың күттас буолар. Улары мордьынан бираджихо, байта таскылзаччи. Сорактор күттанин күттавчны буолан быстарашылгар. Ону эдәр дын сайдон хабитин, — дизн битигини сүбзәзбите. Хими албыны, түкүнү, азырынты асын айланып көрсө.

Байттын аудапорутар, салоннарызар опус имарих буолан, Иннокентий Илларионович обузду Барытыгар алмажай сыйманнаның. "Сизнин саңа аъздор" зиян дин курдук тыглар арынынышырындар жару баштаптар. Көрөн матьеңдүү уултуссаласуу жөнтуорабытындар Васильевтар дин зээр ынш дын остворастаак этибүт. Иккى кырса кыстаак чол аудапордоокторо. Уоллара арный обурту. Художниккүйт Спиридон Федоровдагы көзин ингээжниира, дынатигар бирсөөрнү. "Төөсө" диндим, котактеррееру орчилдер. Сиң Иннокентий Илларионович көзин: "Саахтнан: Саахса, кып монна" дин сиотсан хөнүттар инпларан "Сүлп төөсө", — дин берген. обону котөрүн ылан, аттынашы алоппоско сподден, оболпостуар атылыгынчын минненгүннүн туттардан көйнөрдө.

Оп Саша быраатыныктыры төрийөрбөтүн билән "Оо, муучуна булаты дуо!" – динэ үөрөн юлдиң айыттан ыйытада. Иннонентий Иппармонович Саша оп тытын сыйска түнэрбөттөр. Быраатыныктыр чугаллаштылар эрэ "муулукальхалып" диир буолара. Ситен ылдо ити тыл билинчэ дияри биңми ортобутутар термин буолан хэрэлбэта.

Николай Дмитриев,
Ем Ярославской землиның журналистар
билимийлігіндең лауреаты. Сака
республиканың күльтуралық жұмыштар үшінкі

УМНУЛЛУБАТ ҮТҮӨЛСЭХ

Мин Иннокентий Илларионович Эрдюковы аван мянган 1950 онындааха комсомол убагастааны комитеттн биротуяар иеображен. Оноо мин комсомол Амьнитайын райкомын II секретарынан сандадын буюс талыглан үзэлэн орар этим Сонччуу бөгөйн обкомод биротуяар төрийнэр-мэссаабай үзэ түүнен отчуюттата ынтырдылар (о секретарбын П.П.Александров улгускада сыйдээр буулан, мин берэжбяар тийбдим).

Отчуюттазан мунганнын: билбоги-эрбатум, мунаутум да барт бынтылаах. Даа дэлхэр шаардсан бынгаас бөвчлийн бутан, энхи-тишалжигийн. Эссе бынгабар биеижэх хуршук санжигтаянтын. Ол түүнэндээ урут билбэл, бироёйн нийтийнлах буоллаха, ыразын хяннээ, мянны яхни коммунистэн тил кыбыста. "Үнэгийнбита да кичигчнаа барт эбйт, олус ютажныхтын буруйцваман за" дигээ. Ону мин, цэсэн опорын энти, үнэгийн шүтгийн. Коли тифээр бынгабар шийдвэр дойтуулсанбытим...

Ити мийнин айнмийт энти — "Эдэр коммунист" ханыят солбуйнажын редактора, сэрийн кыттыгылаа, поэт И.И.Эрдюков эбйт эзэ. Очноюорго капын ор ылга бирийн үзэгжлийн дин хантан билээн баярай?

Онтон 1959 онындааха оруобуна тохсуннын 1 тунутар "Болын буул" рецензиийн боруулгын атыглан хүрээмшиг урухуттан билээр цэвэртэрбүн — редакторынан яйнмийт Сөйтэя Алексеевна Курматовааны, отдел собицидийн Нина Иннокентьевна Протопоповын уерэй иерүүтүү. Юнштори хытта бишрэг хийн хээж (самалбайт буолтия капын) Иннокентий Илларионович опорын эбйт. Сийн замарабытим бээрэ. «Ингээдээ энти энэхүү язгаар ортоон билээр курдук, ере хийтэй туслах!»

— Бай, Мармынэ коглоэ? — дин буолла.

Иннокентий Илларионович — буойн-соот, уууутагт, бонаат, үччнат ханыгтын үзэгчин үчүнээдик билор энтийн бынтынан бу сэргээгээдийг "Болын буулга" энтийгээр секретарынан айнмийт гүбэспиччо буолбатваа. Кийнин хытта саха литературын жесэжапа Н.Е. Мордюков-Амни Ачныгыраа үзээж илгэбита. Иннокентийн эзэлжимээ. Билээ "Банжинэр" ити мэдэг оюннээстэрбүэ үтүү сабыдьчны литератын, утижин юнзактаах редакторбыг Н.И.Протопопова сагалтагынан бу тарилтээр үзэлжимээгээ үзэжсан дэслэвт, олохтуу сийнэй хэрэг комз буолпор.

Редицийяа секретариат үзээ эрдийэр киннэ — ханыят барын мэдээлэллэдэд сурулжин таажан, типографийнан зөвхөн суюу даан, күнү коруулжигийн — көрөр-истэр, дээжийнэр. Оноо эбийн бийтийн секретарбын, Иннокентий Илларионович, редакторын болбуулжини дэхэн эбийн дуобунаастаацаа. Урт, компьютер энэхүү курдук огтуу "Яйдох"

төмөнкү сүзүүнү, түшнүрүнүн уттаа ылархан ото. Набор бүгүн бозордуу отору-отору электромеханик барын жөнөлдөн, лиютин төхтүүр, көйтөөндөсүлүктөрбүт да быттараллар. Онон бигүйи, жөнөтүү үчүндердеги нүчмарин түйнөрүнүн дүйнүүрүндейдүүр дын, наңаа зоржирсан болт. Арасыгар утуп тууну бына түшкөрөмпүттөн таисыбыт уттузаро буолары. Эңир бүлкөн түпүйдөйттүүр. Дын от инициаторбыт сарсында эрдөттөн типографияя сыйнайыр дындала хайдынын бигисар. Учтаки бүткөлдөвүнүн үзүүн, бийлики айналтын толтумар.

— Бутут-күм дүйнүүлүнүүнүн, набор үтүтэй. Дындык бинир бакчаны көрстекелден чутаптасыт (ити Останбурская Революция оруннын калашары Я.И.Аллахиновы этэр).

Оттон набор химутаасыбыт, эбзетар туюк эки табылтыватада буоллауда обсниньорбүт (бийнинин кининин ытыктасын аяттынрын бийниньбыт) дынайга охсор. Ол Курдук кинин полиграфистар салайзаччыларын тутваах улжыттарин үкүтөрийн бигисар. Ол сөрнинчи, наборчей сыйх начаалыннынга, сарин-кыттышылаада Г.А.Рабинчукту түштүгар көптерэ охсооччу:

Гриша, ты что обижешь пионеров! Давай героям пустыниши материалы, — дыл-дум санын таптаяра. Дындала онан бийнендишира.

Бийнини отчалилар улжыттара, байзбит суройбүт, автор ово топинин бакчаминесинт матырыйсантийнебүт мангнай эллинэт сөкөтөргө "Сурохтажонгар", тиңбүр редактор-жарер. Иннокентий Испармонович түрээн беңзиньтак көрөн, наада буоллауда, кичинеңин избизар. Летучкаларга ырнатынтынэр, очногорто буолпар албак муннаджтарбытыгас суройтуу, обону индии болтуруустарыгар төнгөлөөзү эллинэт, бийнинин уврзакчылайбытта буолуой?! Ону бийлики тутаа көдүк аххубанахтын ишенин, от сабындалия түннүүт байзбит билбаптитинди дааудын ишан сарыттаа...

Онтон байзтэ арас томашарга, оддук хонуулан суройтууга ово вийдүүр гына, түрткан баштайтын суроюуда сөхөн күбүттер. Улжайынан кини бытады, сыйлеба киңиен ахсарбат эта. Бутарзой бутарзэ — ош аяты түркзиник улжалын баран, нус-хас сөлдүүр буолтунг димир. Кини эсбэя бортзажай халбаанноро, иккемчеге зан мангнай "Багын буолга" күнү көрбүттөрээ. Холобур, бинир Сана дынлигинини нүүмэрдэг суройбүт "Тайга Самонын салын" динен остиордук-поемягя кичинэ буолсан тахсыйбытта. Со, оттон төйилөөх албак күппүлүүттари жаңылаптыгас тахсар хаартыжыларын иннан суройбута буолуай?! Откор бийликин "Багым буол" подшакалтыгас сыйтактары.

Онтон зибы быттынтынин суроодох сыйты сайдоож, боржан түшнүүзестеек, көзүн бишшилэх-жаруулжын, санасын кийнеко албадастык быттарэр кини эта. Кыраттан да уяруннөн, аччамынай, айынгас мантыннаада. Николай Егоровичко хайдыхтийн күдүүк имесекчектөк сыйниннепара албактык юрдээ кийссөн буолбут сүал. Надр "Убайд"?

дизи заттыры. Төбө да суурия, ыксы спорор буоллар, убайы наизаннымын түлүннәр: "Эз, бээр, тохтоо убазын тизгизен зеңи опоробүрүн", — дии-дии кынырыкташтар аткасай башытын жүчүк ынан жабынааччи. Ити иеки сүдү дынж — оюнноттаобуг — биңсөз жапын жаокса, сүп дурда бушталлар.

Иннокентий Илларионович саримет салдырытын Европаны шаудынан изотитин түлүннән аваудоччылары, письмадары көптө көрсүтүүллөрдө жөнүлдө, сарим алдыаралын, советский саяшт жадун санавын түлүннән жабозинорун азъяре.

Сыннын чүүлкүй обдообоптун. Редакция саяхалер элбах хяннана да түктүбүт Ильмен күолгөз Новгород убаганым Старорусской обромыннүүтар кайыназ киректөннүүтүн жеткүн тарифбите. Оноң жабыт осоуулдуу чөрөнгөбүкө Иннокентий Илларионович ишдөн түттәрбүт. Кини онно сыйыннытын түлүннән жаңыатылга суруубут, көрсүтүүлөрдө катозабита. Байзато, сэркендит кини бирик дәлдүгөвхөтүрүн сөздөк көркөстөрүр сүтүрүүн, улоханынк дөлгүйн жабита.

Оғон уонна Иннокентий Илларионович саянын түхары тэрнийэр, сийайяр үлэбә арчиллибут буолан салаймалыччылары, тойоттору жаулгасы дивинкөз дыгы, бинара-жарро сүрдээл эт. Онин тарыттабит мыйнагъятан, оттоо майыттан, бөзүү тиңтэрээртэн, дынай времунуттэн саңаашан — кини хайдан да ыпсарынар, дылпайсар яза.

Пост биес уон, алта уон саңын түгөлдөр үүрүүлөх кийиндейдарын "Бапам бүлгү" яттарбита. Ол бырайтынныктарга элбах аядаачылып, кини тапшаныттар сүтүрүйзаччилар, аймах билэ дыонноро, атастара-дојотторо сыйынбынната. Биес уонни түгөлбүт бырайтыннылын үүрүүлэх мүннүүсөар, киши тапталлаах көрөнөвимик-педагог Мария Никифоровна саҳалны суугунас сөнкө бүлөгччайыны, балыргы сыйын камуу ытэрбөнү кэтэн, соняяя күтүмүрдүү опорбута, эми бу учтабын, көртнин! Мария Никифоровна Иннокентий Илларионовичтын итим сыйазас сыйыннинважтара сто кистара. Илларионович Байзато да шара дызимски амарал, ынамалылаах көрзин, яүя это. Көрзинин, оюнорун түлүннән ўолуттан туһартылса, маннанын турал доктара..

Биңизиз, бирик эчлэлир, киннитэн дуобунаңын да саңынан да балыс дынни эмис обездистис, хархистыллаактын сыйыннаннана. Үкөзтөшүнүн, ыктарадыбын аботар сыйыстаатытына сибигатин зеңи сизэ-энэхүүх күрдүк буолам барын, оатору соодус: "ногдо", "үзүтүм зәңдүүх" эбэтар "оюлорум барахсаттар" дивитинэн барыр.

Литературный утюбүт Михаил Игнатьевы төспорутанын, художник Спиридон Федоровы кометүн, Варвара Мажиеваны суркакадин, Ирина Корякинаны түттүүтең ныраанын хайтыра, себүлүүра. Барыбытын да сирбат быттыннана. Мингин жергии киңдышлар,

архивтаан шаттыры. Ошумай миң сөзөөр мөрдүсбөн берген кызынор буюларым. Нина Иннокентьевнаң редактор да, жайгаштырылган суроолуун остиккара, ытыктыйра. Киндер бириккөн аның именсийттерине буюктайтып көзбетауды.

Садас күнде күтүн күнбакша редакция мәдениеттегиң сыйлыштарга иннокентий Иппариснович сирис-усту, дысну-сарғазын Бигасин-бекке буюла. Миң жарғаним, Иннокентий Федорович, эми бириккөн аның барсаар. Ошко оғанноттор салыннариз, көрдөрүн-културунан иштиммитти, айылъява сүрүүдөн сыйналымиттиң көзөмүр буюлара. Бириккөн түзүн Николай Егорович туғунан шатырыннан суройдан турадыра.

Ушукан поэт, сариниң, ыччыт бажыттын үлгөтүрөп чечи-түтүбүнгөтүштөлгөн И.И.Эртюков туғунан миң одон-додон жастының итина-истар. Кини 80 саңын туогукуттаса таңсыбыл "Ушукан омурда" дыны талыппыбыг жаһооннарул жишигтиң бириккөн болактозбите. Ошко менниң суройбута: "Менин доролим, уважаемым Марине и Иннокентию Дьячковским в янык глубочайшего уважениян мөхбө. Автор. 25 августа 1976 г."

Итина бириккөн сөзөлөрүм, сиздөрүм аңаңдар, миң үбәрим көзизде санын киңибэр дүрүн ытыстаңылбын киндер эмиң үлгөстүлдөр.

M.Дыячковская.

Сохада республикалык күлтүрмөнүн үтүрлөрдөн үлгите,
Россия народулук үркөнүштүштүн түбүнүн, пәннөөчөрдө

"КЫРА" ОҢОННЬОР ҮОНИНА Да АТЫТТАР

Анна Ачыттыра таребебүтээ 90 салыгар анон суройбут ахтынбар поэт, буютүү "Балам буол" жаңынча эпиграфтийр секретарын-барт утүн көмнэ улапазбыйт Иннокентий Иппариснович Эртюков туғунан кыралтык суройбутум.

1966 сиплазмы сабын Булакбасы 1 №-дак орто оскуулбай мишиноведение дынан предмети үердөт сыйлысан, оччотакуу "Эдэр коммунист" ханыят редактора Александр Егоров өзбөйт үлгөтүр ынтыран, Цыккустаяга жөктитим.

"Эдэр коммунист" сыйлылан редакторы көрсөн, бириккөн ынын корреспондент үлгөтүрөп кирик буюлган көпсөтөн, уорсан жатын. Ленин проспектин устин хадисен ишэн, Булакбаса уулоокутта бишкөр табаразыгын, ал көмкө "Балам буолта" улгасын сыйлдиар Николай Дмитриевты көрсөн түстүү. Көрсөн, миң тобе көлбөттүн көпсөмбүгүн иштөт.

Тыйк добоос, бириккөн "Балам буолта" үзүлини көл. Сатору корреспонденти үлгөтүн миңдөттөн таңсанын турар Жата, билгигин тийжин көпсөтөн көбис, - диктүү.

Николай Степанович мингин ити күрүүү кутукунотан. Кире-уулуссатылар, типографияны утары турар жырахый мак дынбүз-шыдьз югиз. Бийкета үзүлүп көрүкүү жиңилорон:

— Биймиз Амма Ачылтыра үйнээ поэт Иннокентий Илларионович Эжикова үзүлүмдер за, — дынч чадчы мак туттарданы капома олордо — Редакторбытын, Имена Иннокентьевна Протопопована, бинзарин бүслүү. Оттон эн-байраг үзүүмүт табазарынын Иван Веровскин эми мянна баар.

Кырдынегүй, улахан суурыйчынын үзүүниндориттан үзүүнүүк төгүү сандатым да, бигер динум албах будланын, "Башам буюн" үзүлүмүмүн сөздүк буолсун дин быйзарынын.

Ол жумса радиаторы И.Эрдюхе сөлбүйн олорор это. Николай Биймиз хас да оствуята үзүлии олорор эзэр усугчтары үйнээ кыргылтары жытта доробалано-доробашын, эми кыре багдабы түзүк жеке жөнгөлбөйт. Кинримит, жөнгөлтөвхөх, жара жостумнож, көртөвеммүт жөйүү жара балтактаах, мактан токтук сироңдук шайыран эзэр жити кыт-кыраа буючарынан суурыйн быттырырат аспорор.

— Доробалы! — дыстим, кырзат

— Дорооба, дөөр, — дызга, мак дыжи жөнгөлтөн да жарбасуу.

Иннокентий Илларионович, бу Буткүлдиң сүлдүсөр учуутат. Биймиз үзүүл жапсары тиңэр, — Николай Степанович мак санасынка этэр.

— Буткүлдиң дын? Ол учуутат жиңи жайында жайдак үзүлсөр тиңэр?

— Озэр коммуниза үзүүз ынтырылтар. Оноо жини ерүү суурыйар обит. Банааттайшебыт, онан пионерской үзүнү үчүгайдик бигэр жити үйнээ... үйнээ суоллар за.

— Суоллар доз? — Иннокентий Илларионович син бинир табиетүү жетекшүүн, тух жиңи жайын Түрар динин мак дыжи жарбасо. Байир ком, жапсар-жапсар, суурыйн быттырыратар, кипбочигүү тимир азынтынаныннын.

— Жабис, наадры мак дынайбаптын. Сотору редактор үзүүсүктөттөн таңсактаах. Кини байтага быйзарыя, — дызга.

Биги үзүнүн жоспутун, жаннанын билбитетим, "Жүзүк саяла" динр жиппил. Оноо мак бинир жарзиммүт табазарынын Иван Веровскин, баттаудын сре зиннинанын жойло-жабина, ону-макын көлбөзүн үчүнкүнчөрүү отолоу-олору: "Хайдын, за?" — дынмостири. Амма Ачылтырын жытта биниргэ үзүлүмүн, жонгактаса бинир ынч күрдүк сыйлазын жакшыр үйнээ эми: "Хайдын, за?", дын ылгар. Жудсовыж Смирнов Федоров үрунчүүрүн быйыктоо гана түүхүүн түрүткүлдүүлүүлөрдөн ытбактый.

Ол иккүйн ярдигар хантайн заа сиритен жоргулган Мария Дылковская тийин көспүз. Тух жаңа дыстиин жапома-жапома, сироңын ыттычинан салтуумактаан ылгар. Оттон мак "Башам буюн" үзүлии жапсары тиңэрбүн иштэн баар.

— Чы, түкөм, утсөд калпаккиң, миң отаның бар көлиәбин. — ділбітін жаһдах аз спус уорға истибаттың билінген дилері ойдуубүн.

Оттон Иннокентий Илларионович азың бастын ити күрдүк билсіншет, жылдыңта, очно сабулақбасағым, "Улахамсық да бынышташ". — дим синекбытымы. Радикализмнан тақсаныры туран Николай Дмитриевкү:

— Ити Эртююшың наңайя улахамсық жиғін бынышташ. Сәнтар, көпсөткөр киңитін жайынан жербет, — ділбіттер.

— Иннээ дінене. Олус үчтей жиғі. Омос жаруута қытадыңа күрдүк зразди, утве жиғі. Биригү үлапташахина, ону билізи, — ділтә.

Кырдым, миң итінен кытта бәйрәк жабиненса спорон бәрт үбүннүү үлаптобитим. Босе кәбінеппітің тілтература отдельгәр миң сәбиздиссаймы Николай Егорович Мордилов-Амма Аччыгыйя үлэлмира. Оччапорго киннің ішінен де наңаң ырданыңзана сүх дын эң да, виғиң ытыстырыбыт бәділтән "әбденшілтторбұт" дін шанттырыбыт. Даңынан, Иннокентий Эртююш Амма Аччыгыйянын паппа белгісі жиғі эң. Киннің бәрт ордеңбүттан билсең буолан бәре-байзарғынан олус ытыншылшылжылдың сыйыннанәнаплер. Амма Аччыгыйя-бынанчы "Киссә" дың ынтыра, оттон биңдердәр "Убезі", дінене.

Николай Егорович сағын түхерө зәрләчесінен түсінне атаса тостубут буолан, арғын түвөзіндең хамара. Жиғіз ула жинніттен ишінен танолохторуттан ылсынан, автобус тохтобулутар арғыстаңын барадпора. Кәннегізріттөн жардахе, ишінен үт-үочу биридик хамсиян түвереңголзан бәран зор буопаллара. Оттон Иннокентий Илларионович автобуска байтаң соңғынан бардағынча, тохтобулға автобус калан турар буолғашына, беттаңзары суураң битигірілән көктен автобус яныңтар жатана түтәр. Ол түпнан көпсөткөз-кәпсөт, күтсарбіт.

— Эз, ал миң хемнәрбар сол тубақкори түвөзінгімир буолыпда дии. Бәкеті ытыңыраңа сурдаск аз, — дими Николай Егорович.

Биңдә Улуу Кыймын бырдашыныңга буолаары турар жәмә буолла. Сарсыарда Николай Егориян үлатыңтар үараннанстан тимшіл көлә.

— Киссәз, Кыймын бырдашының Нүүчин театрынан буолар үту. Онно бу, миңкің ныңрың ытыпшылтар. Босе поэзидүмнә спорор буолбүннүн.

— Эңардатибін, убәй, — ділтә онуажа Иннокентий Илларионович.

— Эз, бенеңба, дәйор! — Николай Егорович зәрдәрттен үдерен нағударе түбер. Эйизек даңыны миңрың бәвар иш!

— Сүх буоллаңа дии. Театрга эн сыйдыбытажыннан, кий сыйдының! Сарни сымшарыңар Нүүчча уонна Саха театрдарының иши ардыларын көзмөйдәрбіт ахан юғын буолғашын. Оттон миң зәрдәрек бутун Европаны үнаты-турға хаман Прага. Вена күордаттарға уот

бөттүнан сыйдымбыттым яхсаның күнретэ бол барын чоңчыктынан.

— Бу күннүң үтэргиин олорорун билбеккө, миндик азары сконнорд агулатат үйненген чистең ырынбыттарыгыр үерен экәрдәлзөттөрдүү санаабыттын жөзөт. — диктү Николай Есаковник.

Ити күддүк обонниннорум арзаты балынызапайғаларын жибзетик истибатим.

Мин энэ истээл олорсон, Бүлүүм зөвтэйн хамгийн пытгүйн тэндээшүүлжээ. – Эх, биечүү-саниүүд – дэлжихээ багас.

Николай Егорович мундур убактана-убактана, дізабағзатык мұлуктың аз үоннә

Конечно, Еремей Герасимовтан уонна сиймиттэн үрвтынвары эзбене, — дым-дик, куплан быйынчыраат.

Мин алъяс санга аглайбыгын көмөчүмүттүү: "Зар!" – дисбаллар таңбадын аркында иштөөнүү.

Итими истон спорбут Инномонтий Илгээнмонтий

— Убажым бүлүүлдөри нааца да хайгынын ээ. Он баязыңай таруулттардын кыркынчабыз буюлан, кыргыттарды сырсаалгярынан уонна саянчылттарынан ордуук буюулуктарда... дисто. Онтот ыла жас да сүйлөп аласынтарда Иннокентий Ипполитовичи улахан обото Володин мөсөнди университеттүүн бутарган каттан, мииң биржю бипар Буттуу бино мадани шапта. Лобашевтар Виктор дисто инженер идапкор жылдарын көргөн ылбыта. Улахан урум тэндүүлгөн чекшүүлүктөрдөн.

Иннокентий Илларионович кийилгин олус сабуттообит. Сиз овоо колбитз. Иннаа гынан зинк түбүтэ-сөнгүнгээ всее үксээбит. Улсынан дыза жарголтуу, оюуларуудар, сиянчылардын мүшкүн сүүрөркөтөр күн курдук аяа борт ахсаннаваа болууд дии саныбын. Эдэр ордактун. Иннокентий Илларионович өбөлгөтүн тууцар наацаа кынсанан, оннозор, үчүнчүрсүткөө ууранар улчактат өвликтүүлдүр киниз кордасын түбүтүрээни коро-кора, мииң синчоотуу санныйны.

— Иннокентий Игларисонеич, университет студенттара үоронор киндерлерин бэйзлэрэ бутунар ыкштара сүз дую? Тухох заттак энэй ижадханчны? — дийрүүл. Олондоо яши:

— Байи, эн да обозорун түшүтөр сүрөр-көтөр иништөй. Балыгын кыра булганнаныр, тух да кытапташты суух улзатылахтара дии салыныпсын. — дыбыстын биллигин эңбек сыйлөөр жасылттарын жоне, байын азас башланған балыннын ишүү синнигебен.

Быкова Николая Егоровича назначена тайная

- Кор ара, Куюкай (ының минијик итіншілк ыңғызаре), иті Иннокентий Илларикрович мәдт. "Бұлғасар бекарлығы", 1999. Балаш қызына

иниціативністтін та тохтоғо збоят. Кіры барахсан түрганнис үйріннен тыңдарынан буеншыла.

— Ибаай, ол-бу бүслем дызебаламмасқа опор, — дедін, Иннокентий Илларионович Бейбітін күтте төнгі күлсан берди.

Ити күрдүк күпсан-салом, ардындар, былтыртыны ажтынан, обоньотторбұз соғуруу-хоту салыдан араас утуу сәйнүн кытари көрсүтпелдейт түткіндер күнніштерин сарым, жаразасын истирим.

Иннокентий Илларионович үлкен жиынтууруу, зал-дән сыйыннанвары себулдейт идеп болду. Бойота сәркемерди уло саудапаның гана эле инниң көлем, жаңы-үйе ханыматын макетын сикор сағон, ханымасы таҳсияхтына Матырыназипарын типографияда ылттып буулара. Улебитиге арда тиңен си шағыннан: "Чынчактар табу ердаптастактарай, фу? Жамнас ылар күннің буоллаңа дуу?" — деди.

Дындар, биңнілтән үлгиттар жиынтуур үләниң суюн аздасын, бойота подз-сыппа кало сағон, макетын сикороруга жаһнат сорох матырыназипарда сүрк буулан, итіннік этар. Ханымаса таҳсар арасын фотостудияга сору сап биңніл-жекелі күтпүлүштәк жиғорнанору нара сағон избілес. Кина үткөзбін көмінсөз: "Балык булып жаһнат жүнімдердін аралыктасын көрдөхөн бінән аздар жаһнинору булан яябасын.

Оттон бұлға алып сырттахтынан, обоньотторбұт миендердін үзүрүнненнәрим жаронған ет. Сүүрбаптан таңса сиппаудыта етіп биңдә биңнегі, "Балык буоллаң", күкстүбүткін, бүтүншүр суюнан курағаттан чутас күобахының газыстыбыт. Изиң обоньорбұт башлар. Ол дымын күбаха меншектәзбіт кеміз етіп. Бұлтаабылтып изең күннің сарсынада пәттәх аздас түрәмміт азаан-сөз баремміт, күобахтарбытын үүрбүткін бәрдібыт.

Иннокентий Илларионович биңнегі төңүрткә көкшаланы түрдубұт. Солору-соңға онтон-манстан сууран макерүннен тағасар күбахтарды яң-дүң төңүрткәзбіт. Арай ол турған көрін түттүгүм, иннибор, мымыл бынғындар, күбаха сорбун үстүн түзіп арға ере жағуяқалын витиги диски сойн ішір збіт. Мин түсін буоллаңаудай ғылан көрін батыны түрдәптына, мымыл Иннокентий Илларионовичка унн-тартынан корус таңа түста. Оның же жиһим сөнүндан, ыбынан турар сөзтін көйткө түттәйді, чынбынан тардан көбиста. Чубуку зәйідік, инниң диски биңдә обюзет, бүлчүт миннитор тоботун оройнан барда. Оо, обоньорум барахсан, бүтүншүр үзөн сиздік жағаеда сыртқағынан санатаннан тәзбазбітін зәжелен!

Дыншорбұт үзөн чұтандылышын сөздөн күбахтарбыт көнілдерде оссо холупна. Мин шығалын буржуаннатастын, оттон обоньорум аттынан күбахтар күрәлдімінан даңа түркегар. Оны көр-көр, мин.

— Иннокентий Илларионович, от күбаха барда! Оо, ити ластай! — дән жаһнитасын ылаттыбын.

— Чо, шастьнано, дөңгө! Байзней башта мазылга бытын жинажи да жаңа алғама, берекшілтер сиркелтіннәр. Хата, зништ жуобада торда-үнде булуп охтара, — дии дин, күтөр-салар.

“Уляжан бууду” көре-көре, Николай Егорович Киссата Барынның настырын хайтыр. Ол араори иекис туртас: Иннокентий Игнатьевич пайдалунан аға оғын турбутун ыллақа жағыбытын истан берен.

— Нұкуттай Мінгеремен обытта буолладар, ити юылдары инновациядан да жағындереге жеттінін, — диста:

Ити күрдук саях иккі сағым дыннорун күттә биригэ үләлден, биригэ салынан даасыт умнүллубат үтүү сыйларбын улажан дногум дүйненесін. Улаханның әткіздіктері, таптыр ити иккі сағымнанын, биригэ үләлзебит уонна жайы-үйдің алохтон бербет күнделік дәбетторум Спиридон Федоровы, Мишак Игнатьевы, билігін үлестікхамсының сылдышар Николай Дмитриевич «ы-ары биригэ бултуштыры», балыктыры сылдышыбыт «жимит барыта жаңа жартынна күрдук мінбер-сұрақтар жыттаңдахтын» инде жағыбет. Билігин оғын саңа-тахпына, күндең арло сағасы күн саңаңдахтын жаңа-үүтін, оноң манаң үрік күттәннен оргулан бындығынның сыйтарған дыны, тақтастыры балыстарынан Железмә үрак садақ мұустарда туртамнан истан жайындарға кестен калаллар. Күлгөйлөр торообут Июн сирим сағасы музыката синсиздер. Сағас күнде апордохануна, кетер-сүррор саңата, жаңаң ишор садырынан үүте апта сирдәрінен арасынан жағылырырыра, үрекі, оруса мұу мұуша оқоуллан, тириңнан дағы гүлпенін тәбәнәлігіне — буза барыта күлгөйлөр кіті тылынан сиғынан жаңаңызбет жаңа музыката буслан ишміллар. Сол күрдук қоюлттарбұн сүттә «жидыбыт» күндербін саңаңдахтын, жиннөр жаңа мәселең-жаро, үбайдыры-бырааттын сыйнаннанда сүркештер бистин-гә дисти оқладынныңан күндер.

Кипбизиннәх сарнинит, билгімдізах поэт, журналист, үтүү юби Иннокентий Игнатьевич Эртюков түтүннен ажырыбын биригэ үләлзебит сарох табаныстырбайын быстахтық сянялан жастан. Битеки редакцияның колективи ол күрдук дынға зиялдах, бири дынға жарған күрдүк бай-байзебит үзүрүүтүн жомшоттобуттук танғы үлгөстөр, шаптама-хамсынта бири сыйлардах дынғы этибіт. Оноң ким оғын түтүннен ажтар-санмың буолынажа барыбыт бири сибакшозхар ордуда.

Хайыллұт Балтасы нұсама тақсызыбы таңда түрлөр үзүрүлгасынан ордук бириги жаңа зерттегір бүтүн суюх күнде дәбет-турбутин, үбайдарбытын, садақ чуллуу дыннүү — Н.Е.Мардиновы, И.И.Эртюковы, арх. ылғазан занзырта, күтпен чай-чай түзүн сыйлар Мишак Игнатьевы, амна күлән-үерен бән-антайшар, бәйеттин үләттін ким жайы иннене булак-сабоға оқон, кимнен аға жынапана, субалин выңдайар сыйрдык дуучылдах Евгия Маяншевани, жарын-сиймен азғолдыңиз, мас ким жайылғас Спиридон Федоровы, редакция

түүх бazaar иш-тас улутин бүтөрө-сююр, доюнтарун түбүктөрүн чөпчөтиңе сыйлдар көрүү киңи Ира Каракинаны бу үзүүлүпээс күммүтүүжүр тимийбетах быстах дылгүйламмыннан улакханнын хараястан шайбын. Уоннан кинилор сырдык кариестеригүр бу ахтышын аныбын...

Николаев Васильев

"Жасшыл" ("Балым буул") сыйлаактын редактора,
"Балым буулда" 1966 сыйлаактын корреспонденттүү
Россия Журналистары союзун чимизин,
ССРС башкорттарин түбүнүн

СУРДЫУМ КЕША ТҮНҮНАН КЫЛГАСТЫК

Иннокентий Илларионович Бишиев иш-тасынан биргээ төрөлдүүт дыниндер этиштер, кинилор бэй-байолариттэн чугас опорбуттара. Онон Кеше Бишиев сөз ордокшылттэн биргээ үйсүзбилини, бэй-байобитин үчүнчөйдик бигтер этибит. Мин кинилттэн ус сып аваа этим.

Кеше обуо эрдөнүттэн үчүнчөй майылдах, сөзбүс-райеус, булутас айдаас, көрдөнөх-нардах, сыйтын хоттуу обуо эта. Кеше туга көр-нар оргүйян опорор буулар. Оюу эрдөнүттэн баһыйар-көлүйэр, тәрийтээр дысбуурдаага. Кини этарин бары ылтындар этибит. Жолбор, омурбашна тажсаага, үлчүү барарга хоттуур, кыразбылыг сүгнэрдээх оболор. Кеше Ынысылктаа, "Балым буул", "Эр санасын санатталдаан" дизн ырымлоры ыглыны-чиллыг стройдаан хаман ишлөрдөр, Гыргын да кини харахлар жастар курду.

Иннокентий Илларионович 1910 сыйлаакхада педагогиституту бууларын баран, уруккүтэ Тока оройонунтар Уолбут оскуултатыгар история учуутасынан үлэтин сабжаласбыта, мин эмис сино үлэспирид этим, кини бишико опорбута Кизиң Бишилдээ, олусыннындах үчүнчөп эти. Аягардас учебнигынан, программанан орс мунурдаммакка, арасын эбии матырныйвалтары хөснөн анын картотека синорон түннана.

Кеше кынамылдах, кизиң билүүлээж, угүү суюбастаах үчүнчөп буулан эрзин көрүн, мин, элүүий киңи бууларым быншытынан опус узазрим. Кини Бу оскуултаса иккя сып үлэспэбита. 1942 сыйлаакхада Аяа дөйдүнүн комүскүүр сөрүнгө барынта улахан хомолтолдоо суюп эта. Мин көргөнүм Василий Прокопьевич Флуккүмээз дылы атаарбыта, кинилор Кешеңын Чаша врун нынныр атынан хөвбатан туорайбыгтара. Мин сөбүн, Клараны кытвары унусоргу биндерүү туоруохтарындар дылы көрөн турбуттут. Кеше барынтаа мизэх наңда шырахан эта, опус хэмжайбулум. "Ханан арчилилэн көлөр дуу? Суах дүү? Хайдых-туюх сынчыво буогил?" —

дии сакны-санын хареъм уута тахсара, бары да наңяя сүхтаабылбыт. Дынзбиги иң им-ними буолбута, опус өзүтөхсүйбүллүт, оннаодор иккى саясташа кларабыт кытта сүхтаабына, олорбут хөбүтәр ишисин. Кешенең сутаран, сотору болору "Дынгы Кеше хана башый?" – дими-дии нийнтара.

Инновентий Иппарионович 1946 салдахха сарынтан зоргипибиз. оччалорго байтын Олувакум аромасунугар үлэгимр этибит. Кеше бинисек токтоон, жас да жонон. сыйнанан барбыта.

Кеше Дындуусайга жалж үлгөбүт, үчүнгизек яныны – Маняны көргөн ылбыт. Көннелд Бай-байсанын сабутаңын, талтаңын опус жалгохтик олорбуттара. Ишкү уол, балыр яныс обуюлоо куорат бинр мазаны, бастын ыңга буолан, дылдоостук олорбуттара.

Инновентий Иппарионович үчүнгүй дәрзин, ылтандырылган жана үчүнгизик корар-истора.

Инновентий Иппарионович үлгүнит дәрзин, ылтандырылган жана үчүнгизик корар-истора. Мин көргөнни Василий Прокопьевичтын ишке доктордуу этилер

Енгилли Кашалысы күннөн ер жекубетжитине жастыгар, сүхтажар этибит. Киннээзгө коллежитине, чөрөн-көтөн жөнүлдүк жөрөллөрө. Орго дынты олорон иро-хоро жапсаторбут, сарбөор жонорбут. Астының жылтыгар дыгы олорон, сыйнанан барарбыт. Оччалорго байтын үзүбүт Олувакум аюйлонугар партия райкомун бастыны секретарынан үзүлүнүр, ошо симес жараханынк наңдын албута. Мин жеңи кыре обуюлоо тулвайлах хаалбытъм.

Инновентий Иппарионович инно тута калып үзүбүтүн комсон, бишигини көрж-жайлан дайындулуттар Төвтегез көптерен үзүлбүттү. Арасын кынталгыбас, эрлөйбөр-бурумбэр биректегер акаасстанынк замаспанаар, суба-яма күү-күмя буолларе.

Кеше анары амардук сурохтож, яшыныгас утүү хини эт. Биңиги үзүбүтүн көңөл үзүйбыта, жарастыбыта. Юни түнүнан ачуур дыгы умегубакка санылыра, актара.

Лимактарын, дөгүтторун ханаң да түнөн бизбөт, Борис айлээ, арагитээ замах, дөзүр эт.

Онтон сабулзебэт, хомолпут дыннuttан буказыннахтык зоргипибеттик зэрэсар. Он түнэн баран, юмнэлди экирэтиб барбет эт. Зориг-буруйт тубасамко, албулоо-сүллүккү төнү күнүмдүн көмегине, суба-яма буолара. Кеше бу жанытын ишкүн устятын тухары ишкүн сүндүкбүт.

Инновентий Иппарионович кийин ыварихан ырнынкын көптерен, жас да сыл гүлт сыйнан. Он тухары, көргөн Манн опус үчүнгизик коран-харийян бүтэник суюгулоо иштөөбүт.

Ф.А.Колосовий,
педагогической уче аоторан

ТААТТА АЙЫЛБАТА ПОЭТ БУОЛАРГА ҮНҮЙБУТА

Убайым, сажа биши биттимизэх сурыйаеччыста Иннокентий Илларионович Эртюковы күттэ эңзэрбит биригэ герөбүт дын, онон улаханнык аймасыргаңар, жярадыга сыйдыннаар, содоруар комоласунар этибіт. Биригэ дүкәнх спорбүт. Биңиги Эртюковтар түврт уол: Иннокентий, Навел, Иван, Василий экип-тагил үескөзбиппіт. Саямай қыралара мин этим. Убайбыттан Иннокентийтан түврт сыйтан оддук балысын.

Иннокентий Илларионович азатас - Илларион Константинович Тыярағаттан Черкасса дүниен суурдзоччинан үлгеми хөнерүүр саямай қыраң өздөтүн: өзбөжүк үолупун Кешаны үонна қызынын Алисианның адамийнгәр Пелагея Константиновнаңа үонна үутуетугар Григорий Алексеевич Игнатьевиз ииттэро биабит. Иппит язаты Григорий Алексеевич Таятта үрэх юулпатыгыр "Арамазын Бынахтаның" дин заттах, олус коре кастуулзах, үтүү хадын сирдэзх, Таятта саямай үрдүк халдъазытыгыр балшынанында. Кини калбит барбыт, эрзены береттүн булар-талар бирт үчүнгүй юни эта. Григорий Алексеевиңи блоктохтор талтаан "Сырыптар Киргизләй" дин заттыннана. Сайының қыстыгыттан иккى километр юрине ыраах "Кызылыйн" дин биши ураты коре кастуулзах, сурдэзх үүнжайилзах, заттаях албах үүлваж "Боо үрөс" киплэрэр алзаңын хоту халдъазытынанынгәр бавра. Кеша оюо саяна бу коре айылға орготутар аспыла.

Кини терекшүт дьюнүү қызынның олохтора "Түйэ" дин от үрэх билигин байуцтак турар. Кыйы күелүн чугаңыгар "Дьюн отогү" дин сиргэ, қыре күап үрдүтөр кырекий балшынанахтара. Бу эрзин Кыйы күолтунан Дьюн отогүнан Алексея, Кузьма, Конон, Яков Эртюковтар бары мустанинар, чугас-чутас спорбуттара. Онтак саялыктара мантан 3-4 бизростаппах "Барына чардан" дин сиргэ бавра. Иннокентий Илларионович терептүт дьюнугар ер буола-буола көлөн, чутастаңы сүолору жытта биригэ сонъюн, куугайдын бөвзера.

Иннокентий алын қылаастарга "Бынахтең" дин сиргэ Тыярына башын Григорий Турнин дызтигэр, Саямике үонна дызбизинэ натылигин жиңито Алексей Борисов учуутагылыштарын саебана үөрэзмит. Ити дызбүз иккى сыйл үөрөнен барен, Тыярана бири үөрэхтээж жиңито, улахан библиотекалык Даңыздар Афанасий Васильевич Абзанышеважа туттарбыт улахан дызтигэр үөрэзмит. Манын оскуонга сабидиссийнен Чурагчы жиңито Алексей Ноговицын, учуутаппаренен Босиня Дмитрий Куприянович, Захаров Погонкар Синцов Семен Федотович, Неустров Иван Васильевич үлпазбайттара. Кини начынгынай ылаастарға мерене сыйдын, оччотоозула бекер сахалынын жиңизори үксүл пахгыта, угус хөбоону наиссуюу билгэн виүттөн даудан оболору сохторири. Угус оюо кинини

ордук саннында Сүздөөз таңпазак, калпакондах ато. Сороюр байсан
өрүттөн аган хисеен отар буюс уураанын испит. Кийи дыңкоти
истибитин, огуу бергитин- айдоон сыйлооар шүү: оштуоруяллаах
жапсароннанын буолара. Сороюр аудапору музыкан, оштуоруялгары
жапсароннари жапсарин исторбан вайчуубун. Сылдас комиг, күнүн
үүнча саас оскуулада мустан соннүүрбүт. Наңнаа таңпазак, сөвүпсон
үлүннүүк соннүүр соннүүбүт мэчиш соннүүтэй "дагта" ээ. Ахынчынын
учутом мөчинкитари оносторбут, ал байрат түспе саятбыны
эрбэрэ. Сааб миңаа түүз түбүүтэй эбэтар салтгыны тараатажха
калар нүүспөх түүнү үзүүнүтэн, наңнаа кытсанах үчүзий мөчинги
оносторбут. Таңын сарычанан обетар салпыяаеннын тигэн
таскынбыт. Дээ уонна юм майынан саас мэчинги таңа ырчак
тизгитин, ким даруулжыны үчүнжээрик хабера, ким кими чыыхайдын
гапчыла, балдар, сороюр, ким эки дебежиннөөбүлүү берята жапсарылга
салындар. Иннокентий Илларионович ылсарай-холбоорон оодук
ичүүгүйдик капсириин инторизлирлээн истэр эдим. Сорох дызаболоско
холаттар мэчингинин умунда сүрдүүтүгөр кыйттарбыт кишини
сүүттээн чыыхайдынгэ янявн аччубай мөзчиди оностолоро. Ол
мэчинги онгоц салыдан, макунтур бириммөхөнгөрөр буоря булкуюян,
аңыс таас күздүк оногоргүүр. Дээ оннук мөчинким чыыхайдамынгыт
обо ытнырын да көрөрүм. Сороюр "ильм", "зэрвэ" Тавтада аудапор
динди кайдылан хавар сарында буолара. Бу соннүү диннинээк сарии
курдук барага. Түбэслит аудапору билгиз туталлары уонна
жанигерикан көмөстөлли туругорен баран, мочою жарынан бырајан
сүүттууллаа. Ол тынан баран хайтан да улаханын мирибэт, оостоспайт,
сөксөлдөт этибайт. Сороюр, учууталбыт Дмитрий Купрининич Басиков
сарсын чыгдигэ тахсан кылымаре. Бу наңаа кынжлаах кылымырас,
улахан кылымынтын это, ялан кылымыга реестубаша чөмчюна булагбута.

Сайын устата Кеше житигүйбүт дъонуттан төрөллүт дъончутар,
ол неятай биңми саяыгынтынгэр, "Барына Чаренчар" жас да жону,
дываарбайа эзлара. Кийи жаптар эрэ биңги саяышлык наалтарын
аудулдо, онно син уонтада тахса над бара, бары мустан ордигар
этки чутастаңыз саяыштыктартан - Харомайдайттан, Арангастаахтан,
Улахан, Кыра оболортан тийэ калтан түнү-сүнгүлтээн, элүү: табылган
жөннөөнөнгүлтүнүн, күн гөөжер да дынды соннүүрбүт. Мордлончайчар
саяышлык ямгияардарын жынгигар балака бырахса соннүүрбүтүн
төрүт умнубаппым. Балака дине шиңа сүйүү бербээжинин
оносторбут, улахан озустар бербээжидарын киннион жана
сивинийэс үтген балаканы быраялан табар багүүк оносторбут
Уолаттарга улусторчтар кыра мес дынгылтаях буоллары. онно
төлору бербээжай үтген яңалаптара уонна бербээжайга
баянжынырбүт. Сороюр бербээжидарын үксүн сүүттарын жибин,
жыныс-жыныс баюу буоллары. Бу огус журахтажишилээж, инторизжине
соннүү это. Сорох киенчарго бары мустан, улахан уолаттар

ойнан буолан зынсан зардороллорун көрөрбүт. Эргэ уут күзээ чабыччы дүнгүр энэхүүнүү, манынан үчүнэй байраны билгийнх онгороллоруу үчиннэ тайин тойнук түйнүү болсо шилдэг дынээрсиздэгдэг тахалларя Тынын уутунан, саи-санын сангарынан Кеше оодуутара ээ. Нанаа корс күпсүстөн "Чынтыя" динэн ойнун чеккен заплытта. Одоо барыга од ойнуну үгүктэр муудалана сыйыбыта. Дынэ бу курдук, оннисьон-коругчын сөрөл спасылтын ятаарбыллыт.

Ночаалынай ожкушланы бүтөрөн 5-6-7 кылвастарга Чөркөөх сүрээ суюх одто ожкуупатыгар үерэнэ барбыллыт. Мин б-с кылваажа Чөркөөх үорэнэ барырбар, мингим убайбын нытта бинирга сыртыннараа Сырнылаттар Юрийлайдээби кытари дүнсэх кыстаабылтара. Мин Чөркөөх санаспар Ульяна Эркюковазад Коши газынчар Василий Сидоров дынэн эммилиттэ. Бийлиг хис субугта дайы дынебиттер салты колорбит. Дынебит Чөркөөхтөн 15 километр ыралж ээ. Кеше удуугун таңынан: Обтуунуский, Элтэй, Күннүк, Уурхастырол, Күнцэ хөхжиннорун, төгөжиннорун дааира, үтүс хөхсөнүү найссуу; байдал. Кине хөхсөннуу сурукуунан Чөркөөх ожкуолатыкар үаржкар измандырттан ыла күүжэх днэрхжаммында. Бу биримдээ зөвүүслүүт курдук, үтүт суюх хөхсөн сүүдэйаря. Ожкуолаңыз ыя зайы зорин ханынта тахсара. Кеше кытсаабызай редактор ээ. Кине хөхсөннөрөө жэнынай замын тахсалларя. Бийлиг ханыллыт тахсарын наанаа хоттор этгийт Тээвэртэр эрэ ким канджэх суруйлутун, иймийнэ ордук үчүнгийн саналтырыбүт. Коши хөхсөннөрөө сырны яйы хийжигчилларя. Оюулпор байзлора арааныай биз-хөрдөри тэрийллэрэ, олонго баяналаря суруйлут арааныай көрүдүүчестэх хөхжиннорун зөйлчилдээр.

Улахан быраанынныктарга бомалэрэ льсээ түрүүрхилларя. Мин "Сайыл Сынышы" үчиннэ "Бессебымк Баныгайы" түрүүрбүттэрин көрбүктүн ейдүүбүн. "Сайыл Сынышы" льсэвэд ытаглагчны буюу буолан оскуубуу итэ бутуннуу буруу бүгдүүтүн, баанырыбүт саллизаты, Строл командиры оюулпор наанаа үчүнгийдик оннисьобуттарын умнубалын. Бу оюннууларга Кеше бийр тарийзаччи, салланчы, алтиж быннытынан борт көхтөөхтүк юттара.

Чөркөөх искуупатыгар үерэнэр сырларыгар сыйын ат кирлабылышынан от мустардай Куну бына ат кирлабылышын үрдүүтөр оскорон саже очнатообуу позитарын хөхжиннорун найссуус авыра, ыглазан-туйян тахсара. Мин кине мустарбыт отун Бутуллуур. Сергей Собакин динэн оннисьергэ бүтүл түбэүн харбааччы Буогирэм. Кине Кеше ырнэтин-төмүтүн, хөхсөн авырлын истэ-истэ: "Ити Кеше улаантайчина улахан үерактэж тух эрэ суруйзаччы буолоре бүхтүү ээ". Гандро. Бийлиг Кешабыт дынунн эрэлтин тогорбута, сажи наруогут байло билгиллэх сурүйзиннэгээ буолбута.

Аасыт күтүн дөйцүбэр Тынарапада бара сыртынным. Тыярагчилар сэрийн кыттышылахтарындар энээнд үтүүжин пакшатынныны түпшүүттэр.

Бытти, саккыр салғыныбыт Эртөнөттар хазарлықтарбыт баяндырылар менен олус уюдүм, долгудум. Бирок үчөзимит таңбаарымын Иван Тимофеевич Барбасытовы уонна күтүлпүн Василий Афанасьевич Николосовы жытта саянтынан "Барынга" таңса салынтыш. Аяра берин ишen убайын Ивановский Илларионович терептүт азатын саянтынан соннугар барт ер опорон салынан дастыбыт. Мянна Кеше утаптыйта, соннибоута нарупазбита Тынчарда нөхүннөн салалтата ятадун урунку оннун күрүлээн, буруксак башын осталыга туродаштара буалтар, улакон мактаптын дыяло буолуу это. Оччада мянна саса жана оскуола салынтыштар, обондо түркестаны юйноригер Кеше хөбөннөрүн азад, соннибон-корупсан яшар мактаптара буолуун бол это.

Бытти, кыршынчуктар, эдэр шакка, сака салайзачыларга бу көмкөтбизилээж дын опорон яңенди мактаптарин яреру-харайоры таримагилар, киннитсэн эдэр ыннат бишээ, ытыктыйр буоларын салынаппоригер бајабын таңдайткан.

Дасылий Зорликод
Ада соодуу Улуу сараштак жылтыннын
педагогической улаа болтурана

БИНИГИ АЙМАХ КИЭН ТУТТУУТА

1946-сында салын от ырын ортолун дызин буалуп, тичинкото көнкөз сөүрүүтүн биргиздэггин үзүүлттэрээ зындах салыкситтори жытта окуупа окупоро үзүүлнүрбүт. Бынр күн Гүертуур ным көннүйттэн үзүүлээн тиритэн-хорутан зүйл эздинийбизсөн көлбиппил, арай эдэр, ис кимрбак сабараласк киши, дынамик жытта наңдии опорор збит. "Хана бу, Нукулай кыргыттара дуб, кал ээс боттак, төрүүм", дынта уонна миңкин нынгындар өнүндөн көбистэ. Эбэм: "Эз, ити Нукулай кыра кында, түорт ово тулалайт жадла, байзат албую бишэ салын башын ыныгар түрчээр.

Оиток салгын уот куралын будлан, көнкөз аччуттара биргизорин Агаданта салыны бытва оттуу барбыттарын, инаа оп биргиздэвээ ындирил барсыбыткан түтүнчөн онн биңни эбнинең эзбетиттээ, эздинийдэрбүттүрүүр хазалан окуруут биргиздэггиэр үзүүлнүрбүттүү көнсөзтөт. Азабыт бавра-суюза 35 саяныгар Нам оюнчунун райисполковун солбайтар председателинан үзүүлмөн опорон, эмиссияни түтүнчөн сабиргактаттан ыкта тимийбет ынгыдан-ылбута. Итебит 30 саянымир түйр өзүлгөөнөгөнгөн көнгөлбүттүү. Ити курдук янындар билбаастааж көпсөтүм буалбута. Мин азэм опбүтүн дыз азыяланын, эбнегар бишэ салын инигар жүйбашын жүхтүбүттүү, сүрхтаябниттүү бордиттэн эбнэ дуу, уйа жана сук шашт барбыттым. Олжын кызайсан

Туттуммалтыым. Ишем да сух, азым да сух, хайлар зра түгээ-
нэгийн дээс сийдообүт курдук санамны. Араяастаан тэктөг ся-
таатылар да, олох тохгообокко ытаабынтын. Онтон байз-
зьчийнүүм (минигиттан бийс сыл аюу) танырдын ганваран наинчна
тохтоллуу.

Сүндүкпаратын бирле биистөзөх, биирде Балттаралдах. Оны биңгиги здымийбинсан оболуурбут. Очмотоюу обулор күнү бына соло бутбат буоларбыт. Обурууказ сыйс оту ыраастырыбыт, обуунан уу бастиарен, хаппыстыстаа уонна жортускөө уу кутарбыт. Эмээжиттор обод оңназатын табан үзүлтэлгөрө, киннитар күнүсүү чайга сотуулата ынталыптар. Сатуустүр сиобит обуушуппүт тайытад – Таатта урахса эта, киннитор чойдран буттууларизир эзликтөлгөйт. Онтон дызбитеңэр үзүбүйт, шинах жомкуйуута, иният-жомкуос суумуута уонна аныңз ууну обуунан сабынгыкыттар, Таатта уреңтізен башар этибүт. Сана-пакынтын Күниядың дин Таатта урахсатын сии тайинни эта.

Түганинан туңанан азабын кыратык ахтан аастажка, азаб төрүттере Аймосоштар быныр да байыл да күореттыйр арын артынын талыгада Тягта. Чуранчы бысынар кыренессанарындан чугас Арыллаах дин жетирар үрнүүспеих ходунлаах, бийланнаах күаплодо сиргэ олохтоохтор эбіт. Өтөсөрүттән жойукий дүэри амплире турбута... Калин одт уота сөбігіз динглара. Өбүзлөн Тягтте үрәк тумулғазын киирбіт сиркеңдер комуплан сығақтысыллар. Тобо зоз күннөр үнгүхтөрүн өргт уота тыштатеңе дин копсиллора. Айам сөб асаңа бу дәйдүтә застыта. Мин айам эңтә – Жетек-Хабайнаас динен, бирик таңсан үрдүктаз, күс быныр, дә бебе жыны абита ушы. Кинияттан таңс қыныс, бирик уол тараабут. Ол соңдоке уол мин айам аудата эбіт. Төбүс қыныс налигизж әнейи көргөн берәннэр, Петровтар, Себарайиннэр, Соловьевтар, Бұлутзанантар, Борисовтар үскемден-тәннистан Барбыттар. Зденикии Мария Ивановна Бачутисова (сүрүйвачы А.И.Фадоров оғдоозбеті). кини бирик тараабут эдімінде Настасиичийе миңтін алса жарахсазен, эмэргон көрсөр этиңдор. Энбидтән мин айам эмис себектөк уол эбіт. Жас энбидт бирик сарснаада чайция опоран түбәзбетин көлізбітэ ушы. "Били уол бялабеныштан бир-бүр буруу Бургучиңар, арааның көнчүзары ынчтаттаныары Гыннаңа дуу", дин Настасиичийе көлемин башында.

Оттон ийм оттуттан, ийсбите ийзтэ, биңити зеббит Сиңцевтэр хамстэрэ збит. Мин ийм, таийын уонна Олтурууос динэ ордыныйбит хинитгэн твоорабуттар. Ол тынан барен мин ийсбии уонна таийбын Легентойи обам Даарыбын аудиннөөр эшниңкөр ниттэрэ бирбигүр. Байтора Сажан Оттуусбىи зымектарыттан ийтэ ылбыттар. Онон биңити укусун кыткак зәббитигэр жибит-барбыт, сырсы-зиси берүүде сыйлдныйбыт Илжетай Григорий Алексеевич (Сырыпатаев) динэ-эпорон улааптыгыт.

Узакан таалык Семен Оттуукал 1945 сүйлөшөмүнен кийиндең ырындар
100

сарыннан атабао улжын баштырынындах, баттыгынан женинде хавасар киши көлбиз. Бийли Намга яубытын камен баран, энинни кирсен барнры Дьокуускайга син балай да буандыптур. Ол биржымбээр дядя Коля яктырыр баш Мэргөбистар уоллара, теги Елея улахан бозордадар. Сылтывалар ишкетари (Чурааты Болтонгото) атинаар, Бийли дюммүттар Сомонназах мэддүү сыйчылтвара-урруурбажаплара. Кинигор эмээ Сомэн каларын катэндеппар ижди эта. Оңдоорго Сомонназах Алля унуор офорцлора. Ол дын Бийлиниң да баш Тетя Елея оудорго суюх буулан, хас калпазум зайы, мин ийзбиген мийкин инде ылааары, хайлар иххан эта. Оруу юмпист, бичиннээ ханимгөөж калантара. Санохым Сомэн Өттүүкөп жартанга Паша: "Түорт або иштиммүнэ кытаканах буултуу за, куоракка онорор, суюх дын үчүтбэйлик иштимкөрөвээ эта", дын ийзбээр тылбай-еслэй булгара. Онусоха ийам булкуулар быннындах это да, бизбетээд. Калин мин улантан, ытых-күоп ото оскуупатькыр үүржкор сылларбар ийам, бишкэгүй үзүүлүү дъаҳтагиларыгар: "Кынспын чуут бишкэри тина-гына тоостообутум. Гөөх кыстын молитви эңилдин", дин калоянин историим.

Иги түрдүүк таайбытын Сомэн Якшынчын кирсен, ырзак утупт тийинка түсүммүптур. Биетинин санаатака, ор да ийин-яктыбыт ото, дыюббит калып-жылан башарбет, уу талык атынан түйтүү обу, иймүү уонна зәббит. Бийли адымайбиззин, "ханан дыюббитигор тиммабит", дын зәббитин үүйз-хайын тутабыт. Жаста эмэ хөнөн, иреккитин лялла-култарон, дээ дойдубуттар дыюббитизэ – Кызын тиймбигил. Элчиин-зәббит диннэр, кас да сааыран арор дъаҳтаплар уонна зәббит көзсүбүттээрэ. Бийли Намига кыра эрдээлтийн бөбүт буслан, кинигори бу дин вийдеебет этим. Оңдоорго Василий Кириллович Сабардайын-коткоо предводитель, ийам аймача, ол таричкан, очибен колапсоон ытсан оудаптарбыт. Василий Кириллович калын баланы саяндын баран оғбута. Бийлини биралтым оудорго дин огуул сыйнанар хөрнүүйлэр это. Бортзакой малгыр эмээ оудорго суюда. Василий Кириллович, Махзанэ дин бинирэ тересбут биржата Намига азмияттан калэн баран, учунталтын онорон, түркэн бөвдийктүүк мандын оғбута. Унгуга Намига жалбыта. Карсана Еодокия Дорофеевна Бинокуррова, поэт Чакылбаш болту. Кинигор ус оболохтор: Лина, Роза, Миша, Лина Дьокуускайга СГУ-га омук тылтын факультеттагар уолпимир. Роза Намиге учунталтырыр. Еодокия Дорофеевна эмээ учунутап эта Бийлини баш. Абзым Василий Кириллович биргаатыгар Махзанэ хамгүйн Танттаттан калэн ынчылтыгын занара, синно мин зәббар сине конон-времен сийардан бекара.

1947 сүлтанааха сабын Лякентий кириннээр, дайшугутди киринин илдээ калор утү дын сурак калбыга. Дын байгын обо яймах калганий буюу дыюммүт да болжинанглоо. Онин Таатта үзүүнин бишк грузиней

мөссынна базарын өйдүүбүн. Ол энбигит аймаа Игнатий Батырханов. Күн тахсынта биңиги салылыхтыгылар Кызылдырыса тийин көлпилер. Улахан тәйбыт Семен Пашатындан, Логонтай Мориннаныннан, эдьмийкин Федор Аниконенов Эркюковсан жаргамынан Василий Прокопьевич Колесовтынан, ясса биңи эдьмийкин Анна Львовна жаргамынан Афанасий Иосифович Романовтын буоланнан. Барт элбах дын юнигиттер. Биңизиз, дыз, улаханынын бушилар. Уяруу-көтүү бөбөн Надирда курдук буолан бараннан, атын аймахтарбыт бернеге айланыптар. Логонтайцек Маринка хаалгылар. Дыз ити курдук, сабын дайы энбигиттер оттууллар уонна кустур атилар. "Ити байзапрак саңаны сыйна ытар" дын обидиннөөр миңберүүн өйдүүбүн.

Таяным "Балам буолын" улагмир сыйгыларыннан айланнанда, мин эммэ онно улашыбигитим күрөшкөн аралык эвдейлүү тэрүүтэ базары эбита буолтуу. Ол курдук, олус албаах, биңир дын жарзан күрдүк торилтээ эт. Салайзаччыбыт Николай Иннокентьевка үрдүк культуралдаах, барт холку майгылдаах сыйгылардах акын: билитин да салайга, үзүлүм сыйшылар. Биңир даянаны күнпир-жаныра саянаны истибакка, юм да ишкөрчин, санарсарын, юмми да санинглорин энин курдук майгыны билбажаа улагасобигитим. Кичи барытта түстөлөк үлөттин туух да соруятуу, сангата-интэ суюк токкорон ишэрэ. Мин манна улагмир көммөр күннелэртөн кичи-кичиаха үтүү сыймандылар, сөтөн да атын барт албоох үзүсүммитим. Кунус обизиза Иннокентий Илларионовичттан уратылаа редакциябытыгылар чөйдиндөр этибит. Онно буолары көрдөөк көтөсөн, салтан-теплан, күлсүз-салыны, дээзбөлөнни.

Арай бимирдээ Николай Егорович учугчай баялыктай чөйдии олордоогутуна, туту да биңбажа-жөрбөтөх курдук тутта-тутта: "Бу сарымдарда углобор көлпийн айвай кынта Кеңең: "Хайа, убасай, тух сонгут башар?" дын шыгыпты. Онууха миң: "Ээ тух үчүнгөй башар буолтуу, бу калын иңен били, эн "дээзбөлүн" Леонид Беденпүүейен баңынгылын күустунан ишлөрдүн жарустум", - дистим. Кичим баланна олорбектөөн барал: "Убасай, билэ-истэ сыйгыларынын, ол Беденпүүейт сөзү түнүндиң кичини бу Дыккуускайга жарса ишүүн дую?" - дистэ Николай Егорович миң дынни көрө-кора ымах гынаар. Ити курдук Николай Егорович сөйт буола-буола дээзбөлээн ылар угоостаңаа. Ордук Марина Андреевнаны, Миша Игнатьевы дээзбөлээгүйнэр эт. Арай бимирдээ Саитоваах даянчылар кизиңэ үзү жинниттен (оччопорго редакцияябя коляскалаа "Урал" мотоцикл башар) барвары гынныбыт. Миша эттэ: "Ныдя, эн мотоцикли жиннегэр олорбуюн ээ, коляскаа Николай Егорович олорую", - дистэ Мин сонно тута: "Миша, миңиниңөзүр буолуухтар олордуулар ини, күттүннине, түтүүм сувьз", - дистим. Онууха Николай Егорович: "Бу кыныс, яята, тиңтүн үтүмнүүр да эбет, үүт мээс түйорон", - дын Мишана-шүлгүрбите. Чөйдии олорон арасындырылганноры 103

сайырниң буолары, күнүн издәбитеңи олорон, эр дноммут бултарын, жуобастасын айланып, биряятынныктары бары бинргө атаарыбыт. Сайын ылъяхпүт соңаң-сапсан жайын да бүннат эт. Ол билгін барытая саянтырыбыт кәннэ күнчү да буолар збит. Киндерім күттө үләзбейт комишин олус үчүгүйдик саныбын.

Үтүн дың хайын да өкүгүттөт, сандыгынан сүпшаттар. Есес дыңнамы миғин кабуганнэр, жетекшөн үөрөнен, кинилерден арахсан, ол үөрәйим сүпшүнен атын үзүә барбытим. Эмиэ бортажкой тариптәң тубәнен, эмп үләнитториң профсоюзун библиотекатыңар сабиодиссийинен, пенсиябы тәжсемахлар дигери үләзбитетим. Сиизимдем, Евдокия Пантелеимоновна Иванова билгін дәрзине эмп үләниттарин рескомун председателиниң үләлия олорор. Ростубликанская балының қытавының враты Нина Кирилловна Черноградская, партом секретара Ольга Даниловна Тихонова, профсоюз босжасыммут председателя Светлана Михайловна Минина дың бортажкой салайлаччылары күттә бинир санасын үләзбептит. Арайас бынбәрдәр мұннъахтар, фестиваллар барытая бәнни күттүлпүтүгөр буолаппяне. Күнүпнүн студеннар ләшциялар, сано үеретар преподавателлер лекцияларыныңыздары балыңнаптар концептивтара уочаратынан бишигү күттүлпүтүгөр атавраллар. Библиотекиң сылға икките мөзөрөн затыраммын, киномеханиктын үснна бүхталтербен жытта миғин ыңырын, ира-хоро жекестан, жандатын ынгалилар. Онон Евдокия Пантелеимоновна да ис сурекниттен долгулан туран махтанаңын. Үчүзж тәрілтәң үләзбитет хайын да уинуллубет збит...

Иннокентий Илларионович аймақтарыгар, табаарыстарыгар сыйынаныгар тоқтуу туңулахпүн баңарабын. Эрдэ этан аңарбытым жүрдүк, эдений Федора Алексеевна Эртикова-Котисова көргөнә Василий Прокопьевич Колесов (Томпоттоң торуттоо) Өлүөкүмбәз райком I секретарынан үләлия олорон. Кылыштах Арын дың сирға жетеринан командирлана баран ишн, от миңтәр мунурдашыңа тастан етбүтэ. Дьюкуускайтан Семенов Владимир Сергеевич дың атырар жируг барнин жынейн бынга байтава. Адаларын сутэрбит эденийин Погонтай Өлүөкүмбәз таңыран Ытых-Күнег аյналбыт. Эденийим онно интернаюа инточчинан үләзбите. Мин Ытых-Күнел орто оскуопатыгар үөрәнэр сыйпадарбар кинизхе олорон үөрөмитим. Улахан юыстыра Клара Весильинна мәннә куоракка фтизиатр-врач, кыра жыс Ирина Васильевна Манз-Ханапаска үчүүтеп, Федора Алексеевна туорт сизнөөх, бинир хөс сизнөөх. Аны бинир балта Анна Львовна Романова көргөн Афанасий Иосифович Романов (Тың жаһайыстыбатын министрин бастакы сөлбүйязчы эт) Үбөз-Булууттоң командирлеккеттән жалоз

малдышыбыт. Бас ыйнан санатыгар миң Төзтәнүн, улжакан уолбун аудапенди, дойдубар тахисарбір жыныйбиндер каган, үрен-кетен, жъершалызын барбыттара. Күнүару биңизхэ, Гаэттәде "Айран" мәрмәндә", дин телеграмма тиийбит. Уйбаш Төзтәттән каган Москвада стәсесбытта, Онын Иннокентий Иппарисонович барсыбыт. Операция кинниттен сатору албута, унгузун Иннокентий Иппарисононан мәнни алдальбытта. Дю ити курдун аймақтарындар, ырахан күннәркәр вруу жомолоң олтынре. Мин ийзи мәнни Дьокуускайга албута. Төзтән Семен Яковлевич (оччапорго Савинина үлгелир эт) жаңынна булган, дойдугутар Төзтәз таңаарбашын.

Аны табааңыстарын түннан ағыннахха... Үнүнүн дозодосту: дыннор Гаврил Георгиевич Макаров, Михаил Михайлович Федоров, Николай Егорович Мордюков, Владимир Михайлович Некрасов, Георгий Прокопьевич Башарин, Захар Прокопьевич Савин. Быраянынныстары бары ынтынан бирикэ жаңаралар эт. Мин оссо Уйбааннынн хөгбистүсүн кинниттен кинилерди дыннор көрер буоларым. Бирикэ яркын Мөйөй быроадыннынга бынныңзак эт. Оччапорго, 60-с саппараттарда Власийн Васильевич Ницифоров (Күтүмнүүр) түннан көспөттүгү "Уйбашы" союзлиипор: "Башын үүрөтөргө, таңаарвергэ эрдэ, он архиятарға сыйынчарын: жиинни үүрөтөрлиң төхтөт. Көмэ қатыз». Онуажа Уйбаш күттөн, күкүнүзү мин ас астын сыйыттахтын аңызен түрдөн: "Мин бадым", дисбито Михаил Михайлович Уйбашы жаңыраттан тахсыбытта, сатору төннөн кирибизтерэ. Ол курдук балыргы үөрөктөхтөри ырытапчыра, мөксүнгөлдө да угус эт.

Сайын сатору-фотогру сөвүрүү курортка бералыра, оччаба уолаттар миаха, кинилер дынапаригар хадаларым. Бирикэ түннээст Сүорунунан жиинлөрин ынтылыштар эт. Бигимпиз Федор Плюсов, улуккутта Лермонттада азтынан уулгусаттан Сүоруннасттан барын ылбыхтын. Дмитрий Коннович барын ганимисен ынтылапдан барын балынгылбыйн биэрбите. Озупору үчүтэйдүй көрдүн дин, тиийзат көзин ынтылактара дин онко да сэрдайбитим. Уоляттара оччапорго жыралар, 3-ж, 4-ж үерсөнчилар.

Ол дындоо Оксакулдағы сизе Раиса Розсана уонна Степан Гаврильевин Ожтолса албакта жөнсүбүттара. Арай бирикэ, Рая биңизин дынбайттын хүттөн үттөбителгөр бергенбүтт. Степан утыйан хаялбасын (оччапорго Степан Гаврильевич сөзүн сиректөрүнен үләнкири), әзизим күнүү жиистиги жаңын да жасын, жыратык сыйнанан, сыйта түннен баралыны. Арай янын алсан кирибиг. Көнбайын жохтуудар киндер түрдөдүн, Степан Раини сөйттөзары "hyu" дынбайттын сөзөрө түспүт, сиңүзүнен скок атын юғын кириж турарын жарын огус дин сейнүйбүтүн вруу жаңысайнат. Әзизим мүчүү пыннен барын: "Жаа дөгөр, ан эбинаш дуул?" — дынбайт. Ону миахо таңым хәнең да жетыбат эт.

Улакын төвийн Семен Яковлевич эмис эрдээх-муннаах мөрөхан оюбу огорон, бу дойддуган баравхынтын. Тавтадаа райком II секретарынан үзүүлийн огородоо унна, норогт вистеэвээ дээр хэвлэвнээр, сордообуттара яхсан. Онтон төхсөгт. Аяа дойду Улуу сарынтигэр барын, сарии бүтээр дээр сэргээж болтгаа контузийнгээх калбита. Санасылын Парасковья Ивановнаны Төвтээ судьуйалтын олорлогуна, норогт вистеэвээндээ хэргэнэ дээр үзүүлжин устам нийслэлтээрээ. Кырия төвийн Легентай эмис хөтөв да бааныран, контузиянгаа сарынтигэр төхнүүбүтэй. Мин санаабар, ишигийн сааңырбытын юмын маснын түннэри хөгжүүлж буулгар, ити курдук унучинук сордлону сухээ этээ Доруобуйятын улсын түзүүгээ сончо кунаа, сухээ күзүүж байна.

Бу одоог-додонг хөлсээбит эдрийн күүхтэйчид, ядум, чутвэр шахтадарын, тээйдээрийн осса утнуунук олборчилтэй буулгар, таңалеек угагзан хамсаан бу дойддуган барынхтара этээ?! Олтын барын, киймээр онц олборчилтэй буулгар, угагзаж болтэй үзүүлжин ыччагчидар, синийнээр сүүрийнхтара, салгахтара дээр бигэ эрэлзэхин!

Бигитин базар барын шахтадарын, балтыларбар, сурднуулгарбар, барын синийнээр, кырдаанынтарыгт олохон аасын спектрүүтэй холобур ылан, утуу-мааны ынап, үзэгнэж дэон буулгарын түүрэн түрэн, бу кыракын жэлжилж түмүктуубин.

Степанида Федоровна
үзээ, тыхынг хөтөдээ, гоминдерка

ТАЙЫМ ТҮҮННАН ИНДРЭХ ТЫЛ

Саха билимийзэх поэта, фронтовик Иннокентий Илларионович Эрдюков үүнээ мин ийм Эрдюкова Ефросинья Илларионовна бишигээ төрөөвүүтэй. Мин ийм эдээр сааңыгээр энгэрдээж хэлж болтгаа, онон очижотвуу олох барын эрэйн, кынчалжатын, тийнхимээт тийнхимээт буултууну барытын карсубүтэй. Улзинт, үорахтээж юни буулгарбар, олохко таба суулу тутунаарбар тайым үтүүтэй борт үнүүс.

Ол тупунан саас-сааңынан хөгжэлэхээж манын тайын дэонум хөгжжинээринэн, кини дэонугар истинг тыллаац суруктарынан хэрэгжжээж болт кыра эрдэхүүтэн истарим, тайым мин ийм саастажлар Аяа дойднуу комускуур Уптуу сарынгээ 1942 с. ныравх Төв ордийнчилгээнд байж болаа оттүнэн тылланан, армийн барыгт. Онин үрүү-хади дэснүүн, бинир дойддугаистарын карсубээж, сарынга баран хэлж болтгаа. Сал бувла-буола, буорах сыйтваах сурукчар сарим хөгжүүттэй халзана тураллара. Кырдынбас эбэм, энэхүү түрэлжийн дэонно захтаран истээхэдээ, суругу барытын ичэлгэхийн суулзян уурин

иңасылар. Кырдыңдас айы змохжин өйтүн джан калпајына, боттуруу-боттуруу. Суруктарын сүлпаш ыларын өкүүбүн уюна жоптотун түзөөр төттерүү уурдан ишэр.

Таайбын миин В сенгизалытыгынан өкүүбүн, онно аян мяннан көрбүтүм. Онон таайым түпнүнин сөз сөздүнин калпакирга жолонобун.

1946 сүнгизаха от ырын сандата бынның пәннээ (ожуу эрек күмрик инниң). Биңиги сыйыткан олорор кыра Кызылчылабыттар үзүүлүлөк сурек жапбыт. "Пажынчы Фртуукан Дыскууячыга жапбыт. Бу күннэрэд дойдтуулар таңсар үшү". – дизэн жөксөтиллии сыйылых ишин тиши киппүт. Биңиги сыйыткылытыгар З дынча баяра. Онно хастыны змаңын дүүвөөхтөн алорагилар. Усече жонон баяран бирик үтүү күн, түрттүр ынам сијанса, жаңылъазмыны таңырын түбөн, байыканин гимнастикада, түнүнгөрөн матаал, одден бодлооак жиңи ишарин, биңиги обу-уруу үрүт кире ахсон, дынбар катен түнүн, омуннурн-омуннурда жапсан ылышыннардын. Таайбын, санга көрсөн, кырдаңважасырбыт, эдзинийдэрбит, иялпорбыт бары саба түннен сыйылыхын, уурайны беңе буолуп. Биңиги огулор ыраектан жарен үзүрү-каттуу беңе буолуптуб. Онтон дыз суюлору юлтта жапсатэн, барыбытын сыйплаталып, кичеңүлгөн ылта. Сорохтуун төрүт дя көрө илек эт. Ол жиңе тыны-тыныңис етпөрөн, саламаат, алаадын онорон, сайдылык ылса бары түмсөн айлан, сарын түпнүнин калпакин. Түүн жойуяккы дыгы олорон, жорон-жетен төрбөслүктөре. Таамым айбын жонуккы синниңнан баран, куоракка төттору үзүлүм барбыта. Ити таайбын жытры мяннити билүүлгүм эт.

1947 сүл сайдыныгар. Бен ынчы бынныңлазуа. Таайбыт Мария Никифоровна Михайлова дизэн унуутул кының көргөн сүгүннөрөн, эмиэ сайдыныка. Кыра Кызылчылабыт таңавербыла. Очнолорго, билинчи курдүк улахан, киң ыларынылаах уруу сүрбя. Эмиэ сайдылык ынчларда түмсөн алаабылпыш. Сенгистүт сүрдээлээ сайдылас, жавын беңгейи. Оьюлорго нааң үчүнгэйдик сыйыннан-напара. Таайбыннан нааң эйзлээктөрэ. Ол сайдын сайдыллаабыттара. Сайдын этэрэ: "Бу кылгыс алдоох базайы. Уорасы ыттылы, уэроттарынхыт. Каши", – динирин өкүүбүн. Онно нааң астынвар, уеро истер этим, уораннэхлини жанаан да үчүнгэйдик Уоранэрга жыналып дин сайдырым. Ол ненүү сайдыгар оскуулаяды зирбителүү. Очнолорго жас сайдын дайын таайым аял. Тлаттаба бинизэ таажсан сайдылыплара уонна күтүн бирилээ кириллэрэ. Ол таажсан таайым эхбөр оттоюра, сир астыныллара, урун аны айыллара, дуончыя синниңнан жуораттарыгар төннүншөрө.

1955-сын сыйын эмиг уолтускөүз таҳсыбылтара. Мин оччено Чархең сэтиң кылазастада оқсуголатын үчүнгүйдик үоронан бутэрбитең. Оччапортто орто оқсугола ытык-Күнинэ эре баар. Таайым, санасынынан субатендиң баран, ийзбор мис-1980 күрдүк элпитеттер: "Биңни ынтым куоракка 2 №-дәрх оқсуголабе иңде киирбитең. Жанында индерната олорору син-бийр. 2 №-дәрх оқсугола индерната да. Ералуп аяны байзбититер көп турду. Нуучна ынтым үорондоң орлук буолууда" Онон ишем себулдендиң, купраюся үораны баар буалглум.

Күтүн атырдаңынан кайттар барды куоракка бардыбыт. Ол куоралы бастамы коруум. Тын обуто кириллуктар масымында албаса, тынчануна дынота-чота улахана берилса олуса соенүн эт. Онтон абынын хонон баран, санынын биңники 2 №-дәрх оқсуголауда. Яраславская азтыдан уутуссаңа иккى мәндизмениннезгэ тәс дынбаса бардыбыт. Ол көнгө таайым дах Студенческий уутуссаңа (билинглидэ Омурзаков азтынан уулусса) олоролоро. Онон жаңа уулуссанан барынта даңын барытын көрөрбүтэ уонна докумуоннарын илдөн директорга туттаран оқсугола ыныплан, үерен-кетен көтбигит. Оччигортто оқсугола директора Роман Михайлович Постоянин эт. Күтүн сөзинниң ың сөздин Петро Алонсоев азтынан уутуссаңа иккى иккитиң мәндизмениннезгэ санга индернат дына үләзя киирбитең. Тусла осталобуойдах эт. Онис реотублика арасы орбитуриндериттән көтөн үоронор озулор олоролоро. Мин оқсугола ыныплан, индерната баран споран үөрөмитим. Уссын сыйынпазынан үоранын, 1958-сындағы онус кылазын бутэрбитең.

Аны жанна үеража баар сорук түрбута. Таайым үөрәбим докумуоннарын, таабылбын, аттестаптын көрөн баран, элпитең "Кырғыз қылышстан сажа ынтымгар, литературастың үчүнгүйдик үөрәммекин. Онон докумуоннан университет сажа салаатыгар баран туттаран күбис!" Тавтаттан балтым Клара Колесова-сунус қылыштың учүнгүйдик бутэрэн, медфакка туттарса кишилдер буолла. Оқсуголабын бутэрээ: айнивх хонужа дынмун кытари сыйнидан дойдубең табыстым. Онтон отынын санатыгар Кларалынын, кини иштөөн эдьний Федора Алексеевнанын үөрәкке туттарса, куоракка таайым дах дынталаритер киирдигит. Эдьний Федора биңизжэ ас жетсеңчи, Клара биңники библиотекаттан арахтаппайт. Күнү бына жаңа библиотекаңа миңдә баззынан азъзбыт. Биңир бырааптың таайым Семен Яковлевин Эртюков уола, Валодия Эртюков, дыно эмиг биңизжэ тыңда таҳсаннанар, Олуексумбас меканик үөрөүэр туттарса, биңгими кытари спорбута. Онон тырдызбас эдьнийни Федора Алексеевна Забитуриннанан, тәннә "Ыңгձын" от сыйын куоракка сыйынлабыт. Түмүтэр, үнүен студент буопзымыт, күнүн

Ончагорго студенческую практику баралгыра. Съяссыт анио байыр тағасытын салынтын берсең. Модификатор Нам орайсугутар байдылар. Бигеми физкульттет Таңтаңда юлдизит. Биңити курс ойоңкоре, Кыркүз деңгән, жортуптуй хостостунугар бурасук хомуусутар, сезо үлгөзгөтиб. Урукку зирг құттулға ғүйән опорбұлпрут. Студенттер көмөр сурғасынанғар сәзір киңиғашарин табайылтан уласан тұттарым. Студент жиынтау-бөрт және субстанцияны биәзде. Кинематографының, ожад "зарнама киңрекшестарын", ултуу сурумаштырының түспарын естерген, байаларин тығары запсозын, чындылық билсабыт дыбылжоюстүн. Ол күрдүк, Амил Раныльев, Күннүк Уурағызырабы, Сурун Омисстоқы, Акиментий Мординовы, Михаил Михайлович Федоровы, Гавриил Георгиевич Макаровы узда ынтымады, мәл буолбұлғар үәрек, бекетин дыбылжитор уруу тәрийбите. Мин Бұлтүү уоты Василий Аксененкынан Николаевиң кытари жолбосстутум. Ыңық киңрекшестарының алғыс тығызыры дәлліпти. Ол уттуу дынан үтүе бейбілдара тимиз, 36 сыйтаттың издебинен – уннугельнен үлгөзен юлдым, 37 сыйын буолсан үс оюлонон, аңыс сизиннен кырдаңаң мәл затыран, бу сир үздүндер алердүн. Ол утуетән-әнде, мени киңи буаптуубар үктөттүрбүт киңинек тәйінім Инокентий Илларионович Эртиков Булгар ынарсан жомса тұлашайах оғо әйелбұлғас, тираж буапер жынызах зирг буолпазына, иннизи дыбылжата бытадылған.

В.Р.Нижникова,
педагогический училище.
Рассуждения о художественном творчестве

Информатичный зерткосыз

ҮС СЫЛ КЭРИНГЭ

1. Инните, инничи?

Сүйгісінде, дауылданғандах 1942 жыл Міні азбукадын, ал ини оның салынғанындар, күтінугеर Дон орус стептерінде салындыбылын тұр?... Сынаныңбыт бузылғасына, ал қызызды үшін-сайтын тұрағы умнусын сұрады!

Бынын 126 кавалерийской полкабын, Степанград анындастышкан жириниң Балхиндор көмүкөр фронд кирбийлигөр көлбите. Кыргышыны бүгөн турар сиддәрин кыбы, түннис 60-нүү километры айланып, Воронежский уюнна Волгоградский уобаластар тиксүйкөр быстарынан берген иңбите. Жаар түпнен наңылтыптар. Күнүс утүйя-утүйе, түннүн эрэ айланышыбыт.

Түүн харяна. Сүсөбүт сотору-сотору уп-үүн дэризбинэлэри ортолорчын даңар поддолниж. Бурдук ыныглан барын хомутгүйбатах хонууларын бынтыга түтүгэлмир. Айан – сандаяннанаах. Сибиссаня синизл ишинэн чарвас тэлгэгэйгээжьт, ирижэх хэр сүлтүн синийгээ түйэ-түнэ ууллубута, синийгбит ып-ындряхан тынэ илийор. Хас бишрэж саллаат балайдыа сүзогордрос толору дискаажах яланхайт, салхын дискэ, каска, прогнозыз.

Айаннаабынныг сэтгис суужетныг Верхний-Гниловка дин дэризбинээз гинийгит. фронт вэлээс чугас. Пушкалар ытар буюрактарын уота кий-боннире, баден өнгөмбөрдөвжих пүлеметтээр "до-до" тансумынгара, немастор ракетасара күрэй-күрэй, таннеры суругазы туённ эзлара костор. Дэризбинээз халгын сирдээгээта кэлжимт, ышларга таржанан хонобут. Биңиги разведчиктар, сязистор, топографтар туорт кээгэлэнээ слорор дэлзэрээ тохтоотубут. Ыйити хоммут дыобит ханаанынара – обийнъордоож эзизхин. икки уолгахтара армияга барбыттар, албуттар, тыннанаектара биллибат. Үгүл хонукка заньца утуябатах дысн, күйнүнү кыллас күнү хайдах үүмүтүн, бүттүтүн билбаз, юндоо буобутун яра көрин хаялгыбыт.

Киана барык-сирк буолуута попк зижээ айланга турда. Энэз үүн дэризбинэгээ, хонуулар. Каннихи түүннаргэ аян сүолтуудар багтат угус сарии чөвстэрэв ийяннынр буплубут. Полкалар, куйакхатах, каннору гаңаас тайвэр месснынапар, байзга хамарж артиллерия. Сүүл тий-тийнэс, тэл-тэйнэс, долгууда хамсын, жүүтүнү ныиргийн копар. "Сибирь", "Урал", "Иглигэн" дин түллөрн зорилсан истээчин. Аттылынан эзлэн ийэр кийини кийтэ «капсатын» Кийи ыйытар:

- Казакын дуо? Киргизин дуу?
- Сүүл, сакабын, – динбиз.
- Ээ. Бийр дойдуплаадум, Сибирь жийнээз биймэн – динэ танканы дуу, куйакхатах масоннынам дуу сагайсан эбтээж хамзин гүйтгэгээн ийор мөсдүү-тээв жарунных юли.

Сындалжаннаах үнүн айн бүтэн, бийр сарсаарда оройтон кийин үлэхэн дэризбинээ – Верхний Мамонка халбайт. Халгын санга сүлтүүтээ сүрддэн эзр. Тута втээ түмүстэвн ишира-юира, чусуруйсан турар урдук түмүплэдээх үлэхэн дэризбинэ – Верхний Мамон ортолугар тангары дынэтийн таныгар ахаары мустабыт. Танвера дынэтийн тута танкарар тохтообуттар, муус манган танкынадаа хасн-чүүр олбуордэргэ, сорайдарга сүлтэйттар.

Битиги дивизионнамут походней куулуватын тангары дынэтийн чугаңыгар баар үлэхэн олбуор хабыллар хаба ортотугар турнуурбуттар. Эсрэх хөтөлбүтээр хайн-үзээж ахаабыттар. Хайнэ да буолан котопохтуун ылан куукунава чулжинээ зорлогитииз. "Воздух!", "Воздух!" дин хойны ишиглини. Ои энэхүү гарыгээр урдуубутуудаа сал-

сырдын күндазре ытшанарындын күттө, кипи күйахатта күүрсө тышаңа уттууда, мыйласта, тулға еттүбүтүгөр чутас, ыраах дәлбі тәбер тынастар нынгийдигиттер. Ити бернита этиз түгээн. Мин олбуор ортотугар сыйтар обилгии. Дөвөгтөрүм эмис мин тасяар сорок салпыл, сорок турар, сорок сүүрэ сүлдүлөр эбит.

"Строиси!" динен команда борилгиннэ. Аһаан бүттэхлийт иши!

Дивизион адъявах минуута иниатор стройдавн, даризбинин тас оттүгөр таъиста. Бомбалаанын буола турар. Естеек, былгыт ногуу оттүгэн түнэрор буолсан. Бомбагарын хамна тубаңтар быраңыттынр. Дынолар үмайяллар, сарыи чөастаре даризбиннаттан тажсанынр. Тынсүүс, куутун-хаанын!

Фронт кирбийтигээр тажсарга погж бирисээс ылбыт. Надалаах таңаңаслынын сүтэн Фронт кирбийтигээр эмирийт. Инники кирбийгэ динди 20-ян тажса-километр. Ордуук угус танаңдас билэхэе радиострөв, разведчикаар тубастан. Батальоннай рацая прискининын, рацая улганир батаренингэвх, аккумулятордаах коробиятын (питанистын), иккя саллас эжимүүлгөрөн сүгүүхөх наваа. Ити кырата 32 кг танаңас. Хаглаан лагина сырдынта сэндэ бос чагдаа энгийдүбүт. Били даризбинини бомбалаабыт самопеттар адъяс бинигэ үрдүбүтүнэн, былгыт үрдүнэн нырилгээн вестылар, харинга буолтуор дижэри бу чагдаа опордубут. Автоматы хэрвэг эндрэдийн ууран баран нүхтэары гынаңын да, томон үнүкта туралын Чагда ытсытынан, алганин кынаа үлэхэн сүол авчнаар, он сувгуу естеек унун кичи магьзын пушкаларынан, миномёттарынан тикигин быспака ытныалын олпорор. Иккя, ус минуута буолбат – сүол сирээз итмийн, манна хэрэврэс, кудзарис, бурдас гынаар. Ити миналар, снарядтар коллан туфтэшлар. Кину бына үрдүбүтүгөр чөвөжсан курдук бынныллаах, естеек разведчикастайрын самогжта зргий да зргий буопла. Сувгуу ижнүүр, битгипини кердүүр бынныллаах.

Уот оттор, буруу танаңарер сатаммат, естеек адъяс чутас катий сыйтар, хараны буолуута иниами кирбийгэ тажсавыт. Дириң алия, он учуорту оттэ Дон ворүү ёнгары турар үрдүк арьас. Хаар капынг, юени соготун ортотун азчнаар, хатан дынбэр түстэ. Хараны эрэжинэ хаары күрдээн, окуупа хастан сыта охсорго бирисээс борилгиннэ.

Түүнү бына окуупа хастан таъистыбыт. Буор хөлнүүгүк токтут. Синктох буор быар курдук ытэ тоннуута салынх хойгуюя, малтах тохсуга нокуур да садаа бытарыбат. Бу унун арьас бүтүннүүтүгээр сүүрүүгүү окуупа хастааччылар улзалигиттер. Бинги Алеша Шестаковтуун уларына жанбайт. Алеша – эмис видист. Кини мининнээзор албум бишбүт-кообут кини 1941 салгахаха Карельский фронта салдынбыт.

Эмиско тухох эрэ уттуура, мыймын түстэ, туса еттүбүтүгөр кутказ уот холордук ытсытынна. Ити естеек беденг калибрдаах миномёттунан куркуеминэн ытта. Хата, дынто миналар сархымат харалын курдук.

сорохтодо биңизхө тиййбака, сорохтодо биңигини аңара түнүткөвимизар. Биңим быңыштадан хааллыбыт. Биңдүя ынзат остоах көлөмбөт дуу. "Быларун көрдүм" дізбіттін дуу да барада уурайлан жалға.

Тобуктуун жеңиңең ына хәстаптыптың көнин халласыныңсыздын бозда. Онно жардоюк Дон ярас аңын: сабу иннибітігер тұртайди сыйыр. Ярас тонмут, миүттар маздан кырана түспүз үш-үрүн тәнжесі синильгас-сивылғас ының жайыла тарымын мазрызымын. Дон уна ветте ыразжак дізри сырмынның үрдізен кибәрен кастер. Боттох, ярас жиңес үшшүзэр, ыраах тұна турған. Ити кастер күнек үтказрга остоах сөзор. Дон ярас ута оттунажа үрдүя сирттан естегең сармилор биңигини күттәрбекен жетелен, көр сыйтактара.

Сырдың ақуолыттан тәмсәр, түркө булатын сатамаат. Түддәрлін эрә остоах буулдыста тұта дыло сүүрүе. Иккізән жасынан ақуолабытындар хөөннөйен сыйтабыт, харанға буолупор дінди турбаптыпты. Тонмутун-яңынкітәбіттін итін жайынның, сыйтарға тиімдін – фронт тиммиң сокусына.

Естегең Стивенс креиды бомбашыры самолеттари, ВО-70-80 самолет сотору-сатору нырилған даңаплар, бойбапар түбәр тыңстары сири түтәнін күттүгүрүгүлдер. Халпыт жалшыны сөзор күрдүк тыңстар ыраах "тапыр" тыңалыттар, оннаң биңиңи үрдүбүтүнен сандыктар сүрүлген даңаплар, котекпітігер туған жаңа тыңстарға гүлтүрлүүр. Ити естегең ыраах турар шараха: пушкаларда ыталғар.

Харанға буолынұнда 10-тан дақса биәрестеллэж сирттен суруқауда биңдер аңылых жәлдір. Аңылыхтын мас булақтауда күнин сәккескеба, сорохтодо этінен даңаплар ыңғақтандыр. Ерләр буолын жаһыбыт бытарның сыйыльғас, килемнен күнек сүзенен зорича бытарытар ына жолимсалын тонор. Уот оттон аңылыхы ирімірінде (оннитар туғунан этер да сатамаат) кынаж суюх.

Аңылых жонутунан ақуолабытын буттаран, үрдүн себан, анныңар бас пабаатын тәттеген "дьиагам жаңтаатыбыт". Оқуолын түтәзәр радиобытын түрүздүрдубут, шілтегібытын тортыбыт, балай сөл шаралар береді тәрнанынны жыттыннебыт.

Аңылых биңини таспартыга жәннек зра улахан чыннас жатырға гүүнә споксүйдә. Улахан чын спутна дынк таңа сорайтабыт? Еу буунога сорох күн жастыны зәңг генерал жәлдір. Итинген сыйкыттастахха, бу учансая – улахан болысито уурунғао учансая.

"Ыңалбытығар" генераллар жаңнодар жөннөн күннөргө наңаа қасастайтайды. Араңа киңиңи кириш буолтара чүткендәтә дәнобит.

Ақсынның 15 күнә үрнә сөустә. Уанараптаваң биңизілінни (пояркани) синостобут. Биңиңи икес жаңыбыт пушкалар баяр сирдәрдіртсе (отневойга) 10-тан дақса биәрестеллэж сиркә баар. Оғы кытта чынс буола-буола биң-сабит.

— "Скала!" "Скала!" Мян "Очупотын" — истебин!
— "Очуос!" "Очуос!" Мин "Скапабын" — истебин! — дын ишлэс
раши энгийгээр.

— "Очуос!" "Очуос!" Мин "Скапабын" — улажан сорудах бээс —
истебин! Уенна бу изэн бийгит манна көнэн, саня хүзүн чулгууста
шалын дээр барихадын биссер,

— "Скала!" "Скала!" Эн эхийн ийдэвхтум — истебин! — дийбен.

Или хана ытыс тайныар каралтада замжут быннынан 10
бизжастэлээх сэргэ беэр албаны булан, цэснээр тийжэн саня
хадаа зортуус нийтийн наадаа (эдэ ютууц — болцуулжут багилжирин
бынгаарж табица).

Хэбүс-харсан. Инний отомяль сүх тунаг-мадан южн күнээр.
Хэрэв хөнгөн сироним хоту барсан ишбин. Сотору-сотору иннэн
охтолбуй оботор дын ханынтаан тохтолтолор. Бизж-ялга минууха
булаа буолыа түй пушкалар суннүүлжээр хатилла түбийн. Очнууд
"Бозор эн туту корс ишүүн!" эбялар "Доудор, сарзээр эрэ, пушка
сүннүүн агуулжинээрээжүүн..." — дээр дарбаатыннаах санайжирин
истан, тохтуу-тохтуу баржын.

Мунз-муун нийннэхэрбэйн дээдны энгийгээндээ: ялангуяа дээ гишгэдэг.
Күбээбүн хурдук быннынтаах нээлтбөхөр ялангуяа мэтээ чыралжсандах
үтүн пушкалар эрэ хантан тураллар. Албаны огтс тэгээрбэйн
кылта часовой, мин бийр дэждүүляхмын. Нүүрба уола Петр Лазаревич
Тимофеев:

— Кий ишүүн, тохтоо! — дын ханынтааны.

— Мин, байгаа ишитэбийн! — дийбин. Пети мин ишарбин бигэн үүрэ
тусла. Сокиалын багий эмэ вр ялангуяа түнэн баран, батарын
командирин замгийнэхэдээгээр ишүүбийн. Код күтүүнүүн ылабын, барт
туржиник тохио хосорбор сорудостынлар.

Таннербэяр муммийн кэгээн Алоша уорчинте «ерүүлэх Аара
туу багийгүүн-хөртүүлж табаарынтар төвээхээ хэсээдэг. Адьас
дотору улахви кимин кийрийн болзинанзээн сэргийдбийт.

Ахсыннын 16 күнүүдээ түүн түбүүлэх түүн буогла. Кийнэ
жадынтан түн чөлтэр дээр сэлэн сэхийн чавстара кол да хэл
буоллуулар. Бийнти тулз өттүүлүүлжар тохижуулжсанын түүлжигүүлжар.
Батарын командире бийнки ялангуяа тагжаралтадаа наадаа энгийгээх, олус
упажан сорудаачын сүктардаа. Кимин кийрийн сэцүүлжиннаар эрэ
разведчилжар, дивизион снарядтараа хайдах тусгүйтэйн катээ
балигийн өврүүлжэхэдээ. Ол түүгүүн радиостар бокойн сүхг олондайга
бийнээр опоруухтахлыг,

Ахсыннын дынбардзак 17 сарынөөрөдөя уүнээ Хаглаан саны
сырдлан эрдэвлийн уга, хэнаас ятуубуутгар ялжаларын "Катюшай"й
үтүүрдүүлжар. Ол юннигээн уня, зангаа, ырдаа, тутас пушкалар
тэгсүндүүлж, хибрынга бардынгар, толтуу тэлтгүүтэйр. Бу Советской
Армии Дэн вруу ортолтунаадаа үчээстэйж кимин кийрийн сэргийн!

Былди көзүаралуунан көстөр үнүоругу кыттып сорою бийн жара, сорою уот кыңып дөөрбөлдөрүнин бермеклана түстэ, онтон жаре булумбайынан үтгөлтөннөн олордо. Утары көстөр дөрвөнин бүдүлгөн ортолтугар гиширил. Ихки чакаска чуганыры кынга итинниң буолла. Артиллерия арый ашырыны гүләрден кытта сир, жаллаан наңынчын, тиширир үтүс самолеттаро котон застылар. Үнүорку бисеркөс тақсамат, кутал уотунан гөннәрди салсыйбылар. Ити биңиги яниңчибыт естең болупретүмүт зонатын бомбапыры.

Ор көмкө шүүлпүт күммүз – очегейцивек остуруу аркайцунда кийиңиң кубулгүлар жупа. Бүгүн үүмүттөн эбиг.

Түргэнник хомуна охсун, жарандастары (пехота – кодка бапшотынор яята) кытта берсе охсун! – «Сал» командир биримдерин бисерд. Рашиябытын таягынан хомуна охсон разведчилерди кытта пехота көнниттэн ишнөн дикси сүрөббит. Ден кытызытыгас санга гижиэн эрдэхлигине естең миналарда арның көннүбизигөр бытарыннан түстүгөр. Ким жеттәйар жеттәйдә, бокой булбыха төттору таавы сүре сирьтта. Уу кытызыттар сөндө хөмүстөйж салыньялах, чарла таастаах орус кыттынтыгас умса түтөн салтыбыт. Естең минометчиктер ылпыштарын батареяя бийшээдүйт, разведчилер естең хинтән ыншытын көздөртүн ориентирин этилэр, ону батареяя кад быннынтынан дынгизтазатыбыт. Сотору союз түшкелар бүтэй таастаара билгирэзилер. Үрүүлүтүнен снарядтар күтүүрүн застылар, естең минометтара им-нимиң байрыгын.

Баңбазыннан дахири түрткөн тонгон салыпты Ден бүгүн мүүнү күөрөлгөн, онон-минчин үүтэ дынгынча сыйтар. Хантан абапа окоубуттара буолла, пехота понтонноры көкөлтөзүүрүүр, онол дарапаналанан үтгөвөрү кыттынга тафыста. Кичи хәрбээ ыттарынан үтүс далинчилер көншүлөбө үүрүллүптурттар. Дарапа устуны биңиги акин үнүор таңбайын. Нөрөхөн таңынчылыг сутган бары, юни түнүн таңынчан үзүүк понтонноры чизкөйтөн ирүү туоратыбыт.

Биңиги соңу туоралынынтыгас пехота бийнинтэн 30-40 метрдээж сирго бозор түрүору үрдүк сымыр диньтэр тишиэн зэр. Сынчын лебейлер кийиңиңибүттөн эбиг. Үрдүк түрүору сымыры уу кутан кылтрыччи тангорбуттар уонна сымыр үрдүнен жетмылаах боробулуюжанан ишн, үс көс пына күрүүтүү таргыттар, сымыр үрдүн бу түнүүтүн мини-кайбылтар. Остоок төнө да бөлөргөттөр, минердар миналары нысанынан, пехота үтүс сирин сымыры оле дабайын таңсар.

Сымыр үрдүн снаряд, бомба, мина дөслүтө түслүт. Пехота иннин диньтэгүү түтээн бары түрдээ. Ортуу түрүор мусста сиойтулла салсубут, ол мүкстинен төнгөллөр, күйвхтвах максынанлар, бэйзэ хөмүнч артаппирмая, түшкелер түрмөнтүлөр.

Дөрөвека бүтүннүүтэ кариата үлтүүрүйбүт. Диньтэгүү обикторо хорон түрагилар, сорок дынолор истинчилэр орж хаагбылтар, сорок сирдерге сарайдар элесемчөрө орлууттар. Дөрвөнинэ

үүгүссатындар фашистокий саистикитек дэлгэслэтийнкээд дэлгэслэтийнкээд ишкүү хотод төрбөгөөх кумазын буюу түүсээл курдук сыйннэр Итихай, мөнни эстээх албуу салгасаттарын, офицерсдарын агуултэрээ сыйннэр. Дарийнагатын тахсар сүол төвдүүрээр гынарбаалсаа энэ массынын урут үрдүүрээр охтуубуттар. Сүйт иккэ отто, булагуунан тартарбын курдук хара буорулсан гиблийбит. Ити яртилперил үнээ, бийнтийн билээр болжис ориентирбыт тана.

Дэлгүүрдэвхүчк ижин кимэн ийнэр бийнги сэргийнэрбыт инникийн замын барын ишгэлэр. Дон ярус дэвэрээ-дэвярын сэргийннээ үрдүүр үнгүүргүүг ялваа хас гарындын мүнчүү гүйцэтгэнгээ зэйн дарийнагатын, хүчээдээх булагын ишээ зби. Бийнги юмсийн, эстээх албоос-өгнөөс чигүүрүүн ийнэр. Сүүрбээ күн, түүн үстээвээдээ үүрэн ийнэйт.

Бийнги захидлуулж нехотаны ынтын ийнэр. Рота катмир пуунчарын таңындар юважаа тохтуубут. Эстээх утарталстар ээж тэхээ тохтуур очижоо зорилж, танк, инициация остеэх биеэргүүтүүнүүн мянгуурто түнэн биэрэр, орчуудаа тэхээ тэхээ сүхийн кимрийн кимигар, расистийн улуттулмуу сүхтгэлээх буоллубут. Сибозс тусын баяр улээ бутгынүүдээ бийнээс сүхтэригиннэ. Түүн, күнүс дэвябытын билээр буюудын сүхийн.

Эстээх салтгааттара, офицерчарын билингээ баринийнгээ үкэжин ийнэр. Ордуук үчүстүү итальянччадар, мадьярчад, румынчар баринийнгээр. Суолту булатуу билээн барнимит салтгааттара, офицерчар халбаданын ишгэлэр.

Тибин да тибин... Дон кирж истижбо курдэрийн тунзара онкор, Эстээх сонно үзүүлэхийн утарталстасат. Бынты-осута артиллериинан ытыхынчын, дэгдэн "Мессоршмиттэр" сүнгэг сабыга түбээллээр. Оттон бийнги тохтоло сүхийн кимэн ийнэйт.

Тохсуннуу бүтээж күннэригээ Старает Кэйтана дарийнээ аннынгар остеэх күчсүү биеэргүүтүүмүүт сэргийн тибин да тохтолтуубут, ишмоцтор бийнээрээ бураклын зэмглийнхан булган, катмир луун (НП) сэргүүнүүбүт. Зэмглийн дырийн аллаа үрдүү тумулун адьас дэвсгийнхөөр саалынчар хэвэлгэлтэйт. Ити аллаа үнгүүсгүүг ялваа оствул наууруун үрдүү небүс-хана хонгуу, ал хонгуу үрдүү хандуудайтын ганвараа дээшийн сэргийнээс тогтолцох дарийнээс олпор. Дарийнээж ярчалттан улихийн судлалын ичин тахсар. Ал энэхүү остеэх канингээ-барышында сүрдээс Афзаны утари кимэн кимрийн баломнэнэр. Бийнги нехотаатын хоста да ялангуяа кимрээ да сүүдэрийвээ. Эстээх артиллериийн, пулёмёт, сяя уотуман төттерүү тибиниро сэргийр. Сотору-сотору артиллериинан кургуумохийн штынччынчын. Күнүс жишиг талырднаа быктарбайт, баржат калибровчадаа пулёмётнен кийрээтийн ытыхынчын. Харанхадар ээж уоттаах буулдээ энэ-занжине, сэлгэснэгччинаас. Манна ишмоцтор, ал буолтубут буолганийн, эзгийнчилгээний кичайж оногдуулумустар. Бончирээ буолбатын, алхтоох наэнгизинийн тэжээрийн онортсрууттар. Дарийнээ дэвэлэрийн кетурон тэжээрийн, земглийн сийбээнүүн

жаптыйннан салыптар, үзүүгөр хас да хос барабынчи үрүттүрбүттөр. Күнөрү туулчори көтөмбөт.

Түүн. Ытыс таңынар жарана Иккиси буолан ножын түрөбүй. Анын түгээвэр дөөк санарсангар. Ханнынк тыптындан санараллара бынаарышта билглибээт.

Кимниний, тохтоо?

Сене сүүх, Банайця яр. Буолан баран санга эмис инициине. Енбиги ким-дэми баран жатсан түрэбэйт. Эр сөзүү буолан баран унга оттубуутгээр сыйтар рота көтөмөр гүүнүн дижэй.

Тохтоо, ким ишнүүн? – динн жэнын, онтон тута автомашине үзүүчирине начынтыраята уснын ишильми баран хэрэглэ. Сарсынгылгар билбийтийн остеөх түорт разведчига мунданнор билити съюммугуттар юлсон көтөмлө туслуулттар.

Разведчигар эмчилгээнэн, немецтар утасы ишмэн киришига багажиненэглээр, билиги обронабытын конгу көтөн кириэн. Сталинградка хааттарбыт сарнилзрийн быгынтырга дүүлүнчлээр. Ол ишний ву күннөргэ немецтар ордуу ултамжын-куистэмжтэй эзитээр. Артиллерийнн харсан сүүх жыялаабыттар.

1943-ж. тохуннуу 30 кунда үүнээр түүнүүр билгэти юмсан киришибийн саадалында. Остаах бөвөргөтүнүүтүн зорилгын, танковай сарнилзээгүүстөрөн конгу аннээн, Сталинградский Донской фронтынэр изложил таастаре көрсүнж гүстүлэр. Сталинград аттыггар остаах сарнилзрийн төвүүрүүчээшн тикинг улбуруучута дээ ыга тардыгыннаа.

Сталинград залыгтар, Дон ерүүс орлогунчынч учаалтанд буолбут кырлыньялгарга ултуулч-нүүчч салтмыгийн ишиг билги чадслыг гвардийн үрдүүк жэлэн ыгэв. Хас билэдии саллаад, офицер гвардиец буогши. Кимэн кириим салдуунар. Билиги Харьков түзүүнүүтнинн байрабыт.

Кимэн кириим үүрүүлаах, чугуяа дыулааннааж күннэрэ

Огуннуу буурбадах тивинтээх жүннэрэгтээн иннибээж, З-с танковай армия, ол ийнээр билгийн гвардейской полкын, Харьков түзүүлжтынан Харьков газын баран ишар. Күн айын санатсан санга хоторддар, дэрибинагар бодхолончлор. Кынгас түннин баран, сүүстээж ныргычыннан Россошь куорат боксажонно. Останаа куорамаа үүс сарийн сабин, тоосижаны хэвлгүүрбүт.

Куорат собуруу унугар кимдээж билгийн сабыс-санга автобусын ишиг түнэбүт. Автобус кирийн собуутгамматох шоффери эзэржсан итальянец максынчынтын кытайсан собуутгамжын байзгаа чугас турар куурусса үйнгүйтар саспэтийн булан ылшыбүт. Итальянец, уолуулан эзэлбүт, туту пыныди булбат. "Комрад, комрад", – дин дэми ижинтийн яраа уунаа сьеццэр. Билгийн рецинибүтэн, перестройбүтэн зөгбүсэж уурабыт уонна үрүт шефтерэны салтдыбүт Желобжон дин сасласты итальянцаа төмөнгийн, автобутуу собуутгас цимбит.

Шоғөсөнүр ер хасынди жасынан сән кабуаттастылар, жаңынан ныңмани түстө. 60 жинни бирдәл олордор, сабыс-саны нағыбую да автобус! Тобус-гипоту олордан Россиялык күсіреттән суурбенең килеместәзәх Михайловка дистрикттән күнән упакындар избінен тұмбыт. Аята булуптун дивизия штабынан илтигер.

Өстәяк тәхтоон ыттышына-ытылда, бокусын сүк арбаса күстар, Чугуса күсірет, Рояны станиця, ондан Харыков Сарсы Советский Армия Береговының буолары түщіннен, оспаны 22 күндер. Биңли Харыковка индердібіт.

Трактор заводун тәніндең үткін дыңед тәхтоон көзінір түн (НГ) онностобут. Куорат мінгілдер күртілды. Буолы турар. Пушкалар биңнеліттән чұлас салғас түрағлар да, сабжас риңнанан зэр. Кызыраудас дың ортолунан бышамыт. Биңең еттегер радиостар, иеміндер разведчиқтар олоробут.

Еңбеки дыңебиттін естенек бапшының көрбүт. Эмиңке дыңебит үрдә аплас гынна, истинаңтара дыңемінің түстүгөр, умайбыт буорах сыйтаах және будупдай добиләз түстө. күлгіах күтүктуң дәлбі ыстанар баңдағы тәнде тәрән ыстанна. Дың иле үздін тәнен буолла, дың ортолы бышта дыңшилә гынна, сүгілан түстө. оскуулаптар дыңа истинаңтарға сабыта оқсупуннұлар. Истинаңда турал танастары очыл күрдүк дыңстің жеттүгөр. Снаряд әстібіт күнін биңнелі истинаңдер тиімден түтүншілігін дыңор салғынанан оқыста. Снаряд дыңебит үнде еттің көнү түстө, турарт разведчиқ, разведчика ванадун командиры лейтенант Суаров алғыттар. Атын салға көнер күнек сүк, естенек иккиси снарядда дыңебиттің жетін күтті, үткін снаряд ойноштуптада түстө. Биңең пушка снарада субуручу ытында түспүү сирилер үкүн үстүн түспөт.

Түн үяйнүн сабанда инники дыңи барага биңкесе: көлға. Дыңбярдақ тымның, жарын түн. Умайда турар дыңебіндең тастарынан уулусалары, глошадары бышта түтән, этигелібіт сиріг тиімзори түрткін түтән итейбіт.

Халықтан сыйналытада Харыков жыныс еттүүр киңардаус үүтүсөнде турар биңең дыңебін тиібен тәктуубут. Даңа сирийлар тақдан көзінір түн (НГ) шоктуубут. Обургу кварталынан күннен күннен дыңелоригер естенек олорор. Зоринчи түлемет, автомат гынача чапчынышырас, тиен-тинаас.

Оспаны 23 күннүнүннен Харыков бүткіншілік естенектен босжелонған. Күнгө Верховней ынгынайтынай командауда СССР Армия күннен үннен Харыковы босжелонуның зордапзебіт биңнелестерен Москвадан биңнебіттерін үорүнен жеттібіт. Харыков Либиди-СИ түсінінің иннибіт дыңи бордабыт. Остөөс жарын сүк чугуяр.

Түрненори дыңаныз Мерніға станцияда тиімбіт. Батареялар, дивизион штаба станция چұтаптың жағынан түсінілік. Биңиң озванды, управление дыңено, тимир саулу түсінілік, да да килеметр үстегінен бадаралыннан гыныбенін үткесінен зориін, жаңынан ора киңе жүргөн.

хату оттуназды молдъягой ардаңыгар юнир пуун ағостон тохтоотубут. Ини киикпана турар избиккендох бурдук отун үрдүләр төхсан опоробут.

Бурдук отун үрдүттән кирдеох: инибигити-сан улажан сүол аһар, дөл, ыраах калжаса Новая-Водопада дәрнәбенең үнүоргу асто кастор. Сүол устун биңиги ойоюспулунан танкагар аваңлар. Немецтар башшыра-суюктара билгиләйт. Наңзла кириңе ястаах да, Биңиги да башбыт-суюктут билгиләеке опордубут.

Кулун тутар буурьзак-тибииләэк күннарә үүннүүләр. Сарсыар-даттан юзәнәнәң дәзүрә хүн тахыбыта, киирбиз биглибут, тыал-кууд, жаз. Ол да бушлар, төңәрәз, "Мессершмиттәр" күнэ хаста змэто калон, былыттан утулу зион тахсө-тажсө беден калибродах пулометтунан биңиги сыйтар алабитин, лекота тохтәбут аллатын чуд булан ытылазын түнгүрүтәлгиләр. Күнүс биңиги истребителләрбүт үоран изләйт "Мессершмиттәри" күйкән салын сарынга сотору-сотору буолар.

Күгүн тутар 6 күнә үүнор сарсыардатыгар жалгашын сырдынта Мерефа дижки пүшкә, "Хатиш" тыйастаро жөрүнүң Түзүк буолла? Рәсциннан ыйытабыт. Онуожа барт турғозынк кола охсун, истөвх танкагтарда сүонгутун билән араглар дын билгәрдиләр.

Инибигитигар ким да суюх буслабут, лекота биңиги оюзүс оттубуттунан чутумбута ырсаңты. Тиатапинан хомуна сисек, элемәтор таңыгар мүстәбүт. Балтарда тонненеңеах массынабытыгар тахсан опоробут. "Мессершмиттәр" калон змие ытылаптастылар, хатта, юнни да таптатылао. Барзары массынабытын сабуултән зәдәхлиләнә, ишил дынахтар сырсан калынлар. Биир дъактар.

— Эзәр байыстар, биңиги умұнахлытыгар фриц спорор, ылыш зэр, бейнәнапыстал!

— Ог, туюх күрмәй?

— Эз, билбәтибүт, чө, ыля охсун!

Июл разведчик, биир радиист дынастаплары күттә Барсаннәр дың юлтүтәр күмән хавалылар. Сотору собуда биир итальянненән үүзән, июл чабында сөзә сыры тутан тийән калынпор. Итальянненцар зәр бәсәдан уол, сиройин ортолугтар дыари түп сыйндар, жәнхәйбүт борен куобаҳ барғынләз.

Массынабы опроект, итальянненә ис сабыттан жаөртиска сыйтани таңаңран барбыбытыгар кирдерер. Жардымда Миллан университетин чароччу улаатан зөрәр уола куудияра баттахтаак, мәнән ырбазынлах мичигимә күлбүт күйін, күттә килюләжү турал түспүт.

Борук-сөрүк булагтуута массынабытын мәнан масымовиний хілжыттаах түорт танюист тохтотор. Туюх буолла?

— Токтоон, сүолгутун фашистской танкагар бистылар, Мерефа қаласын барып суюх суюх, оргикан барын, — дингиләр танюистар.

Биңиги дивизияммут командира капитан Прокопьев Харыков

олжествоо, оннан алғындың барлық тарбиялық курдук балдар Ханының да сыйлаптыратын суюсбутунан жайылған сиесінде Мереке Федор кептірді. Пушкиндербіт фашистікі таңасында ытылаптан және да ғанаиды үйнегілді.

Харынниң холмунан Мерефеттан хас да километрдаяк сирға Харыкөтшө сүп ылтытыңгар түсөр тыңда тииниз токтоотубут. Көйтүп сүп аяккы яттуғаз өрбәә дымжай жайыныннарын пушкалары түрүөрдүлөр. Раеведчилер түмүн түз үтүгүнчөлүк сүбин бас мутутар таҳсам-жотимисар, Билим жапаныбыстык мутутар миңе берәнбен бас; төрдүү жи раңылбыстын уран огоробут.

Сарсыарда зерд Жәръяла дыны берасын биримкәстин. Шоңи сүлгүн еткөннөх самолеттер азаттық котикиллар. Сотору-сотору сүстү пуламистунан ытаптар транспортада да ныснабор түмін жоруудалары барыптар, ол иштүн сүлгүннен тапбон устуң берабын. Улдан жаңа сүлгүн сөннөт транспортар и-тиңбесе аралыныптар.

Киңзатын Харыкое жолу уңутар Голодный Горя утук уултусының пар
жоллибиг. Бу уултусса Харыкоека кийізор шоқре суплутар зинниллар.
Ол суплар яғынан тәрділік, динапар обозисторугар түшінгегері туғандасты
ылтар тұнған түрүзгөздөйтібыт. Рәзевелчістар, редистар тиширо супл
бұдандастыгәр халықтанған опорорға бытадырынныбыт. Дивизиян үолна
батальон комиссара Корякин шолтук команданттың саңға бирназығын
ақталға "Бу суплу жеткірге. Екінші тәнкапарда, күйахтаған
массельнегарда куорат уңутар күйрдилдер, имен әділес болам опорун"
— дын бирназығы этилгібыт.

Бизстин мункуута буюла-бушла полк штабын күнгө жиңизді, түрк салын Даасын билдіре апорорыт. Шілдес сүйгүн сүйненүенің оғарташынан да аның көзінде күнгө жиңизді. Бімир... Иккя. Үс... Түрт... сорекінде тохтадот. Старшай, сержант Горюхов пүшкінде ытылапта. Маннайты снаряд тәннеге салы тұмбы болып, имене снаряд бастан ишор тәнненни осуобунда табе тайданын. Тәнк чусурасы ғына, уот күлгүнінде, ондан күткіштің үшінен, отек жара буруонан еро срүгінде тусты. Атын танкшынан, сүйгі тәжійіттер ғанаң жалғызып.

Куорат арасынан түтүгер ытышканын салынан. Онон манан жаралык буруспар ярукүйн тәбыстылар. Түүн үйнүн саңына биңиги пушкаларбытыгар чугубарга бирисөс бөрүлгүнүү. Ботареялар утуулган куорат төттүн дижки бардылар. Оттон разведчиликтер, реалистар хаялгыбыт Муннуга бардарбет курдук бу суюнан түх да биллибет. Остеек биңгини түмнан, атын сиринан барып байынчылар.

Сарсыярда 4 часада саңдана отилгилит квадратка көз охсуг дижи бирисөс кептэ. Туох бозар мөтбыйтын сүзин салты этилигилит сиргэ бардыбыт. Хас дя түн ванини утуйбатых, аяннын ялабитах дынан піркү-тайчуу слайдыбыт. Карта биңгызынан уулуссалары былто түнбийт. Уулусса устун барбашыл. Үрдүк дызигор мәндизмөннөрдүн автомобилдер, түлемшөлдер уулуссалары ытаплар. Жаңынча уулуссаларга уттарах буултасар жыл, күх обуруону тистит курдук сымылла, субулла катаплар. Кимнээж ытапларый? Биңги изгизитигэр бөөр дызигорға инвентэр хандык кирион хаялбыйтарый?

Күн ортотун саңдана "Күах баңаас" тайыгар колабит. Улахан болуоссаты тобус-тагору жити бөве, югам-бөркүн, мөхсөннөн, трактор, танкелер мотоциклерин ныргизара, ким хайа дижки барара биллибет, биңрек күн күнгүн-жаңын. Биңги балтарда тоннажын мөсөннөнабыт манна эмис бозар буолбут.

Үрдүк танса дында ойөөбүнчөнүү чаралчы динитар кирион жардактитин астеек ынарахан боюбайт самолеттери жити жарнеч ылар ылбат үрдүгүнен көтө сымсыз бомбашары быраудаттаатылар. Дынто бомбылар укоуларда болуоссат ишкүр оттуноозу уулуссаңа түстүллар. Болуоссат чытырыттар турада азыс мәндизмөннөн дынчын мөн бомба түстө. Болуоссат бутуннүүгө дынитиши дызигор бары экширээн ытваргэ дынды гынылар. Били болуоссакча запланда сымлоныбыт мөсөннөнапар, танкелар, трактордер дын-сирж сүйсей буолсан, тарбазан хаяллыштар. Дылжит үйнөс мәндизмөннөр таҳсан реациябытын түрүкран, попы штабын кытта сибестэстит. Попк штаба Роканта тийз асуубут. Үйн радиист Мұтазатж хареүн тааро корбуттүн жетен түстө.

Хана, дөөсөө, түүхтөн бу айылдах салуядунт-емурдун?

— ...Көрүн зээ, дылжит мәндизмөннөн зайы коркшын мүннүктөрүлгөр сабыс-сияя дыланыктар ошталлар. Биңрек дыненлик айылгыбытын кирбүтүм, тобус-тагору паребель басынгыл. Заводтан таҳсыбытынан, утупнусхтара да салуний мөнк бастыпшылтар.

Итини истээг разведчиктар мәндизмөн зайы салтар дылаңыштары аныталаан көбүттөр, сөрөк дынчыктарига гранаттар, сөрөк дылаңыштарга ботуруоннэр, сөрөхтөрө — аманал, тол, запаллар.

Туу булбүнгүн палк штабыгар биллэрдибит. Ити немецтар, биңгиги кириарбет саңдана куоракка саңан хаялбыйт салпараттарын, опроустоок таңпарасынчылары сабинежи хаялларга быт бастыпшылтар.

збигтер. Бөлткүн түдү ол ишенимдөй жишилэх ытылашибыт збигтер. Цызаңыктары тыылтан албиг мессенджерлер тизэн ишке башылар.

Чында көрөттөн таҳсарга берисэж ылтыбыт. Бөлткәр төсчапаж мессенджерлер тизитан трактор заводунар бирер үүлүсса устун ишенин түрилүбүт. Көрөт жызытылар чутайлан жетеклигиде ишкөндүшүлүк мессенджерлерин таҳтото.

— Түтүн, немецтер или италиялар, түнгизлит орлычы ашылсанын [круговия обзорон] күнделен, — дәстүрлөр.

Мессенджерлердин ыстынтыған түркى эрзинитиң, эмбод "Биллиг" мессенжер күннүйткүн тохтоло. Мессенжердин биңиңи пожыбыт командира подполковник Бабин таҳсан калпо унчы Биллигина хамаңынды турар подполковнистеги яланын сүйнүнинен калып, төрөк майнын шахух курдук дүтүрүү-щадуруу.

— Кимден көнүлгөнгөнни? Мин газаңтарбын сыйнчылапты турасыт. Синкүстар-маннын-во, мин этигин...

Уонна биңеңиз түляйин:

— Мессенджерлер таңаа сөсүн, Роганы таңытар тийгөн тохтол, сино суолу бытнын жестөвөк танкандарын топтуун! Мин көннүйткүн мункутур түргөнник обутун!

"Виллиг" опордо да суол устун ишени дынын күтүннеге, биңиси киши көннүйткүн бардыбыт.

Роганы адрас жыныстырар үйдүс тоиторго суол сөйсүлүнтар биңиңи батарояларбыт пушкаварын турортазылтар. Биңиңи Рогантан төннөн иесис арбаска турар сиз түтүллубатак, үрдү азас, азиннорд ара уурутлубүт кириниче дын күлтөр көсөн опорон. Остодо танкандарын пушкагербыт ыталпакын калып кирибүт, снаряд хайдак түтүлүүн билгөрабит.

Үнүк көсөнбүгүн турас аттыс батарея пушката олус беркэ ытар. Күес бытсындар жестөвөк танкадын үлтүрүттө. Танкандар биңиңи халкаданар дынжитин "бөлважа" снарядынан ытмылышылар. Снарядтар дынжин смира-халты түтүллар. Был "бөлважа" дын же эрчүнин дөвөн жеткин, мостын таҳсан, радиуст Азанурын ачыккан офордукун азасын ишик ярдымгар калып куланыс таңа тастана. Егер күттеге да опордойлуб, Азанурын танк снарядын тохтолоут бөвөв ахтатын түбүнчөн күпсүү бүлгөлө.

Бу кыркыныга старший лейтенант Филиппов аттыс батареята унуплуччу затырада. Трактор эмбодүн орнуонутар остаах жестөвөк танкандар, күйактах мессенжерлер тобугорустуттарын разведчилар көрүнүлөр.

— "Мохсөн", "Мохсөн", мин "Кырбыйбын" — истабын.

— "Кырбый", "Кырбый", мин "Мохсөнбүт" — истабын — поле шабыз эпмөттимир.

Разведчилар туту көрүнүрлөр ишкөн штабар билгөрабит. Попе

командира бары батареялар трактор заводун тайыгар остеох гөвүоруубут сиритар бириккүрүүсүнүзүктүк ытапчыларыгар уонна бергүй түргенник Чутуев дынын баралларыгар биримдүйли биорор

Бүтүн дивизион күргүүннөсүктүк ытан ишкүрттүү. Трактор заводун дынын ашак-хары буруп суюн бөвүемдөлгөнчөлөрдөн күн сарычалыктан кыларга кымасыт жаңыларын издергүйтүр үтүпүтүй ойон таңыстылар, ондан сийбәнин яңесүре измирилтилар. Ити естеох ташалар, күйахтах массныннагара умаздахтара.

Пушкалар Чутуев дынын бардылар. Биңиги түүн уаңытар дыэри дызбүт талынаабы катиир түүммүтүгар оюорон барад. Эмиэ Чутуевка бардыбыт. Абыйых хонуктадаңыт киман кириң иңен застакытына, Чутуев куорет бүтүн эт. Оттон биңикин үлтүү урускапламыт. Нимаңтар Чутуевы дәлби бомбелаңбыттар.

Чутуевы скапан Хотугу донец үраяп туралын. Малиновская дарылбино талынаабы тыңда токтоотубут. Немецэр угары киман кимримларин токтоотуа. Фронт инники кирбинде Хотугу донец үзүк иштүн кыттышту буолла.

Эмиэ кимсан кимрим

1943 сүп саңыттар. Сайынныгар Хотугу донец үрөх иштүн оттуттар жас да сиргэ сибүрмий сөздөнүн ободонаң түрәбиг. Барбекова – Краснодарийском сройчынугар естеох биңиги кимэн кимримбитең төттору оссою.

От ынъыгар Изюм шаудат соңуруу өгтүүр. Долгинское дарылбино янныгар киман кимрор стратегиялык дивизияза биңикин сиңаларлылар. Сарсыңча кылгас артиллерийский ытышаласын көннүйткөн дивизия Хотугу Донец оюус ўгуорту өгтүүр оюорор естеохко киман кимрдүй. Быттың суюх ыраас күн. Күйавс. Пехота естеох изинин огуупатын ылғла. Биңигини рота катиир шуунуттар барага биримдөс кашта. Ото маңа суюх сырыйннын хандыязыны тапшары суурон, естеох же учи-үтари барабыт. Хандыязыны ортолдоң эрдөхтүүлине естеох миңмет уотун эста. Минагаң инишибилер, юннишибилэр эстэн бурбанинастылар, оскуспаклар ити, бу сирдиригээтилэр. Хандыязыны түбән кыра жупор үтүк дыютигэр чутайлан истөхтүүлине ойнөсүттүттүн пүлемет күпсүйдэ. Лысак разведчик. Муназзалов радиист соксон түстүлтер. Дыюк күпүтүр түбәэт, юннишибилин хайынан корбүлтүп Лысак, Муназзалов бирикдөр ойобуунан, бишидээр үмис түстүтүнэн сүтаплар. Дөрөтторбуттар төннөр, юннишибилер көмөр кынаж суюх. Жупор изиннинен, түшнүүс ашып устун суурон ишбүт. Иннишибилэр баар үчүүк тумуска таңсыздахпүт.

Үрдүү тумуңу естеох тупа оттуттам кирер збит, онон буутчыланан сабы тибимдөр оюорор, миңиңтүнен ытар. Ыккөнчөн көшөжхө гөмтор арьынча ат дрезиналык шылдак салын түшүп күрдүү булдулошыр.

Инг түмүп үрдүгөр мине, буулдаа түпэр, Харсанга буолуур ылори аялаада оюрон баран, түн үснүүтэй түмүп үрдүгөр таасан, окуола хастан, кэтирийг түүн энгистобут. Биңиги похойтыйт уна, ханса оттуубугүнэн иштэвэбүй балай эмэ ыроах уурон яланхи сызарыжын. Түүн давотторбутүй. Лысаты, Мулазапоны дэргэбинэ улугар яданын кийи угтуусьзэр яланхубүт. Сароньарда хагиван сырдырын иштэв биңиги үүдүүбүтүгээс кийен "эрээмэ" (иштэвэх разведкальчыр самолета) чадс корнигэ зргийдээ. Эргийн-эрэмийн баарын эмиска сүзэн хэвлэв. Фрэйтер буолбата, төвөс "Юнкерстэр" яланх биңигини ярдо-вербүүнэн яланхлэр. Биңир самолет үүмүүбүтүгээр холын баарын ишгэс түннэн зэрээ дүлэхта да – биңирдэ съядын-хараны буола түсгээ. Окуолабын таңыгар эсlibit буомба мийгин уснана биңир разведчигээ цэвтэлгүүтэй...

Долгие сарын таңыгар сүүрбенэ хонук үстэвэх шырыктаах ньрэлтийн буолбутаа ёштох биңигини ишнэки нылзака түнэн албортууда. Атырдьеэх мыйгар сэбуруу штүүбүүнэн Донбасскаа хотуултуултуурь

Харьковка иштэвэх фронтун биңигини биңиги сарнилчобийт төвөө зөвлүүлтээрээ, онон биңиги Донбашы босхолопон, Запорожьи дижээ түнэврэшнэн Днепр дижээ химийн кирибийтэй.

Болзубан мыйгар Донбасскаа химийн киримийг биңир кырахутар таңыгар биңиги полкбайтыгээр Гвардейской Энамянны туттарбыттира. Энамянны фронт артиллериийн начальника генерал Неделин туттарбыттаа. После бүтүнчүүтэй тобуктайн турал оссов нэхдүүдүү охцунарга андажайбытэй.

1943 онындаа засыннын ынга Украинаа биңир прошылжиний курдага – Никополь залынгар иштэвэх күүстээх бөөснөгүүнүүтүн ижтуу иштэвэх дундаж ортуултуурь тауралы Никополь, онтон Кривой Рогу босхолтуурь кыттыбылгыт. Большая Балаковка дормобинэ яланх аттарчадаа күнүүрүзээ ылтынгар жигээ баянчилын ансанын немецтээр, ягын биңиги сарнилчобийт ыслан спороллор.

Хонгуу янбус-чануу, иштэвэх тангаларда сүүрэн юирхиторийр салбар, күттэлгэвэл сир. Ол ишнэн артиллериийн сэхоктани кылтэй яланхлээс сэлтэй. Биңиги тумустанын кириэн сэлтэйт. Уна-хансаа оттуубут биңигиннээсээ намындах, онон танк налигчийнээс ытартай яланх гэвчийгээстээх сэхээ тохтолтуутубут. Түүн немецтээр ракеталары эрчиччээ вырддатар, ханна немец сэлтэй чуулжийтэй.

Биңиги көмөнгөхөр 106 стрелковай ротыбыт рашижтаа биңир түүн эллийтээсээбийт буолган хэзэлжээ. Тогду эллийтээсээбийтнээ кийм дээ билбэг рещинтэн яланх сибээс сүрж. Ротаа баары сэргээхээхээ эрэ табыгийр Ихийн буслан автомашылын ыслан, ротыны хөвчийн барабыт. Рота ханна баарын сэргээхээхээ биңир эсlibit. Алтаны тауралуухийтэй, сэхоктож дынзин ишнэхтээдэгийт, онтон 300-чи метри бародалыгийн алдадамын комбайн хөслихээхээ, онюу ротын замандлын катиро түүз баар буолуухтаах.

Алданын түүрээн, дэлзини зааны баран комбанины төвөө эрэ булбалтыт. Ракета түгээс итгүүтүүк сандасаар, ото-мана сух жоннуу, тутунан да балистимр кынх сух. Ажсанын бутууда да буоллод, бу дойдуга бадрэнийн барбажээсийнхөн обзорно бадаржсаны юнит. Конвойн сух да сух.

Энисэ бийлиг үзүүлүүтүнэн сүлүстэр быйстарынан барынгынан бишиг У-2 самолеттүү котон юлло. Колло да мотогорун тохтолотоюн юнит. Ити яял сибинчилийн буомбаларын бирдэхахдаа, хинч иккүү суду улахан буомбалаах, түүн яйын немецтэри колтан буомбальнын бишиг бигийн Агаат. Бишиг оствож оборонатын ичигэр кийрбийлт. Сандардын игинник сянсан эрэхтитине иннибийтээр 20-нэх метрдээх алго немецэй зенитко У-2-ны шынажин тибиргэлтэй. Бурагудын уолтун сицунчыг бийтийн тийз сансраа. Айлан тайбышыбатай немецтээр таастарыгар сынцьеэр эзилгүйт. Буумба дьоло түслүүт омунаажур хамгийн хамгийн бажижсан сүтгэбүт.

Зенитхээ ытсан бүгэрийн кынтаа турган сицайбайт хоту ижин ыстанчныбайт. Эмийн түннэр түннинээх баяра биллийт. Тула аттуубутуур рашеталар сандасаарлар. Автомашынтын болжим тутан тохтуу-тохтуу баран ишгүйт.

Төхө омо ор сууринтэй кийнэ, камнииз-канайз: "Тохтоо, ним ишнүүч?" – дээн тохтолтуулар. Уэрэ түстүүт. Били 108 ротабытын төннөн ишн, дээс булгүүт.

1944 с гадаа бос ыйыгээр битиги Карельской фронтигээ Падейное полю аннанын Сынчын ярутуу кыргызстан түүрнэйннээ кийтэн, Карелии гарин Гитлерийн куоражаа дээрээ боссалтавон баран, атырчох нийн санатыгээр Днестр яруу төннин кийн Бендеры сандуруу оттунан Ясс-Кишинёвской кимэн кийрнээ нийтгүүлжээ.

Ийз сирбийт тас өттүүгээр

Ясс-Кишинёвской кимэн кийрнээ кийтэн, 1944 оны атырчох нийн бүтүүтүүгээр Румыниий сиргээр дыулуурдаахтын кимэн кийрбийлт. Гитлерийн Крымы, Днестр. Буг ерүүстэр иккүү ардыгындаашиг олгом байсандаа сух дайдуну бичээ астаран, багаж ытнын буолбут Румынии фашистара калагидээрээ кийн уута. Бараллара баянна уутэ буоллан армиягээр күн-түүн бийнээх билиэндээ бэрин да бэрин буолбуттара. Дэриэбинэлээр, тимир сүнгэ станцингээр үмүүрүүү, наалынны – ити барын билиэн бариммийт салгавтар, офицердэр.

Намын энэхүү түүхийн түүхийн курдук дары-дамжуулар фурсанчаларын хүчинчилгээр нийнаа улжсан шилжээнээс комардлагахаа офицердэр, потолорун тангынан зориммит, хары-хангайзар нийтжинийн сийнчилгээр, барыгын фильтрэлтийн хийн түүнээ хэгдээрэлжээ холтойж холтой хордот отуз курдук сандаркаядын,

куру-кубазы инженер. Офицердір ауттапарынан дуу, соңумчалар дуу азас-мажкор булуп болу, жабыт дынин майрынъынтар көрбүт арэ дыснинргүлар жоктуук. Тынчның чындыгын миндердебити буюктапар, оттан саппараттар сиғылғыгин "Бараба" сөннигу турен, сыйна бирдүйн баран "Күм-түркел" көсөтиң мәни-тәвек узлагынде майрынның олар. Угустарда уос гармошкагын "Катюша", "Широка страна моя родная", "Волга, Волга, мать родная" дизен ырышлар мелодияларын гөйнегерледи, бойз-баянларин наядынанаппар, билемин жылда көпсөтө салтынлар.

Атырдах ынын тиңжүү күннөрдө ырнын да кынтар! Советский армиян айланада таңбыларин ынында байтаа уорчынга көрсөтү, эзэрдүйнүртэ дынити. Биңниң яртиллериңин чадспыт механизированнай корпуска салыныштырылып буюлан, астеек бөнүлгөттүмүү зоналарынан иштеп алууда күйүнчүлүк шурдук кимен сабурулутту-арбяа дынтуруйбута.

Хорсун хотой обургү юлан жолшаман дискин түтсөмдүттөн тапшары далсынчын дынгү сүрүлээн түстөдүн саури-аймакы мустубут сүор-турааң үчөн күткөнчөн үчүнчөн тараа көтөрө айнан ини. Астеек төнгө да турууланып бөбөндөр, майдун куустэн дынайин-чындык, кынтардан-хөтөрдөн үүрүшпен испит.

Балыңын ырыгыр, сөйгөр сокулалың үчөн хото бөбөр каминдер, биңниң Болгарияның майрынның туроразыбытын. Кыранымыссаны түүрүүргө үткөзүп салынып буюнбатыл. Биңниң туроразыбыт сөмбүт - кобуло кине зөвөн. Ол төлөөнүн жайылтар жаба артотуудан Софияны тиңжүү барын шоссе сүрөт тирпиллар. Сүрэл ишин веттыз жиши кийин осталуба - биндердөр Румынияның майрынның, бишбүлөр - Болгарияның майрынның корддерер осталубалар. Кыранымыссаны тиңжүүрбет сабана, иннилэг испит чадастар кыранымыссаны көрбүлпэбийт Болгарской салынчылтыры - биндер рота күнине, жасда офицеры үүден ишлөрдөн көрдүбүт.

Сөзиндей салпыт, сорингөнжүктөрдин баярбат көрүнчөхтөр Болгарияның саппараттара. Олонч немецкий чынтар атын сиргэ жана ара барбынтар. Кенин шашсе сүрт үстүн гвардейской мото-механизированнай корпус тус арбяа нынрылии кайвэр. Астеек үлакан туруулалынта буюк чигуруйлар. Сүрэл жыныстыга баяр-куораттар даңынбашылар опоктооктора Советской Армия буюнчаларын үчөн хото жаромылар. Опоктооктор нууччалының эбэрд, уруй-сихал тыпларын эштепар, советский бойруннашки сибонин болактийлого.

Башар дарчобинин үнүгө жиизорбитең жылда, сүрэл иши оттуузар сокулла сөйгөр салынып турбуттар. Учууталларда иннилэг, кими веттычар Георгиевдан күрсөк, толору камчына миүү мөнэн быттындах сүнниндер турар. Биңниң чуганымызыбытын жылда сөннөнзор, нууччалының көзастыас түүчин буюнчаларын эзэрдүйт, "Мин докторум - энни эңгизарлар

албан аялтасын суолгының салғууланып – дики-дик жиһъятыныр. Ошондайор кандындык обугор: "Элизеэз албан аят" – дизен урулышуулар. Ити Түркмәнчесінде сарым бергенде бынданни зерттерсөннүр.

Естаяк самолёттари сотору-сотору кыре-кыра белгүүнен көзөм калып шоссөгө саба түнгизлөр да, бинкии хоодуот истрабителэрбүт кийиндори мый бырах үүртөспүүллөр. Балдуун ыяя Болгария хайдалааж аттуяар алых да күйазз мый эбйт. Аязиндан ишени кыратымк тохтуу түстөхко, тымис жиши ишиттин симо гана итийбүт Шулар

Иншаның чадстарбыт Софияны ылбылтара. Балыкхоз Венгрия сирингер күмөрдө бириккес жабыто. Ити балабдан ыйын бүтүүгэ эта.

Алтынның солтүстүк шайарга бибаты тааддейской чынсыгыт Венгрия сирингер күрткеспиде. Алтынның 17 күнтүр Сегед куораты сарнилесиң ылан баран. Гисса уонна Дунай орустар ишин аздыларының үстөөх бозборгатуммут проинонугар биңиги кимен кийишибилит. Будапешт дижки барбыллыкт.

Өстөөх Будапештың күңгүрткүнгүрлөрүнүң күмбүсүнүүра, хас бишкіннен дөризбенең, баандар олорбут бышкак-бышкак, белек дыялогтара дынның ардастык сәрим-төңөлпөр. Бууда иштин үтүгүнчөвьзы күрөш дөризбенеңин биткиси салттынның 26 күнүнөр босхондообугушу! Дөризбенең биңгиги соңкучу тобо оннан күмбүллит. Өстөөх бартынеллиниң күнгүрүзе. Дыяларга электритеңдең бөвре, оннаабор чыгарылғандаң күнгүр 313.

Хэс дээр үзүүлэв дынаж-үүдийн сүүх ичнитэх хонууга явагдахаа сүүдэлүүбүт дэхнэн дэх дынаж-үүдийн сүүх яобишгүй. Ол азарти юмжижилт ненчүү туннур ястаях бинигийн үүраадын доризбинийн зорилтууримян күүхээ ынгылаавынтаа, күнжэ хаста энэхүү харса сүүх буюнбасаавынтаа. Биниги дынажлартан тээсэн, садж агуулга хастан олонрүүшүү.

Джизибинаң аспектооктор бинр да жаалбатактар, дынгоорин бызбя-быреңе атак мазна куралбайттар. Кинилэр немецтэр амтачыларын итәбайттар. Советской армия қаллар зең бука барлыбытын нырған, алесоян барын дын санышпепар збит.

Күнтән күн зөвүү биңмөхә саныттан саны чавастар эбки күпн иштәнәр. Кимзән күннәмбет көңгөтәр-көңгир.

Немецкій фронтостар саямай тибок Балыр күмүннөхтартарын – Венгрияны алушаха дәләри оқсупарта кимсарбайттар соғымтаспательно ынысыктык дәләккыйнах буопан саяммынтар. Биңиги Бұда үбугар кимрәдібит, оттон Пешт тұла әттүнән II Украинашкай фронт кимден. Будапешт тұла әттүнән уот билігінде ортотуғар опороз.

Фашистар уанна кинигиар жос мөөннүүхтөрө, истиган бетестөрө бийтээни куулунэн билдүүлгүй Ференц Сагашы Будапешты советским сармандчыг Бизэрбакын Будапешт «кымускагыгъ» турарга куорат бары алжындохторун ынчырбыт. Кичини көбүтэ Өргөнчтөн Гиммлер тус байзга Будапешткээ кээл сүндүрлийт.

Оштегейшнек сенапдах оставех ишенини Европя кырданаас, кыранынбай, улакан куораттарынан башардосторин – Будапешт хан тохир яларсүү түтүлтүзөө онорордо сорунан хас башардым дынин кыргынын киинитэр кубустулупут. Улахан таас дыизларыз, башук болусосаттар муннуктарынад турар үрдүк дынчтори кириллос-онортообуттар. Жалын жетижесеэж, жастын да мондиаменнааж былыргы дынспарға пушкалар, пулеметтер түрүсүрүпгүбүттар.

Кыргынын жүтүүн күнүүсөн, сатырсан ишар. В Украинский фронт Пешт куораты шадар, оттон бинини III Украинский фронт соримтора Буда кириллоскоо кубулгыбут дынзорин остооктан былъозан босхолуубут. 1944 с. сатинни 26 күнүттөн 1945 с. ошуннүү 13 күнүтээ дикри бинини 216 гвардейская артиллерийская полкабын Буда ишнин кыргыныга кыттыбыт.

Буда – Будапешт кайалаах отте. Буданы бистован кирдүнхя сини куоракка маарынната кербет сира. Дунай яруса үтүн кишибит тумус очуу-төхүү кайаларды көйүү күек мистар бынчтарынад боран таас; дызлар тутулгубуттар. Бу былыр Будапешт барадара, тойотторо сайын ахын сыйнаныар, олорор сирдээр эбите үтү.

Тумуска турар бааревъяй дынагары барытын оставех ытмылдыр кириллос очостубут. Түн дәданы, күнүс дәданы күрөт иш тикини, ныргийз, күлгүмнүү олорор. Эрличи сандыц, мина, бушибэ жетар, буупдээ миылтын, күнүрлүүр.

Кыргынын жыталаных, суюстаах. Ол зорзар менне кыргызтар бинини сарниларбиг Будаңа каликсторин ишенин Сталинграда, Курской оргииригэ, Корсунь–Шевченковоюнга, Днепри турваанынта, Яссы–Кишиневской кылон жириктигырынан бустут-халыкт гарнелар буолан оставех тиши дәданы турууластар, иннелжин сакын чинин иштөр.

Күрөт ишнегар кыргынын буолан артиллериия бынаазар суюлганых эта. Маниз зотиллеринтү сүйк, сатын сарни туту да онорбот. Остоок үздүк таас дынчээ жөрөйн олорон, сатын сарнини пуламет, миномет, автомат үстүннан имири кыргор.

Биңиги разведчинтар, радиостар эмина стрелковай роталар катсан кирер (НГ) пүүнчарыгар ишнеги кирбийлоргоз сыйдышбыт. онно үрдүк дызлар хорубуналарын ишнегэр спорон артиллериия ытарын катсан, снаряд жандах түстүгүн билгөрбигит. Оставех биннелиттэн эдьиң чутас, сорујд оставех салттайт үчтээ ыттан, оботсо аглара түнн, эхлэр дынчтэн дынчээ сүүзэн эсериң көрөн, ыттан жаштабыт.

Биңити күрөттө босхолоонумут күпсөн бүн жөнүл, улазтар. Оставех спорон сира үмүүсүйэн, кычнан ишар. Ол зорзар ишнеги окубуулуттун уурайтат, кыргызстанын күодук кыргызтар. Оставехтер гылловаллары биревалын, онно: «Будапешт бирисхит жорзатик, кини ишнин кыргызын оствулату!» «Нууч-ялар Сталинграды көмүсжазбигиторин күрдүк Будапешттө көмүсжазхату!» – дин жиһирликкөр.

Түн эра буоллар немецтэр самолеттари куоракка жаштарон

олорор сарылорондай сарын сабин, алы аяла жетен калыптар, оччою күпрай кас эмо штуттан уот субурбия проинвестордар харанга жалызан орточтугур ери дынтуруулан таксаллар, уот курбуу буюлан симониету кордоон хапладын харбыналыныштар. Ол харбыналы сылдыэн астак симониетун тава харбыналлар, оччою уот өргөстөр вре үемизгөю түнгиллар да, астак симониета кутаа уоту кууспутунан таннары суруулур. Соробад самолеттәр ыксан, аялбыт таңаастарын жана түбәнер бирзаплар, онтуналарын чөс Дунам вруюз түнэр, соробад дынапар хордубуйынчыларын ыйданан жалтар, соробад битиги ылбыт сирбитечес түнэр.

Токсузини бүтүнүүзээр буданеше жаар түспүтү. Сымнаңыз, симкезе көр жааса сух үлпүүттөзгө. Уутуосаныр, болупосаттар сымнаңыз; көбүнерүнен сабытынныштар. Дынэлэд, сабуордар дынбэръектар тунда маган иштепчи, бергөнни көттөлөр. Садтар, фульвардар мастихин лабазалара кырса, кубах ганастынныштар. Жаар түспүтүн көнү симониеттер кынтыл парашютторы бирзапар буолбуттара. Жаар шүйрөх конют жарыялан жөнүштө. Эмэ саиски сырдык күн сандарынчы тыгар да снаряд, буомба эстар, дынажар умайыр бүрүлпера саба буруулсан куорат иш чол-дүчөл, борук-сорук.

Куорат спахтоохторо бука бире поднагалтарга [бүнкөрдөргө] ынч симиллэн олороллод. Саримлан ылбыт дынэ бүнкөрчылар тобус-төпөрү дын спахор буолаплар. Бүнкөрү ача баттылын уонна "Манна күн баярнынай, таңыс, битиги советской армии буойунчары каллибит, күттөнмишт, таҳсын" — дийбит. Битиги дә ер им-нүүм буогыр. Дын, онтон бастаан тайхтаах кырдашас окучынор, эмэжин абылай-мабизин таҳсыр, онтон ово чуор. жатан сантата ишлелер. Ити күрдүк бүнкөр түтгүйттөн дын сыйни таҳсан биргештар.

Таҳсыбыт дыонтон ыйытабыт: "Төвө биңгиттән күттөннабын?" Онуука, "Намайыр уонна симеевистар биңини наңза күттөнбүттара, советской саллааттар энгичи юргя ишлелер дизигиттара" — дийгелер.

Советская буойуннаа спахтоохторого үчүтгэйдик сыйыннааныллар, киннитарга айылых бирзаплар, медицинсиз көзөнү сөгрөптор, истиннек капсалаплар. Илини билэн бирин Будагешт спахтоохторо биңизко үчүтгэйдик сыйыннаанар, биңгиттән күттөнбүт буолбуттара,

Мин биир тубалтани еңдүүбүн. Ахсынны 31 күнтүгүр, сантага 1945 сүп үүнэр түүнүүзэр. биңиги хәйни да буюктук кинни кирбимиз апорон салынды корустубут.

Биңиги жетен жөрөр пууммут Буда үрдүк тумул жайгашыттан бымырзарын үрдүгүр быйырлы жөнүлүк зөр барон баярзами улахан дынотин үрдүгүр баяра. Дынэ поднагалтарга илүнки тынчлары чөрөттер профессор обуяньор, ытык кирдешүйс киши, жаргаттарин кылта спахор. Киннегөр буомбагаизынган, астакх артиллериңиң ытартыттан күттөнбүттөн дэн сарылса таҳсендигер.

Түүн сантаг дышты жөрөр жустабыт. Биңини наңта кал, спах дин

ынын күрдізгүлес профессоры ын-пиратыт. Профессор биғаннан күттөң көзсөз үсерениндең үшіндең ынтырылған жағар Сәнғө үннөр 1945 салында үкімділдүйнен шығыптындыбын, сене жақын даңылда сарым бұлторигар бөвзарен түсіп келгендейкүн. Ортадағы анықтау спорын аудиторлубыт зиямет аудиторынаның.

— Тебе ыбышын, эмгек ким эндэ ятажаастаад дуо! — дыши ыбыштабыт.

Сука, — смыл профессор.

— Q440970 TOPIC GROUPS

— Бэлжитэн бэйнэ нийтээн ытынын, — дээр профессор. Цэв. үүнээ төрөө ытаатыг төрүүтүн синигийн хөснөгүүр.

Биңниң Буддаңа чынайын жетекшитине, билүгүнү, советская буойуннары, археологиян холуннаран фашистар гистовка тарбиялыктар, радионан билсөрбүйттер, муннъаҳаря, түмсүлларга көзөзбүйттер. Онынчук экинчилер за: "Советский армия Сибирьгэ олактоо, төбеллирүк арбуттар мустадж дыныз сөннөорун муннъын будагчыны сарылым ишар, от дыон егээрүү-аңынчыры эле Бинаплаз, онен Советской армиянын күтүүн", дизбүйттер. Фашистар ити киңи холуннарынын сарох янага дыон улаханынк итебүйттер. Онынчук ити профессор кырдыктынмы.

Профессор харсын уутун салю-салто, кандидаты барыс "Фашисттар төрүт сымынынан жолуннарадар збиттар, советской офицерлер, бүсүннүүр эңбәжүүс сурохтаак, саязүүс маминыннаак, утча генчлек ажылдардын эбнөөнт", - диста. Ишени бийлигиттан күткөн жарготтарин иедээ, тапаудын төсмөнкөөн аннын ийн, бийлиг саллааттарбытын көрсөн мөнгөн жарыбигүй жиет.

Будашын сююхтөөжторо күн зайы бийлем дүйнэйн буулган ишалгар. Уугуссыздаа мадьяры корсө түнүзүн. Кинаи зылкод: "Я – мадьяр, я – брат", – димер, ишем тутунтар. Сарым барадын шурдук баре түрүр.

Күйрөгү күннөсөн-түүннэри күнгүлүрүү, ныргайыр, тигиним, умайыр, арут ылыштар. Пешт диккиттен II Украинский фронт ыган күйрөн иңдер нырхмазга иштепар. Була аттуултан III Украинский фронт кимэд. Очнатообу Будапешт түокка мазарынныңрей? Күнгүлүрүүра, ныргайырда адымырда яылт аръяңыттан быткан турал ахсүйн-ахсүйде барып, күнбез этэн, аръяңын түзэбар Буган сыйтан, анымларын күтбәннэте-күтбәннэте жаксун тыйнаторыгар... Оннук эта очнатообу Будапешт!

Фаңдистар күн түра-туда харса хабыра сууq «ырғычаллар» Дынэлэри фауст ботуруунунан» ыттышыннан умматалгэр, дынапортан таңсалгыларынан миңе уурвн ылбаратта төттөргөллөр. Советхий сармандар кимин кимринипора жүктүрөн иштит. Ш. Украмыжий Фронт Пештн баатырлообута. Буда кыргыстынын күтүүк күргүнча түрбуга.

Советский командование встрем сариннайыр тунаарасының мистериясының таңбасынан, письменинде: "Саринни үүрэгтүн, хэн тохтуулун тохтолтун, кара куораты, Будапшы алдынатыман, Баринин" Барининит

зғанжердэр, салтшаттар олохтугур күттәп сүрөттөнүү", – дылдан айтылышты. Феңистар итименик эңгүлсөн итимин ылымматастарда онноо јор советский патримонтеру оларбуттар. Ог да Вуолтэр, советский командование ястөөн салтшаттарын барнадаң-шынырын күрәп паттабы.

Сыртқан күнде білінгендердің шынырында оссо барлық республикалық, фашистар ынштарда оқытырылған ясанды ынталылған мәдениеттер. Кыргызстандың оссо күннөубуга, кындықтаммында.

Будапешткы халаттарбыт саримлорин аркуүйзэри немецкэй командование сана күустэкин будапешт тулагыгар бырахпыта. Ол жибтийн саримлор энччеси Булаңа жалтарбет фашистоктай саримлор тикий бөвөр күустэринин мөхсөнчилер.

Олуннны 13 күнүңээ сарсымада эмиске им-дым буолар. Остеек тиңээх арбабынн – Буда дыбэрчагын үрдүкээ үүрин байлаах эннэгшпар. Или энэ та остеек қынчтарда. Олуннны 13 күнүңэр Буда бутүнүүтээ остеек сарнигиттэн босхоломтууға. Бу күн Будаңешт босхономуу күнэ.

Күнүс Бұда уңықан гипоцидтер билимнің барлығынан сақтап бергенде. Мәннайтың көкөніз Немеңдер, именіңде мәдениеттегі тұрағылар. Қазақтар ипин үйнектарынан генералдар, старшия офицерлердәр түрбуганар. Немеңдер генералдар, офицерлердәр зборбың науқыншылдар. Сыныптастарың бында ыстырыбыттар. Күорат оптикастардың көзүлдер-көзтөлдер. Уулуссаларға, гипоцидтерге ырын-тойук, үннүү. Саасы күн сандарда тығар. Будағешт тиглибиз, кини юлменнен босхоломмут бұядырысын үшүннүүр. Арул түрлілігінде күрсаты.

Европа улуу орусториттэн бинирдостермн – Дунай ярз ылгылыгар апорсor упакан түөрөт Будапешт 1945 сүйлөөж саяни ити күрдүк үйрэн-артын көрсүбүтээ.

Бүгүндөң ынчылт, арбаз динен барабет, балонче, Баллон күннөлөр жол ассыз көрүгө Сөкөншілекхөөрөр. Бинчад, Костел, очтсон да атын куораттын ичин қырлытының күттән, битиги Австрин оңжылар кирибистит. Ордуң кызырынан кырлытының Сөкөншілекхөөр куорат, Шараш станция зиннәрнөөр буогтушилабыла. Бу учандайда остана утары күнсө көмүрнини сағортобула.

1945-жыл миүс устар, ынчылт шайдаларынан битиги Австрин сирине босхолдоңун иштән сарынласпаптит. Үйн шайын 8 күннөндөй түүн Венделен хотутуптуу-връзак тунаажынга баар Грац куораты ылбылпаптит. Үйн шайын 9-сө сыйдык, көрүүлдүрүү сарсындарданын салын босхоломмут Грац куоранка корсубаптит.

И.И.Диркесе менгүр төрөлжүүс мэдэх
Григорий Алимбекович, Гөзчөн Константиновна

И.И.Диркесе тапыр убага
Сандаканай сорон чөвөнүү бүр айлалын
жүчөндөн үзүү сорон хөтөнчлөвээ,
куултуулж гомитайд-партийнай үзбүүт
Семен Яковлевич Диркесе

Х.А.Энхболс дэхьнээ Федори Алексеевичийн үүднээ сүүчийн Ялангийн
Пүрэстийнхөн Кошишбатор сүүлчлүүгээ тийшээ.

И.И.Саркисян багтаа Айна Гынжиний үүднээ сүүчийн Айдинийн Исаакийн
Рондногтойгээ үзүүлжирэнэйн.

Монголтой Нэгдүгэвчийн багасг
бообыг цэвэршиж хийж Аялалж
Ингэжлийн Амносова-Риккни.

РубЭрдөнэ цэвэршиж хийвчдэ
Наслагийн Нийлэгийн Амносодоо

М.И.Зориковы эхэндэй Аялалж Улсынчилгээний Амносова-Бадамж, ялангуяа
Сүрьеэгээрээ оржэхэй

Члены семейства С. В. Борисова (К. К. Борисов)

Члены семейства С. А. Николаева (жена сына) В. Р. Николаева

Г.А.Эрдэнэгүйн и Аяна саа, аялчилж

ALBRECHT ALBERTUS LUDWIG ERNST DÖRFLER, MÄDCHENKLASSE 1911 (TÜBINGEN)

W.3p/3638 Ljubljana, 1951-5955 Kostanjevica na Krki, 25. junij 1951 (1951/06/25) 1600843112948 - 2127/3638-1951
1951-5955 Ljubljana, 1951-5955 Kostanjevica na Krki, 25. junij 1951 (1951/06/25) 1600843112948 - 2127/3638-1951

Хемистан уна С.Я.Орникоң нарынчыда. Пәнненген Семенова, Надежда Семеновна, оңдан соң Аялтан унағы Валерия С.Я.Орникоң сабактары Г.И.Орникоң

И.И.Орникоң күдінде М.Д.Запарская көзінен сабактары күттә

Н.И.Зимин
автор

Н.И.Зимин автор
М.И.Зиминка

Tarot 9: The Hermit (The Magician) - Tarot 10: The Devil (The Magician)

ИНИНЭЗБИТЭ

Дэн Чыл синнтар.....	3
Сүюрги Омбоглов. Поэт түнүнән ахты.....	5
Аман Альшевша. Дөвөрүм сырдык «жыланыр».....	11
Күннүү Уурагчылар. Уртук жумустожутут жанаинир.....	12
Софрон Данилов. "Сахалыны хоноон күгөгээ умажан тильмектиң".....	14
Савва Тарасов. "Тоочууды..." дэн чыл сыйынчыгар утупталан.....	18
Степан Тимофеев. Июлан фронтовик буоламын, отус айданаарбүт.....	28
Дыштраки Надишин. Ызевелек ахтың мектегизектээс ахтабын.....	29
Василий Гарифуллин. Кийисэйлик съынсан анара.....	36
Иван Федосов. Атас-догур дынчугар, аймактарыгар амырлак сыйшанинчы.....	38
М.Н.Эрдемов. Дээгшөөктүк спорбуулут.....	45
Г.Г.Маниров. Дэжодум түнүнән юс чыл.....	46
М.М.Фисхор. Уминутубат убайым – Кеша Эрткөв.....	49
К.И.Липатнова. О семье И.И.Эрткөв....	59
Елдасынди Эрдемов. Мой отец – мой гордость.....	61
Н.И.Гунтипович. Гавир сурумнож киши эт.....	74
Номогийн Димитров. "Балом буюг" штабын начальнивага.....	77
Марина Дылтынова. Уминулгубат утуулэж.....	85
Номогийн Насынчын. "Ыыры" обийчөөр уонна да ашыттар.....	88
Ф.А.Комиссар. Сурнуум киши түнүнән кылгастык.....	94
В.В.Эрдемов. Таатта аныктата поэт буоларга утуйбута.....	96
С.Н.Федосова. Бийчилийн эймэх жизн туттуута.....	99
Б.Р.Ницхамов. Тарынч түтүннен иймээх чыл.....	105
Ильяситий Эрдемов. Ус сый корчыз.....	106

*С.Андреев Федор Петрович Сычевский Николаев
СУПЛЯКИЙ ВОИН, ТАЛАНТЛИВЫЙ ЦЮЭТ
Бастурмайло*

Компьютерный набор и дизайн А.Л.Федотова

Формат 65х94 1/16. Усл.л.р. 8,25. Тираж 200 экз. Заказ № 170
Лицензия ИДРС № 099073 от 10.03.99 г.

Оформление в типографии Донкартонетъ
изделия № 1 в зеркальном факсимильном образовании
Министерства образования Республики Саха (Якутия)
679065, г. Якутск, ул. Курчатова, 36, тел. 44-02-28

Сүнгөл Нижинова

Федореева 1935-ын
жылдаки муус усугүр 32
күнүнүр Толгы оротуону
Балык-Журт ортосундагы
сулушудаңыз көрсөнчө
шарты ордон тареевут.
1945-жылданнан алардын
естер, түрт ово тууларын
жайлбылтыра. Учарин 1956-
жылданнан сиралайтын.
Тиарлық шарттарын сөз-

сөздөй бибизененесстен сыйынчылышын узатады. 1957-жылданнан
от жылдары салымын чөрөнүр берилген. Дьюкуусаңын кашреттүү
Көрөнгө Кылайын кашреттүү, "Кызы" жынысын, оистен "Ээдүр
кооммунин халыктарын малинистикатын чынлабаты. 1960-
жылданнан Балык-Журт ортосундагы шарт алдынбарлыктын
"Вердигитий коммунист" учун "Хөтүрүш аюулда" жашынчы
жайлбайтасын репрессияларын корригоордоттукчалык үзүүлүбөттүү.
1966-жылде "Балаж бунац" жынысын отордады жашынчылышын
узатады. 1971-жылданнан Дьюкуусаңынын күннүүрлөөнүү
саудаторук үчүннөгө бибизеттүүнүн ошиленинегиң Бүгөртүү, ишкү
үчүнчөөртүү обхомун профсоюзчунайын рабочимесстегириң сыйынчы
сайланын сенсията берүүнүн тири түсүлөбүттүү. Толкы, эле көпчөлдө,
такси уод ийоги, чурең салын түшүлдүнүн жиңи. Гөлөсөн бири
егүртүү тареевүү шайыр Ниночкити Низареттүү Орбаков
тууланын бу акылдары комүнист түшүнүрдү.